

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

NEMZETI POLITIKÁJA.

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

GAAL JENŐ.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST
HORNYÁNSZKY V. CS. ÉS KIR UDV. KÖNYVNYOMDÁJA.
1903.

HATODIK FEJEZET.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN TÁRSADALOMTANA ÉS TÁRSADALMI POLITIKÁJA.

Az ezen fejezetben foglak eszmék a legjobban bizonyítják, hogy Széchenyi milyen eredeti gondolkozó volt.

Az ő korában a társas élet lélektani jelenségei hasonlíthatatlanul kevésbé képezték megfigyelés tárgyát, mint azóta. Ő akkor a társadalom életműködésének oly tünetényeit is látta, melyek kortársainak legnagyobb része előtt még a külföldön is homályba voltak burkolva. Mély belátása a rejtett dolgok benső lényegébe a finom megkülönböztetés ritka képességével együtt jelenik meg itt előttünk és az ő szellemi nagyságának épp oly fényes bizonyítéka, mint a mily meleg szeretetéről tesz az tanulságot faja iránt. E fejezetből láthatja mindenki, hogy a magyar jellemet senki sem vizsgálta át és ismerte meg oly alaposan, mint ő, a ki annak minden jó és rossz oldalát látja, gazdagságát és hiányait egyaránt feltárja >és az egyik felhasználásának, a másik pótlásának módjait tüzetesen megjelöli.

A mit a nemzeti jellegre nézve itt előad, ha azt akkor, midőn könyvei, melyekben ezen gondolatai foglalvák, megjelentek, külön és összefüggően tette volna közzé, ma a tudományos irodalomban is mint úttörő és kezdeményező szerepelne. Gondolatai az ember társas természetéről, ha ma már nem újak is, oly megkapok, és szellemesen kifejezettek, hogy szinte az újság ingerével hatnak. A társulási érzés alapját s a társulás hasznát, a társadalmi szervezet bonyolult és munkafelosztásának szükséges voltát felismeri és előre sejtí az, hogy jönni kell egy oly tudománynak, mely a társadalom

belső életműködésének törvényeit fogja tisztázni és rendszerezni. Felismeri a társadalom tagjai szerves közreműködésének nagy horderejét, s hogy minden reformot annak előidézésével kell kezdeni, mert hiszen még az erényeket is társas gyakorlat által kell erősíteni magunkban. Az egyéni szabadságnak is az az iskolája, a kiváltságok ellenben a társas természetű polgárosult szabadságnak egyszerű negatívói. Az igazságos társadalmi rend csak a különböző osztályok felfogásainak kiegyenlítése után várható, mire az előkelők magasb kötelmei ki fognak derülni és így az osztályok solidaritásának kidomborodása is várható lesz. Annak nyomán az önbecs- és a becsületérzés kifejlődik és megvalósul a társadalmi osztó igazság, a mi a társadalmi összhangot teremteni meg. Tehát a társadalom egésze tartandó mindig szem előtt; a mellett a bűnpalástolás is bizonyosan mellőztetni fog és a nemzeti társadalom nagykorúságának ideje beálland, mert a jogosult kritika megszüntetendi az előítéletek uralmát.

Ezután a nevelésre vonatkozó eszméi következnek, melyek együttvéve maguk is egy külön társadalomiam értekezést képeznek. Ezt a nők társadalmi állásáról és feladatairól mondtak egészítik ki. Azokkal kapcsolatban adom nézeteit a lovagiasságról és a párbajról. Az osztályok feladatairól annyi gondolata van, hogy azoknak csak egy része volt e fejezetben közölhető, és sok más alkalmas helyre is jutott belőlük. Az absentismus és előljárás vezérszavak alatt foglaltak jórészt szintén ezen eszmekörben mozognak. Nemzeti politikájának egyik fontos célpontjáról: a népfejlesztésről ugyanaz mondható. Mindezen kérdések tárgyalása mellett a fejlődés prognózisát is megjelöli, azért érdekes megtudni, hogy ő miként tudott és akart jósolni.

A népek benső fejlődésének titkaiba bocsátkozva beszél ezután a nyelv befolyásáról, és pedig oly szépen, hogy ezen ma már kimerített tárgyra vonatkozó nézeteit még a szakemberek is élvezettel és tanulsággal olvashatják. A mit e nyomon haladva a nemzeti életről, a nemzeti jellem fejlődéséről és a nemzeti erőről mond, az egy nagy sociologiai becses tanulmány, melynek alaphangja és igen sok részlete megkapóan eredeti volt a maga idejében és nagybecsű ma is. Végül az európai közművelődés egységéről és ezzel kapcsolat-

ban a magyar jellemről s a honszeretetről értekezik. Különösen faja jellemének bonczolása felette értékes, mert oly lángésznek nyilatkozata olvasható benne, a kinél a magyar nemzetet jobban senki sem ismerte és senki sem szerette. Ez a rész azonban alkalmas arra is, hogy a magyarság társadalmi nevelésénél beláthatatlan időkig irányadóul szolgáljon.

„Az ember társulásra van teremtve. Én legalább nem érzem magam elég erősnek arra, hogy egyedül is megállhassak. Az eszmecsere fejleszti legjobban az embert. A tetteinket és nézeteinket helyben nem hagyó megjegyzések nagyobb figyelmet gerjesztenek bennünk a tárgy iránt s választást engedvén nekünk, szemeinket a felmerülő képzetek között felnyitják. Az ellentmondás tehát, ha jóakaratból ered, csak áldás, de az ellenzék, ha akadályoz is egyelőre, általában is mindenképp szükséges.¹

Az egyesülés alapjellege az örökkévalóság, mely a tárgy fontosságához képest az igazságot szüntelen forgatja, s ezt nemzedékről nemzedékre folytatva, az végre fényes világosságban tündöklök.

A magános ember ellenben mindent csak egy oldalról lát, mert egyszerre két vagy több ponton állania lehetetlen. Ha egészsége gyengül, vagy szeretett felesége, talán egyetlen gyermeke meghal, akkor a természet minden csodái eltörpülnek előtte s reményvesztett szívében a mindenség képe sötétten elborul. Ha pedig ő maga hal meg, összes munkálkodásának emlékezete is elvész vele, s azt hideg tetemével együtt néhány maréknyi föld borítja el. Innen van az, hogy egynek minden nagyobb dolog nehéz, soknak pedig semmi sem lehetetlen.² A társulásnak tehát haszna mérhetetlen még akkor is, ha azt kézzel nem foghatjuk meg. De az egyesülés szelleméről voltaképp csak kevés embernek van tiszta fogalma. A legtöbben azt gondolják, hogy az egyesület az, a hol sokan fizetnek és egy parancsol. Pedig a dolog veleje abban áll, hogy nemcsak anyagi erőink, hanem a kitűzött cél elérésére szellemi és erkölcsi tulajdonaink is egymással kiegészítve szövetkeznek benne.³ A társulás korunkban csodákat mivel és sok olyan

¹ Hítel 37. és 142. 11.

² Lovakról 238.

³ Hítel 33. 1.

akadályok felett diadalmaskodik, a minőket azelőtt semmiféle más hatalom nem volt képes elhárítani a haladás útjából. Hogy nagyokat míveljünk, az tehát csak tőlünk függ, mert elérhetjük, ha sokan elszántan és állhatatosan ugyanazt akarjuk.¹ Az a felfogás ennél fogva, hogy idegen kéztől kell várunk és remélnünk a segítséget, szerencsétlen eszme, mert csak magunk által boldogulhatunk, ha egyetértünk és egyesülünk.²

AA társas érzés alapja az egyeseknek természetes vonzó-aiapja. dása egymáshoz, de egyúttal a kötelességérzet is. Ha mindenki azt hiszi, hogy tőle függ a siker, akkor minden ember a maga erejéhez képest dolgozik, s az időt megbecsüli. Már pedig az idő, ha annak megtakarításáról komolyan van szó, és ha okosan használtatik fel, a lehető legnagyobb kincs.⁸ A vele okosan élés nagy társadalmi előny. A társadalmi békés együttlét azt kívánja, hogy természetes szabadságának egy részét a társaságbeli szabadság biztosítása végett mindenki áldozza fel. Az ember magában gyenge s nincs ereje sem tökéletesen jónak, sem határozottan rossznak lenni, hanem a legerősebb is majd felemelkedik lelke által, majd pedig testi gyarlóságai lehúzzák őt a földre. Tömörülés, egyesülés, összpontosítás nélkül azért ugyan mit tehetünk? Lelki erőnk, belátásunk, tudományunk és rövid életünk egymagában nem elég arra, hogy nagyot és tartóst létesítsünk. Mindenhez különféle elemek összefoglalása szükséges. Nemcsak a nagyobb alkotásoknál, de egy findzsa kávéhoz is több világrész termékeinek vegyítése szükséges. A magánember — az egyén — semmi és csak a társadalomra való hatása által lehet hosszú élete? Az embereknek tehát egymással és nem egymás ellen kell dolgozniok;⁵ mert a nemzetben rejlő teremtő erő állapítja meg azt, hogy a többi nemzetekkel szemben milyen állást foglal el, hogy felettük vagy alattuk áll-e? Minél nagyobb a közértelemiség valahol, s minél kevésbé szorul a nemzet idegenekre, az annál függetlenebb és szabadabb is. A társadalom

¹ Hitel 144., 145. 1.

² Világ 192. 1.

³ Önismeret 137.

⁴ Hitel 174.

⁵ Hitel 177.

minden tagjának önképzése által tehát módjában áll hozzájárulni a nemzet függetlenségének és szabadságának biztosításához.¹ Ilyformán az összetartozásnak átérzése által használ mindenki, mert az képezi a nemzeteket szívósan összetartó ragaszt.

Azonban nem önkényüinktől függ a társadalom és az állam jóléte, nem tetszésünk és jó szívünk óhajtsai döntenek el, hogy az embereket miképp igyekezzünk boldogítani. Vannak a természetnek dönthetetlen szent törvényei, melyeknek rendelkezéseit teljesítve, lassankint megközelíthetjük a tökélyt is; és kell, hogy minden eljárásunk és törekvésünk alapját az igazság képezze.³ — Az alsó néposztályokat lassankint erkölcsi magaslatra kell emelni, hogy hazafiasán fáradozó testi és szellemi törekvéseiknek lehetőleg jutalmát lássák.³

Anglia és Franciaország vérzivatarai borzasztó convulsiókon vitték keresztül az ottani társadalmakat. Ennek oka nem volt más, mint az, hogy a tehetősb osztályok a kezükben levő hatalommal a terhek viselését egészen az alsóbb osztályokra hártották. Az említett forradalmak óta azonban mind ezek az osztályok a közteher viselésben aránylag vesznek részt, és ennek folytán valamennyien szerencsésebbek, mint azelőtt voltak. De az emberek nem igen okulnak a mások kárából s nem hajlandók megérteni azon csodás utakat, melyeken számos keserűség és gyász közepeit tetszik a gondviselésnek az embereket a boldogság útjára terelni. Azok buta hevőkben s egymás elleni kajánságaik közt jól felfogott és a közérdekkel összhangzásban levő saját hasznukat mindaddig lábaikkal szokták tiporni, míg végre valamely vak véletlen alakjában feltűnik köztük a szent igazság és annak büntetése és áldása.⁴

A társadalmi élet összebonyolított gombolyagának fonalát egyébiránt megtalálni és világosan tudni, hogy az egymásra ható jelenségek között melyik az ok, és melyik a következmény, továbbá megérteni és megismerni a nemze-

¹ Hitel 182.

² Hitel 253.

³ Hitel 254.

⁴ Hitel 256, 257.

tek hajlamait, lelkületét, jellemét és irányzatait, nem könnyű dolog.¹

Mindazáltal a társadalmi élet fejlődésének előre meghatározása bizonyos mértékben lehetséges, csakhogy ennél számos bonyolult kombinációkra van szükség. Ezek tudománya azonban most még nevet sem nyert, de annál az erkölcsi tényezőkkel való számolás nagy szerepet játszik.²

A Kinek lelke oly tág, mint egy Istené, hogy minden muniíTa- tudomány velejét egyesíthesse magában? Tehát nem tudhatunk mindent, még azt sem, a mi már meglevő emberi ismeret. Hogy valaki mit tudhat, azt rendszerint sorsa, születése, neveltetése, s az osztály dönti el, melyben működnie kell. Azok az osztályok, melyek valamivel tényleg közvetlenül foglalkoznak, a feladataik körébe eső tárgyakat alaposabban ismerik, mint mások, a kik kevésbé dolgoznak, mint dolgoztatnak. Ez utóbbiak a társadalomban magasabban állván, talán szélesebb látkörrel bírnak, és miután mind a kettőre, a szélesebb látkörre és a pontosabb tudásra a társadalmi és politikai feladatok megoldásához egyaránt szükség van, semmi sem természetesebb, minthogy mindegyik osztály a maga teendőit lehetőleg jól igyekezhén végezni, azoknak szoros kapcsolatban kell egymással állniok.

Hogy mit kell tanulunk és mit kell gyakorolnunk, azt körülményeink rendszerint világosan jelölik ki előttünk úgy, hogy csak szemeinket kell felnyitnunk, ha tisztán akarjuk látni, hogy tulajdonképen hát mi a pályánk és szerepünk a társadalomban.³

Mindenkinek közre kell a társadalmi munkában nni-aitaiános ködni, mert egyenként erőnk vajmi csekély, pedig óriási érokifejtésre van szükségünk. Cherub nincs közöttünk, és a ki ' azt hiszi, hogy ő ilyen, tőle a legtávolabb az fog állani. Egy ember nem mivelhet nagyokat. Legfeljebb az által, hogy az erőket központosítja, és hatályosan közreműködik arra, hogy azok sarkalatos nagy tárgyakra egyesítenek. A fesztelen beszélgetés a társas körökben, a máskülönben nagyon zsi-

¹ Kelet Népe 4.

² Hitel 154.; 155.

³ Világ 57., 58.

basztó társadalmi állásbeli nagy különbséget enyhítő értelmi súly s az a visszhang, melyet a helyes beszéd és cselekvés szélesebb körökben kelt, lehetővé teszi, hogy vezéreszmék domborodnak ki, melyek azután áramlatot vonnak maguk után.¹

Minden reformot tehát az embernél kell kezdeni. Azzegyesekre kell hatni úgy, hogy minél több jusson emberi méltóságának és magasb rendű kötelességeinek tudatára. Ezek azután magukkal és körülményeikkel megismerkedvén, másoknak például szolgálhatnak s oda vihetik a dolgot, hogy a henyélést mindig szélesbülő körben lassankint kiirthatják a nemzetből.² Azonban valamint rosszá nem lesz az ember egyszerre, úgy nem születik minden császnak ellentálló erény sem rögtön, mert az csak az önnevelésnek lehet üdvös következménye. A jó ugyan magában is jó, akár van tanúja, akár nincs, de annak útja rendszerint tövises, tehát, hogy valaki rálépjen és rajta megmaradjon, lelki erő és erkölcsi határozottság szükséges hozzá. Azért az erényt is gyakorolni kell^{Az erényt} és pedig önmegfigyelés, önbárdolás és önidomítás segítségével. ^{r01ni keJL} Semmi sem jön készen a világra. A legnagyobb természetes ügyesség és tehetség is csak szorgalom és némi fáradozás által fejlődhetik ki. Ennélfogva a ki reformot óhajt nagyban, kezdje meg először önmagánál kicsinyben. Minden idomításnak így kell kezdődni. A ki rendet nem tud tartani kicsinyben, az a nagy dolgok intézésében is rendetlen lesz. A ki mások tulajdonát nem becsüli a mindennapi életben, az az élet komolyabb és nehezebb pillanataiban is könnyen fogja magát önös egyoldalúságra, önkényre és igazságtalanságra ragadtatni. Ha pedig az apró erények gyakorlásában kitartó, a jogtisztet és szabadság szelleme úgyszólván vérré fog benne válni.

De a mások jogainak megbecsülésére s a mások iránti kíméléthez és azok tekintetbe vételének gyakorlásához is gyakorlat szükséges. Ilyen alkalmak a társas körök, a hol minden részesnek okvetlenül meg kell zabolázni önkényét.

A társas körökbe való fölvételnél, az emberek kénytelenek magukat, egész lényüket, múltjukat és jellemeket mások fölbevezetetlen ítéletének és bírálatának alávetni. Midőn a

¹ Világ 358—359.

² Világ 362.

nemzeti casino alakult, sokan — hivatkozva arra, hogy ők magyar nemes emberek — e bíráltnak magukat alávetni nem akarták. Az ily emberek a társadalmi szabadságról, az egyesületi szellemről, sőt még a törvények bölcseléről a leghomályosabb fogalommal sem bírnak.

AZA szabadság az emberiségnek legnagyobb java. Ki ne Széchenyi élni sem akarna, ha szabad nem volna. De viszont a kötelesség tudatának is oly erősnek kell lenni az emberben, hogy annak teljesítését nem szabad a szabadság megszorításának tekinteni, mert az emberek csak ideig-óráig élvezhetnek oly egyoldalú szabadságot, mely a kötelességek teljesítésével nem törődik. A tartós közszabadság ellenben attól a feltételtől függ, hogy lehetőleg minden ember, vagy legalább a társadalom többsége, önként, híven és odaadással teljesítse kötelességét.

Széchenyi erre vonatkozólag azt mondja: A törvény a legrövidebb úton s kíméletlenül sújtsa személyemet, ha akárminő tartozásaim nem teljesítése folytán csak egy nappal is megrövidíteném hitelezőimet, vagy nekik a legkisebb alkalmatlanságot okoznám. Sem születésem, sem kiváltságaim ne menthessenek ki a büntetés alól, ha pl. a közönség örömeit s a nemzet ünnepeit faragatlan betyárkodásaim által megsérteni elég oktalan és szemtelen volnék. Semmi se oldjon fel a legsúlyosabb felelősség terhe alól, ha jobbágyaimnak csak egy haja szálát igazságtalanul görbíteném meg, vagy csak egy mákszemnyivel is többet facsarnák ki belőlük, mint a mennyivel nekem tartoznak. De tovább megyek. Nemcsak édes örömet kész volnék mindenféleképp lekötelezni ezekre magamat, hanem áldanám azon boldog napnak hazánkra virradtát, midőn nemzeti törvény azt tennem parancsolná. Ezt pedig nem azért mondom, mert igazságszeretetem készít arra, hanem mert mélyen meg vagyok győződve, hogy azt, a ki semmiben sem akarja lekötni magát, előbb-utóbb mindenben meg fogja kötni az idők igazságos szelleme. Az Istenért ne feledjük ezt! Az oly lekötés, mely mindenkire kiterjed, az igazi szabadságot mód nélkül megerősíti. Nemesi előjogaimat tehát könnyen áldozhatom fel a valódi szabadságért.¹

¹ Világ 289—292.

Az egyoldalú kiváltságokról könnyen mondhat le az a ki sem csalni, sem betyárkodni, sem felebarátait sanyargatni nem akarja.¹ A kiváltságok minden ország haladásának a legnagyobb akadályai. Széchenyi felemlíti, hogy midőn egyszer külföldi munkásokat akart behozni, a kik azt mondták neki, hogy szívesen jönnének ide. ha őket a törvény oltalmazná. De lehetetlen oly országba menni, a hol úgyszólván senki sem fizet és mindenki üt. Hiába igyekezett őket megnyugtani; ezt a feleletet kapta: „Mi is emberek vagyunk, kiket nem egyedül a pénz boldogít, hanem a kiknek a megbecsül- tetés is szükséges, a kik biztonságukat és jólétüket nem egy kiváltságos osztály jókedvének, önkényének, vagy éppen kegyelmének akarjuk köszönni, hanem csendes és becsületes fáradozásainknak. Inkább élünk oly országban, a hol ugyan sanyarú munka után, de mi is részesülünk az emberiség jogai- ban, mint az olyanban, a hol a világ minden kincsei tárva állanak előttünk, de egy társadalmi osztály, vagy felekezet (értsd párt) el is nyomhat bennünket. A mi állapotunkhoz nem illik életünkkel sorsjátékot üzni“. Ennek hallatára először haragra gyűlt, de azután valami nemesebb így szólt benne: „Ugyan képzeld magadat az ő helyökbe! Vájjon megvetésre méltók-e, a kik munka és fáradság közt ily férfiasán éreznek és nem-e inkább azok a megvetendők. a kik haszontalan élet mellett némi születési előnynél fogva az alsóbb osztályokat ki akarják szorítani az emberiség jogaiból.³

A társadalom minden rétegében sok téves nézet uralko- dik. Az alacsony születésű sokszor irigy szemmel nézi a sors által jobban kegyelteteket s keményeknek és igazságtalanoknak tartja őket, mert nem tudja magát helyökbe képzelni. Sok- szor nem is sejtí, hogy mennyivel jobban esik neki a munka után nyert darab kenyér, mint azoknak henyélve bevárt fűszeres ebédjök. Különbén is ő mennyivel szerencsésebb sok- szor, mint azok, a kik irigységének tárgyai. — Ellenben a magasabb születésű azokat, a kik eke s borona, vagy orsó és reszelő segélyével keresik kenyeröket, nem ritkán állatok-

¹ Világ 394.

² Világ 397.» 401.

nak tartja, kiknek ha teli a hasuk, szerinte semmi bajuk sincs többé. Velők sokszor baromként bánik, mert nem tudja az alacsony rendűek állásába beleképzelni magát, azt hívén, hogy a napszámosok, parasztok és kézmű-iparosok nem is sejtik az ember legszebb érzelmeit.

Az igazságos társadalmi rend legbiztosabb alapja a bol-tar^almi dopságra vezető haladásnak. Kössük meg azért magunkat emberi gyarlóságaink és indulatosságaink ellen. A mint mi nem akarunk mások kegyelméből élni, úgy viszont ne kívánjuk, hogy mások a mi kegyelmünktől függjenek. Ítéljen a törvény mindenki felett, sújtsa a féktelent és oltalmazza az igazat, mert a legnagyobb igazságból a legnagyobb köz és magánhaszon következik. Az ily állapot mellett a becsületes ember vajjon mitől félhet? Rá nézve a drákói törvények sem lehetnek ijesztők, mert hiszen ő a törvényeket áthágni nem akarja. Ha pedig a becsületes ember a törvényeket egy boldogtalan pillanatában mégis megszegi, nem akarand csalárdul vagy térden csúszva kiszabadulni a büntetés alól, hanem elszenvé-dése által is tiszteletben kívánja tartani azokat.¹

A társadalom és a közszabadság lényegének ismerete annak, a ki az ország ügyeit közvetve vagy közvetlenül intézni akarja, okvetlenül szükséges. A látszat az emberi társadalomban sokszor csal, s a ki vezetni akar, annak képességgel kell bírni arra, hogy a fölmerülő problémák mélyeire látni és a jelenségek tömkelegében eligazodni tudjon.² Ha azzal bír, be fogja látni, hogy a kemény törvény a becsületes emberre nézve nem büntetés, hanem ajándék, a becstelenre és a féktelenre nézve pedig a legnagyobb szükség. Az ily egyéneket pártolni oktalan igazságtalanság, de egyszersmind a törvények kicsúfolása is, mert ezek nem azért vannak, hogy a csalárdok, szószegők és gondatlanok mögéjük bújjanak, hanem hogy azokat, ha elvolnának is ott rejtőzve, a napvilágra rántsák s velők irgalmatlanul, de igazságosan bánják el.³

lyok^ou A társadalom egyes osztályai bonthatatlan lánczollal kapcsolvák egymáshoz. A termelési ágak fejlődésök miatt

¹ Világ 401—404.

² Világ- 406.

³ Világ 407., 408.

kölcsönösen föltételezik egymást. Ezt az osztályoknak meg kellene alaposan érteni, mert az önérdék által, melyet a közérdek színében akarnak feltüntetni, minden osztály könnyen nagy tévedésbe eshetik. Azok agyarkodnak egymásra, miközben mindnyájok valódi érdeke csorbulást szenved és sokszor veszélybe kerül. Erre az egek felé emelt kezekkel csak azt kiálthatjuk: Uram bocsásd meg nekik, mert valóban nem, tudják, hogy mit cselekszenek.¹ A közérdek legyen mindig a fő cél, annak minden mellékes haszon, tehát a nepotizmus is áldoztassék föl.²

De az ország érdeke gyakran azt követeli, hogy honfitársainkkal szemben ne legyünk kíméletesek. Minden külfölditől azt kell kérnünk, hogy ne adjon vakhítt minden földönfutó, bitang, szerencsehajhász honfitársunknak, hanem válaszsza meg jól embereit, a kikkel alkura kíván lépni. A nagy nyilvánosság előtt gyakran figyelmeztetni kell a külföldi közönséget, nehogy azt mondja: „Óvd magad a magyartól, mert megcsal,“ hanem azt, hogy óvd magadat N. N-től, mert az a csaló.³

Lehetetlen, hogy a király hatalma s a földbirtokos független és szerencsés élete biztosítva legyen, mielőtt a nép szabaddá lesz. Dönthetetlen igazság, hogy az apró birtokok ‘Szaszabiztosítékai a nagy birtokoknak. Minden nagyobb vagyon tulajdonosa tehát arra törekedjék, hogy mindenkinek megadassák a mód és remény valamit szerezhetni és háborítatlannal bírhatni. Magyarország minden lakosának polgári jogokat kell adni és honunk minden lakosát a nemzettagok sorába kell iktatni. A nemzet nagy részének abból való kirekesztése elkerülhetetlenül halált hozand az egész nemzetre.¹ Korábbi törvényeinkben annyi nyoma van a régi szántó-vetők jobb sorsának. Abban az időben, midőn az ország egyes részeiben a nemesség is adózott, jobbára ez viselte az országgyűlési terheket s a házi adóban ő is osztozott. Tehát visszaélések útján csak később fejlődött ki az, hogy az ország lakosságá-

¹ Világ 412., 413

² Világ 450.

³ Világ 458.

⁴ Stad. 28, 29.

nak legszegényebb, de legszamosabb része, a magyarság utolsó záloga, reménye és fenntartója nyomorult adózó néppé lett.¹ Ha a kiváltságos kisebbség nemesebb okból azt megtenni nem hajlandó, saját jól felfogott érdekében igyekezzenek a népesség legnagyobb részének politikai jogokat adni.²

Az igazság és az okosság együttes követelménye az is, hogy az érdemet pártolni, az érdemtelenséget mellőzni s a bűnt üldözni kell. Nincs veszedelmesebb, mint ha a törvények politikai tekintetek miatt helytelenül majd egynek, majd másnak kedveznek. A hol ez megtörténik, ott vége a törvény szentségének, mely nélkül az emberi társadalom a vadállatok csordáinak sorába sülyed le. Az alkotmányosság fő követelménye abban áll, hogy a becsületes, állhatatos és józan eszű fáradozás, a mi együtt a valódi polgári erény, minden módon jutalmaztassék.³

Ha az alsó népesség nincs kifejlődve, hát fejlesztessék ki, s midőn embertársaitokkal így a legbecsesebb dolgokat osztjátok meg, rögtön megjutalmaz titeket viszont egy jóltevő magasabb hatalom oly jobbágyokkal, a kik a hála örömkönnyeit sírván, titeket, mint atyáikat, fognak szeretni. Nem úgy, mint egy buta szerethet csak, de akként, a mint a nemesebb embert kimondhatlan rokonérzés köti ahhoz, a kinek jó nevelését, erényeinek kifejtését, nemesbülését, szóval lelkének tágulását köszönheti, mert ez még több, mint minden tulajdon, minden kincs és minden privilégium, sőt mint a szabadság maga! S milliókra hozni ily áldást, melynek édeni hangja bizonyára a már megdicsőült boldogok mennyébe is el fog hatni, a ti kezeitekben van!⁴

Az igazi aristocratia a szorgalmat és erényt mindenekfelett tiszteli. A fejedelemtől kezdve lefelé mindenkinek boldogságát és hatalmát emelni igyekszik; ellenben az elaljasodott oligarchia azt hiszi, hogy neki minden és mindenki le van kötelezve, ő pedig senkinek és semminek. Az alsó néposztály önérzetes tagjainak emelése által szívünk nemes

¹ Stad. 40., 41.

² Stad. 72.

³ Stad. 85, 86.

⁴ Stad. 118.

indulatának szavára is hallgatunk, de midőn ezt teszszük, egyúttal eszünk tanácsát is követjük és önérdünkben járunk el, mert a mit sajátunknak mondhatunk, az ennek folytán így inkább lesz biztosítva, s a gondolkozó szorgalmas emberek a becses munkáskezeket is szaporítani fogják.¹

Nemes ember létemre most felette enyhe törvények alatt állok s nincs oly kihágás, melyet az ország egyéb lakosainak kínjára végbe ne vihetnék. Nincs oly urasági szívtelenség, melylyel jobbgáym életét el nem keseríthetném. De én magamat, azaz saját érzéseimet és kívánataimat szeretem a mások érzéseinek és kívánatainak kipuhatólásában kalauzul használni, mert azt hiszem, hogy némi árnyalat mellett minden halandónak érzése és kívánságai általában véve csaknem azonosak. Ha én nemtelen volnék, semmi sem ingerelné fel bennem annyira az emberi szenvedélyt, mint ha tapasztalnám, hogy velem, szegény neveletlennel, sokszor csupa vigyázatlanságomért, sőt néha ártatlanul is, a legirgalmatlanabbul bánnak, más neveltebbek szívtelen tetteit pedig legyezgetik s ekképp bennem nem annyira a bűnt, mint a születést büntetik. Ha én így érzek, miért ne hinném, hogy mások is nem így éreznek, mert hiszen az ember csak ember marad, akár gróf, akár paraszt legyen az.³ Minden tökély lassan fejlődik ki. A törvények szelleme is csak lassan érheti el a magas fejlemfokot, melytől az emberi társaság egyedül várhatja valódi biztonságát és jólétét. Közbiztonság nélkül nincs haladás, s e részben a közjó és a magánérdek teljes összhangban vannak egymással.³ Az igazság tehát nemcsak a legdicsőbb, hanem mindenkinek a leghasznosabb is. S bármily soká voltak is elnyomva a természet törvényei, azokat végképp megsemmisíteni nem lehet.⁴ A végczélnak a társadalmi politikában sem szabad egyébnek lenni, mint a lehető legnagyobb számú polgár lehető legteljesebb és legtartósabb boldogságának⁵

De fontos dolog megmenteni magunkat is, mert ellen-

¹ Stad. 144., 145.

² Stad 203., 204.

³ Stad. 257.

⁴ Stad. 292.

⁵ K. N. 229. 1.

állás nélkül csak a gyáva sülyed el.¹ Nem lehet másban, mint aaz összhangzatban boldogság. A nagy természet és a csillagok Hágának szemlélete épp úgy, mint saját keblünk belső életének megfigyelése, erről győzhet meg bennünket. Ezt a nagy egybehangzást pedig csakis az értelem és bölcsesség teremtheti meg.² Az államférfi előtt a nagy többség s nem egyesek tartós és pillanatnyi boldogságának kell folyton irányadónak lenni.³

Lehetetlen, hogy egy milliókból álló nemzetnek salakja ne legyen oly büszke nemzet, melynél az erény a legfőbb érdem, sohasem fogja a salakot és a selejtest pártolni. hanem az életerős test a szálkát, kidobja magából.

Az ily eljárási móddal fogja a nemzet becsületét az egész világ előtt a legbiztosabban fenntarthatni, nem a bajok és bűnök palástolásával.⁴ Az sem lehet, hogy az állam boldogítson mindenkit. Merőben lehetetlen, hogy a csatában ne sebesüljön, vagy essen el senki. A jó hadvezérnek csak arra kell törekedni, hogy a lehető legkisebb veszteséggel a legnagyobb diadalt arathassa.

Már pedig az országiás valóságos csata, melyben szintén lesznek sebesültek és halottak. A feladat e részben csak az. hogy senki, ha nem boldogul is az országiás közvetlen tényei következtében, legalább ne károsodjék azok folytán. Ellenben értelmisége és szorgalma folytán a tudatlanokkal és restekkel szemben boldogulhasson.⁵

Csupa szentekből álló nemzet nincs, azért az nem szégyen, ha valamely nemzetnek elfajult fiai vannak. Szégyen csak az, ha ezek tetteit és mulasztásait mentegetni igyekszik és kellőleg meg nem bünteti, vagy meg nem bélyegzi.⁶ Sokan azt hiszik, hogy a palástolás jobban fenntartja a becsületet, mint az őszinte vallomás. Pedig az ilyen csalódást a felületesebb vizsgálat is hamar kideríti. Nagyon visszás törekvés palástolás által akarni elkerülni a szégyent. Míg az

¹ K. N. 150., 151.

² K. N. 165.

³ K. N. 167. 1.

⁴ Világ 431. 1.

⁵ U. u. 431., 432. 11.

⁶ U. o. 458.

ember ember marad, addig tévedés és vétkezés mindig lesz és amannak correctivuma, ennek megfőkezője mindenkinél a magábatérés. Ennek pedig egyetlen igazi kelléke és bizonyítéka a férfias erkölcsi bátorság, mely a hiba és vétek beisméréséhez szükséges. Hiánya nagy veszélybe dönthet bennünket, mert nélküle a bűn sikamlós lejtőjén nem fogunk megállhatni.¹

Tőlünk függ minden, csak akarjunk. Annyi jó és nemes van bennünk, hogy ezek súlya a mérlegben könnyen lenyom-^{na}Jy^rú hatja hátrányaink serpenyőjét. De a magyar fellobbanó láng-^{ság}nak nem szabad szalmatűznek maradni, hanem arra régi cserfát is kell tennünk, melyből van nemcsak erdeinkben, hanem keblünkben is.³ A magyar nemzetnek a szalmatűz egyik fejlődési hibája, mely még mindig gyermekkorát jelzi.³

Mi újkoriak keressük magunkban a csodákat művelhetni képes erőt, mely egyedül azért látszik sokak előtt csekélynek, mivel számtalan részre van eldarabolva, minélfogva hatása alig észrevehető. Ennek egyesítése, de csak szabad társulás által, azt a jövő feladatainak megoldására alkalmassá teheti? így lehet belőlünk valódi nemzet, melyet mint a férget eltiporni, lealázni és meggyilkolni nem lesz oly könnyű munka.⁵

A benső megerősödést nagy mértékben előmozdítja a helyes kritika. Hanem egyszerűen hibát találni könnyű, ahhoz mindenki ért; ellenben jobbat csinálni, mint a mit kifogásolunk, bizony nehéz és gyakran szerencse is kell hozzá.⁶ De a felvilágosító ellenzés hasznos voltát nem tagadhatja senki sem. Ha valakinek minden szavára és tetteire igenlőleg felelnek, vagy bólintanak, az a dolgok valódi mibenlétét megismerni csak ritkán fogja. Es hogyan cselekedhetnék helyesen ilyen tudomás nélkül. Csak minden oldalról való vizsgálat által találhatjuk fel az igazságot, ez pedig egyedül a gondolatok legszabadabb közlése mellett lehetséges. A korlátolt nyelv rabként beszél, s az alattvalói függés hallgatást

¹ Hitel 207., 208.

² Hitel 40., 97., 135.

³ Kelet Népe 35.

⁴ Világ 351.

⁵ Önismeret 149.

⁶ Hitel XIX.

parancsol.¹ A független ellenben a saját szemével lát és nem a máséval.² Gyakran a viszonyok szolgáltatók a legjobb kritikát. A szükség a legjobb tanító. A szerencsétlenség emeli a halandót s a kiontott vérből nő ki a szabadság.³

| Viszont előítéletek az emberiség legnagyobb ellenségei.⁴ | Azért az azokat eltüntető tanulás föltétlenül szükséges. Valaminek sikeres elvégzéséhez nem elegendő az akarat, mert például a legnagyobb elhatározottság mellett sem lehet egy kitűnő sakkjátzóval szemben egy gyengének megnyerni a játszmát. Mindenhez alap kell; e nélkül a legnagyobb fáradás is sikertelen marad. De nem a tanulás és tudomány mennyisége, hanem ennek megemésztése teszi az embert okossá.⁵ Saját szemével kell látni annak, a ki ítéletében független akar maradni, de e mellett a látottakat magunkhoz és viszonyainkhoz képest fel kell dolgozni.⁶ Minden tanulás kölcsönvétel segítségével történik, s habár nem is sejtí, mestert, példát, mintát, előképet mindenki választ magának. E mellett azonban az erősebb szellemek eredetiséget és saját-ságot is fejthetnek ki magukban.⁷ Az ügyes és gondolkozó útmutatásra igen, de arra nem szorul, hogy idegen fő gondolkozzék helyette.⁸ Különbén mestertől tanulni nem szégyen. Sokszor, ha csak oly szakácsok forognak a konyhában, a kik előbb sohasem főztek, vagy csak úri kocsisok ülnek a bakon, a kik még hajtani kellőleg nem tudnak, hajlandó volnék azt a tanácsot adni: „Bizony, hozassunk inkább valahonnan egy bölcset.”⁹ Sok dolgot azonban csak úgy tanulhatunk meg, ha annak színhelyére utazunk, mert azt összes körülményei közt kell látni és észlelni.¹⁰

Szabad lehet valamely nemzet a külhatalomtól, de a

¹ Hitel 36., 37.

² Hitel 79. .

³ Hitel 132.

⁴ Világ 410.

⁵ Hitel 24. 1.

⁶ Hitel 79. 1.

⁷ Hitel 129. 1.

⁸ Hitel 150. I.

⁹ Hitel 179. 1.

¹⁰ Világ 188, 485., 492. II.

neveletlen rabjává lesz tudatlanságának. Az így keletkezett-nél nagyobb és fertelmesebb rabság nincsen.¹

Az összehasonlítások által legtöbbet tanulhatni. A nemzetek összehasonlítása is nagyon tanulságos. Az által ismerjük meg voltaképp saját nemzetünket is. Ha valamiben felsőbb-ségét látjuk, örvendünk annak, de ha hátramaradását tapasztaljuk és nemesen érzünk, akkor sem sietünk jobb és boldogabb hazát keresni, hanem még inkább szeretjük és nagyobb szorgalommal ápolgatjuk édes szülőföldünket. Így tesz a jó gyermek is ügyefogyott agg szüleivel, vagy a jó barát megsebesült bajtársával, a kiket bajaikban nem tudnak elhagyni, hanem abban még drágábbak szívöknek. Azonban bölcseséget tanulni nem egyedül könyvekből és kathedráról lehet, hanem a természet szent szavaiból is, melyek minden emberhez búbájos erővel szólnak. Ha azokat valaki megérti, akkor képesek őt erkölcsileg is felemelni. Ennek folytán legfőbb törekvése az lesz, hogy hazájának javát, méltóságát és díszét fokozza. Tőlünk függ minden s csak akarnunk kell. De nem lelki, testi és alkotmányos előnyeink egyoldalú, üres dicsérete emelheti fel hazánkat, hanem hátramaradásunk és hibáink nagylelkű elismerése s azok férfias orvoslása. Ezt annál inkább tehetjük, mivel annyi jó és nemes van bennünk, hogy ezek súlya a mérleg másik serpenyőjében levő hátrányaink ellensúlyát könnyen lenyomhatja.² Két nagy csoportba sorakoznak az emberek a szerint, a mint leikökbén a világ vidám és derék, vagy szomorú és sötét tükörképet mutat. Azon körülmények, melyek közt a gyermekek neveltettek, mindenesetre nagy hatással bírnak arra, hogy lelkük összhangnak örvend-e, vagy pedig azt folytonos félreértések, aggodalmak gyötrik-e? Nagyobb csapás nem érheti az embert, mint ez utóbbiak. A szülők képezik főokait annak, hogy gyermekeik miként fogják fel a világot, mert amazok erkölcsi és lelki egészsége gyakorol döntő befolyást az ivadékok sorsára.³

Kivált az első benyomások bírnak bámulatos követke-

¹ Stádium 44. I.

² Hitel 39—40.

³ Naplónak kézírata II. 3.

zéssel reánk. Nevelés nélkül gyakran a legszükségesebb ismeretekben is szűkölködven, a helyes utat, mely magasabbra vinne bennünket, egyáltalán, vagy legalább idejében nem tudjuk megtalálni. Az ilyen első útvezetés voltaképp a dajkálás. A nevelés kezdetének pedig nyájasság és jó modor a dajkái. Míg az értelmök meg nem jön, addig érzelmeknél fogva kell vezetni az embereket. De azért a nevelőknek az észszerűséget soha sem szabad szem elől téveszteni s még szeretetből sem helyes gyengékké nevelni az embereket. A gyermeket a tiszta levegőtől elzárni, mintha az mérge volna, tej helyett, mely neki való, lelkessel fullasztani, a természet útjától, mely oly közel van hozzánk, őt elterelni s mindenre tanítani, csak életbölcsestre nem, hogyan vezethetne ez a sok fonáság kielégítő eredményre? De visszasság kizárólag a lelki tulajdonokat s nem egyszersmind a testieket is fejleszteni és gyakorolni, vagy viszont úgy járni el, mintha személyünk egyedül csak test volna. Ismereteinket és ügyességeinket is nem valamely hasznos cél szempontjából idomítják, hanem csak hogy meglegyenek, mint valamely filigrán remekművet, melyre csupán bámulni lehet, mert használatba vételük mellett rögtön ketté törne.¹

A nevelés és tanulás azonban tévedés, hiba és sikertelenség nélkül lehetetlen. Az embernek esni, sőt sokszor kell esni, míg végre a maga lábán csak megállani is tud. De éppen azért kell nevelni és tanítani az embereket, hogy akkor essenek, mikor tagjaik még ruganyosak. Úgy a testi, valamint a lelki törés, vagy a seb a gyermek- és ifjúkorban nem oly veszedelmes, mint ha már megletteké váltunk. Tapasztalást pénzért venni, vagy hagyaték gyanánt kapni nem lehet. Mindennek, a mit tudunk, bizonyos ára van. Szerencsés az, a ki ár fejében nem kénytelen minden testi erejét és lelke egész nyugalma odaadni, hanem e vásárlás alkalmával mindkettőnek nagyobb részét megmentheti a jövő számára. Hogy ezt elérhessük és a tapasztalásnak ezt a megszerzési módját alkalmazni tudjuk, az képezi a nevelésnek főcélját.

A köznép a szerencsét a kincs és hatalom mértékével méri. Sokszor halljuk egy-egy magasabb születésű gazdag

¹ Hitel 50—51.

ifjúról mondani, hogy „ó mily boldog!”. Pedig az ilyen gyakran, talán éppen akkor, midőn irigykednek reá, közel van a kétségbeeséshez. Nem a külső előnyök teszik ugyanis az embert boldoggá, hanem belső világának minősége. Olyan az, mint a tükör, mely ha tiszta, akkor mindent tisztán, a valóságnál is sokkal szebbnek fest. Ily esetben az ember megelégedett. Ha ellenben keblének belső világa úgy néz ki, mint a homályos tükör, akkor benne minden sötétnek tűnik fel s maga az ember is boldogtalan. Lelkünk romlott, vagy romlatlan állapota határoz tehát boldogságunk felett. Ezt pedig sokszor az első benyomások, azok az első gyermeki fogalmak állapítják meg, melyek a czélszerű vagy elhibázott nevelésnek nagy hatású közvetlen eredményei. A levegő, melyet beszívunk, akaratunk ellenére is nagy mértékben befolyásol bennünket. És a környezet, melyben élünk, lelkünknek ilyen levegője.

A testi edzés a szellemi idomítással párhuzamosan haladjon. Egész személyére nézve tökéletesebb ember az, a ki testileg erős és ügyes; az ilyennek szellemi képességei is inkább hatalmában állanak. Egyiket a másik rovására csak kárunkkal ápolhatjuk, mert testi edzés nélkül a szellemet hamar túleröltetjük s elgyengülünk, vagy ellasszonyosodunk. A szellemi képzés elhanyagolása mellett a testi nevelés pedig akrobatákat igen, de embereket nem fog előállítani. A magyar „kinek nagyobb része lélek”, boldogan vagy csak megelégedetten is erkölcsi és szellemi eledel nélkül nem élhet. De nevelésünkben nincs összhangzat, nincs súlyegyen. Egyes dolgokban nagyon is haladunk, más dolgokban egészen hátra maradunk. A testgyakorlatot például igen későn kezdjük, ezért úgy, mint kellene, sohasem tanuljuk meg. A szakismeretek szerzését sem folytatjuk oly állhatatossággal, mint kívánatos volna. Igen sok felé daraboljuk el természetes tehetségeinket és forgácsoljuk el erőnket. Azért kiváló és helytálló szakemberek aránylag csak gyéren vannak közöttünk. Nevelésünk iránya sem elég természetes, pedig ahhoz a legnagyobb műveltség mellett is vissza lehet és kell térni. A külső csin azonban nem ellenkezik a belső legnagyobb általános és szakműveltséggel sem. Nevetséges lángésznek képzelni magát az

embernek csak azért, mivel nem nyíratkozik, nem fésüli haját és kezeit, mint Newton, csak hébe-hóba mosta.

Vájjon jól teszünk-e azzal a gyermekkel, a kit mindig tartogatunk, hogy el ne essék és csupa jószívúségból a saját lábai használatától végre elszoktatunk? Ugyan mi jól teszünk felebarátainkkal, ha a henyélest és korhelykedést szinte megjutalmazzuk s a koldulókat csaknem egy külön rendnek fogadjuk be? Nem mondom, hogy a még nagyon kis gyermeket összerogyni engedjük, azt sem mondom, hogy felebarátainkat éhség és hidegnek s az élet minden sanyarúságának engedjük át, de vizsgáljuk meg jól, hogy a koldulok legnagyobb része nem a saját vétke és hibája miatt jutott-e a mostani szomorú állapotára. Ha valaki éhezik, annak kenyeret adni szép tett, de én sokkal szebbnek tartom oly helyzetbe juttatni valakit, hogy élelmét ő maga szerezhesse meg.¹

Nem hiszem, hogy kizárólag recipe segítségével jóízű ebédet lehessen főzni. Ahhoz tanult szakács kell, a ki már sokat főzött, süített és pirított. Azt sem hiszem, hogy valamely gazdasági, ipari, kereskedelmi, vagy bankvállalatot tisztán könyvek szerint helyesen felállítani és vezetni lehessen. A tudomány szükséges, de a gyakorlat sem nélkülözhető.² — Az egész közönség nevelésére semmi sem gyakorolt nagyobb befolyást a törvényeknél, mert az azokban kifejezésre jutó felfogás lassanként uralkodóvá lesz.³ — Két szót tartunk mindenekfölött szemünk előtt az ország boldogságára irányuló törekvéseinkben: a keresztény és nemzeti nevelést. Könyveket írhatni e két szó tartalma és becse felől. A keresztényszó a különféle vallások híveit egyesítendi a nemzeti szó pedig egyesít minden igaz magyart. Az többet jelent, mint a mennyit első tekintetre ez a kifejezés magában foglalni látszik.⁴ Ezek szerint a nevelésnek igen nagy becse van. Maga ^{becse} után vonja a lélek tágulását, az erények kifejlődését, az emberek iránti nemes rokonszenvet. Többet ér, mint minden egyes tulajdon, minden kincs, minden kiváltság, sőt mint a

¹ Hitel 147.

² Hitel 148.

³ Hitel 210.

⁴ Világ 509.

szabadság maga. A mi ennél fogva nincs kifejlődve, pl. a nép legsós rétege, fejték ki. Midőn embertársaitokkal így a legnagyobb jót fogjátok tenni, egyúttal magatokat is megjutalmaztatok oly néptömeggel, melynek belső becsé a nemzettel együtt emelni fog benneteket is.¹ A népesség egy nagy része Magyarországon valóban nem sokkal különb módon él a baromnál. Tobzódik, ha van miből, ellenben ínséget szenved és majdnem éhen hal. E népről gondoskodni kell, de örökké, mint a gyermekeket, nem lehet ringatni, hanem lassan kell hozzászoktatni ahhoz, hogy a maga lábain tudjon megállni.²

A mivel az emberek bajait megelőzni segítünk, tehát ha őket neveljük, az által sokkal nagyobb jót teszünk velők és a társadalommal, mint ha a már meglevő rosszat paralyssaljuk vagy irtogatjuk. A mennyiben az valaki erejét felül nem mnlá, tegye mind a kettőt; de ha minden az emberek által okozott bajt meg akarnánk gyógyítani, ez sokkal nagyobb áldozat volna, mint a minőt elbírhathunk; azért az egyoldalúan erre irányuló jó szív negative több kárt okoz, mint hasznot.³

Ezeknél fogva felebarátinkon mi gyökeresen nem segíthetünk másképp, mint azon ingerek és módok által, melyek őket arra ösztönzik, hogy becsületes és lehetőleg bátorságos létőknek önmaguk legyenek szerzői. Csekély erőnket azért inkább oly intézetekre és alkotásokra fordítsuk, melyek által az élni tudó valóban általánosan gyarapodhatik. Mivel ezt kellően felfogni és alkalmazni nem könnyű dolog, azért nemcsak a jó szív, hanem jó fej is nagyon szükséges, mert az előbbi magára hagyatva, könnyen át nem lábolható galimathiasba keveri a legfényesebb igazságokat is.⁴

Az emberi nem úgy van teremtvé, hogy minden leg-^A szabad, kisebb élvezetért és előnyért is fáradjon és kínos verejtékkel legyen kénytelen megvívni az elemekkel. Már pedig a szabadság a legfőbb jó, és így az soha sem lehet vad, rest, tudatlan és önkényes emberek sajátja, hanem csak azé, a kinek törfilhetlen betűkkel szívére van vésve a keresztény vallás

¹ Stadium 118.

² Stadium 272.

³ Világ 299.

⁴ Világ 300—304.

fő tanítása: a mit magadnak nem kívánsz, azt másnak se tedd. Egy ember ezt a tanítást nem valósíthatja meg. Nemzedékek feltűnte és megszűnte kell ahhoz, hogy elismert igazsággá legyen, és hogy közbiztonságban és szabadságban éljen nemcsak egy-egy kisebb számú osztály, hanem a hatalmas fejedelemtől a legtehetőlenebb napszámosig mindenki. A szabadság lényegét csak a műveit ember értheti meg, azért szabad voltaképp csak a polgárosult ember lehet.¹ Míg azonban ily civilisatio kifejlődhetik, addig mindenhol sok idő telik el; de ez nem elég, hanem sok kedvező körülmény összehatása is szükséges hozzá. Ilyenek más nemzetek üdvös példája, bölcs törvények, a szabadságnak iskolája és gyakorló tere, a minők a különböző sanyargató benyomások. A nyomor és szükség az emberiség legjobb tanítói, azok ébresztik fel és érlelik meg a nemzeteket. Az általán élvezett mennyei közszabadságnak nagy ára van, de ezt a vele járó nemzeti boldogság és dicsőség megéri.² Hogy más nemzetek példáin okulhassunk, azokat és életök folyását jól kell ismernünk. A józan törvényhozók tiszte, hogy ez hasznosan legyen betölthető, keresztény bölcséletet kíván. A szabadság iskolái pedig azon intézetek és intézmények, a melyeknek együtt élő és egymással érintkező tagjai között nincs első és nincs utolsó, hanem ugyanazon szabályoknak van mindenki egyformán alávetve, tehát egyéni természetes szabadságának egy részét ott a társas szabadságnak kénytelen mindenki feláldozni. A ragadozó állatot jellemző függetlenség rovására így fejlődik ki a keresztény szabadság. De a nemzetek megismeréséhez szobai tanulmány nem elég, azokat színről-szinre kell látni és velők hosszasabban érintkezni. A keresztény philosophia sem pusztá imádságból, vagy csak a szelíd életből áll, hanem a nemes értelemben vett oly szabadság tiszteletében, melyet az igaz ember nemcsak magának szeret, hanem az egész emberiségnek.³ A ki hona igazi szabadságát óhajtja, az — a mennyire anyagi helyzete és ideje engedi — járja be ezt a kerek világot, merítsen mindenütt bölcseséget az életből, ne engedje magát sem a feje-

¹ Világ 384.

² Világ 384.

³ Világ 385., 38G.

delmi, sem másféle fény által elvakíttatni, hanem férfias öntudattal állja meg helyét. Ereszkedjék le a szegények kunyhóiba és önként keresse fel az igazság legbiztosabb tanítóját, a nyomort. Így felkészülve lépjen azután nemzete szolgálatába, mert az ily előkészületből csak nemes törvények származhatnak.¹ A valóban nemes ember keblét a mérséklet szelleme hatja át. Az ily ember képes arra, hogy magát tökéletesen a mások helyébe képzelje. És ezt nemcsak ideig-óráig teszi, hanem az lassankint mindennapos szokásává lesz.³

Az önnevelés mindenkre nézve életszükség. Senki sem születik oly jónak és erényesnek, mint a minővé hosszas gyakorlás útján lehet. Erre önmegfigyelés, önbárdolás és ön-
idomítás vezethet csupán. Erre az igyekezetre főleg a kiváló tulajdonságokkal bíróknak van szükségök. Mert nem az az erény, ha valaki semmi rosszra nem gondol, minthogy egyáltalán nem töri fejét; ha nem csal, mert buta; ha nem csábit el, mert madárijesztő; ha nem követ el büntettet, mert gyáva. Az ilyenek negative jó magaviseleté nem is viszi előbbre a társadalmat. Ellenben azok, a kik személyes, születési, vagyoni előnyeik, bájaik és varázsaik által hatni képesek rossz irányban is, becses tagjaivá válhatnak a nemzetnek, de csak akkor, ha magukat — helyzetük és körülményeik csábjainak ellenállni tudó — igazi s nem álerényekre nevelik. Az igazán hasznos emberek azok, a kik a jót magáért a jóért cselekszik, akár van tetteiknek tanúja, akár nincs, s a kik képesek lemondani örömeikről is. midőn magasb kötelességeik teljesíthetése ezt megkívánja tőlük, melynek nehéz tövises útjain állhatatosan váltig megmaradnak.³ „Nevelés által az emberből mindent képezhetni“ azt mondják. Ámde igaz-e ez? Igaz, hanem csak bizonyos pontig és bizonyos foglalatosságokra nézve.¹ Miután a nevelési systemák sok árnyéklatai mellett majd a lelket táplálják erősebben, majd a testet, valóban kimondhatlanul nehéz probléma itt az igazi arányt és egyensúlyt föltalálni. Ebből önként következik, hogy

¹ Világ 387.

² Világ 389.

³ Világ 389.

⁴ Önismeret 4.

az emberek közül az egyiknek a lelke lesz erősebb, a másiknak ellenben a teste.¹ Mit tegyenek tehát a szülők, hogy ivadékaik kellő helyükre álljanak és a gondviselés által nekik rendelt vágásukban haladjanak? Legelső és legszentebb kötelességük ivadékaik lelki és testi jobb tulajdonaikkal, továbbá azoknak minden nagyobb, sőt legkisebb csorbáival és hiányai-
val is tökéletesen megismerni.² A fiatalságnak érzete a testi funkcióknak sebesebb forgása, étvágy és annak kielégítése, a jóízű álmom, az ifjúkor szenvedelméi, a szívnek a másik nem iránti fel-felébredése s általán az élet tavaszának kimondhatatlan bája: annyi virágokkal hintik be az ifjúság napjait, hogy egy-egy mélyebben lappangó baját nemcsak nem veszi észre, de nem is gyanítja.³ Ezen korban a lelkiidomításnak főtenyezője nem egyéb, mint a testnek minden módon való gyötrése, úgy hogy annak vágyai és szükségei mintegy elnémuljanak, avagy, ha ez lehetetlen, legalább a legalsóbb fokra szorítottassanak le.⁴ Belső lelki szemmel mindenki bír, de fájdalom, e szemet a legtöbb éltének csak végén, vagy igen későn nyitja fel, mikor már a segíthetés pillanata elillant, vagy a helyreállítás már vajmi problematikusává vált.⁵ Azért sokszor a tudatlant tudta nélkül és akarata ellen kell saját javára vezetni. Sokszor azzal úgy kell bánni, mint atya gyermekével, ki annak akarata ellen is bevéteti vele az üdvös gyógyszert, a mit ha eleinte ellenez, utóbb hálával fog megköszönni.⁶

Mindenkinek saját magának kell elhatározni célszerű életrendjének mivoltát, ezt pedig józanul senki sem cselekedheti, ha magát tetőtől-talpig nem ismeri. Önmagát az ember általán véve tökéletesen megismerni soha sem fogja, ha ezen műtétéire az orvosi tudomány segédkezet nem nyújt neki, mihez képest nagyon célszerű és felette hasznos, sőt elkerülhetetlenül szükséges, hogy már az első tanulás éveitől kezdve

¹ Önismeret 15.

² Önismeret 7.

³ Önismeret 31.

⁴ Önismeret 106.

⁵ Önismeret 28.

⁶ Beszédei 164.

orvostan bizonyos pontig azon tárgyak közé soroltassák, melyek az iskolai inventariumot képezik.

Ezen „zagyvalék“ is, melyet én most kitálatok, némely egyént talán mélyebb gondolkozásra gerjesztend, mihez képest ‘bizonyosan számtalan serdülőre nézve a legbecesebb kincs leend.

Egészségtől viruló egyén! Ugyan van-e a világon ennél kellemesb látvány? Igen van! És vájjon mi az? Egészséges család! Ennél pedig csak az egészséges község gyönyörűbb, mis: az egészséges nemzet már mennyekbe ragadó tünemévn.¹ Az egészségre kell tehát törekedni minden jobb embernek, magára és másokra nézve. Egészség nélkül sem az ember, sem a nemzet nem lehet elégedett. Már pedig a megelégedés szelíd rokona a szerencsének. De hányán mily szomorú utakon keresik a megelégedést s létök kincsek és életörömök lehetőségei között nem egyéb, mint iszonyú üresség és álmatag növényi tengődés.² A haladó miveltség nemzedékről-nemzedékre terjed át és az anyatejjel szívódik be.³ Pedig, ha jobb is a parasztember gyomra a miénkénél, élelmünk ellenben jobb az övéénél. Ha életműködésünknek állati oldala szenved is egyben-másban, ennélfogva oly határtalanul nem élvezhetünk, mint ő; de mennyi szép lelki örömünk van, melyek létét a tudatlan állati ember nem is gyanítja.⁴

Az emberiséget nem fűzi össze jobban semmi, mint a kölcsönös vonzódás és az egymásba helyezett bizalom. A nő uralma alól, a fejedelemtől kezdve a legkisebb állású férfiig, senki sincs kivéve. Művelődési és nemzeti politikánkban ez okból annak mindig szerepet kell fentartani. E nélkül már nyelvünk és egész társadalmi életünk is sokkal szegényebb és egyoldalúbb lesz, mint lehetne.⁵ A törököknél például azért nem fejlődött ki a társalgási nyelv, mert a nő, a ki életpályánk egyedüli virághintője, szívünk vágyainak legfőbb célja, e nemzetnél nem áll ugyanazon színvonalon a férfival, hanem' mélyen alatta. Így azután a helyett, hogy a küzdő embernek leghívebb társa lenne, majdnem portékává ala-

¹ Önismeret 236.. 237.

² Hitel 104—107.

³ Hitel 28.

⁴ Hitel 121. 1.

⁵ Világ 442.

csonyul le.¹ Mily tévedés ez! Hiszen a női szív bájt önthet a háztartásban mindenre; de ennek biztosítása, fentartása a férfi eszének feladata. A szív és érzelem között nincs elsőség; a maga nemében dicső mind a kettő. Üdvözlét nektek, hazánk hölgyei, a kik szeráfi szeretete nélkül kétségbe kellene esnünk; de titeket, hazám férfiai, nem kevésbbé, melegen üdvözöllek, a kik cherubi felfogással messzeható tervet alkottok és hajtótok végre, mert reánk csak a távolban virradhat nemzeti üdv. A nemesen érző szív nem kevésbbé dicső, mint a fényes elme. De mindegyiknek külön szerepe van és ezeket nem szabad felcserélni.² Honunk érdemes leányai, legyetek ti segédei minden szebb és józanabb kezdetnek. Vezessétek, mint a spártai anyák fiaitokat az érdem és erény mezejére. Fejtsetek ki bennök már zsenge korokban minden szép és nemes iránt érzéket és vágyat. Neveljétek őket bátrakká, igazságszeretőkké, az adott szó embereivé, szóval férfiakká. Ha valaha ez ország sivatagjai kies vidékekké, posványái viruló tájakká s a magyar név mindenütt tiszteltté válik e világon, legyen az édes jutalmatok. — Nem félelem és hideg tisztelet fűzi a szerencsés gyereket szüleihez, hanem a természet legszebb köteléke: a szeretet. Ennek papnöje minden ház szentélyében a nő. De a széplelkű asszonyt ne higyjük olyannak, a ki csak hiábavalóságokkal tud mulatni, vagy mintha előtte minden komolyabb feladat idegen dolog lenne.

Ne gondoljuk azt, hogy külső felületességünkkel, bármily tetszetős legyen is, a derék nőnek hajlamát megnyerjük. Csak a lelki és testi erőn alapuló férfiúi báj dobogtatja sebesebben az el nem romlott női szívet s csak az képes benne nyájas viszontérezést ébreszteni. A jól nevelt és megbecsült nők tanítsák azután már gyerekkorukban ivadékaikat az igazságnak minden körülmények közt való szeretetére s a csalfa, a hazug szó és tett gyűlöletére, mert hány vagyonosnak elszegényülésével, mennyi szerencsétlennek könyárjával, hány repedt szív néma fájdalommal töltötte be a hazug szó és a csalfa tett a világot?³ Az asszonyt egyedül állati vágyaink

¹ Világ 258.

² Kelet Népe 166—167.

³ Hitel 75.

és ösztöneink tárgyává tenni, őket a menyországból kizárni mindezeknél fogva nem a nemes műveltség jellemvonása.¹

Fogadjátok hazám érdemes leányai tisztelem és szeretetem jelül munkám felajánlását. Vegyétek, bár férfiakhoz illendőbbnek mondják azt sokan, nyájas kegyességgel pártfogástok alá. A hitelről szól s mi belőle foly, a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről s így elöttetek nem lehet a tárgy idegenebb, mint elöttünk; niert annyi nemes és szép, a mi az emberiséget felemeli, a ti nemetek műve. Ti vizitek karjaitokon a kiseded nemzedéket s jó polgárrá nevelitek. A ti nemes tekintetekből szí a férfi lelki erőt s elszánt bátorságot. S ha léte alkonyodik a haza iurvében, ti fontok köszörút homloka körül. Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védangyalai, mely nélkületek, higyjétek el, soha ki nem fejük, vagy nemsokára elhervad; mert ti vontok minden körül bájt és életet. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdvözet és hála nektek.² De ha azt kívánjuk, hogy hölgyeink magyarosodjanak, tegyük azt, a mi magyar, elfogadhatóvá és vonzóvá elöttük.³

A férfi azonban, ha olyan, a milyennek lennie kell, mégis csak úr marad az asszony fölött. „Tudományban s művészetben ugyanis a nők soha sem viszik föllebb a közép-szerúségnél; azért férfit kard és toll illet meg, a nőt bölcső és háztartás: ha bármelyikük a másíknak dolgába vág, vét a természet ellení⁴ A nők azok, a kik a legnemesebbre buzdíthatják az ifjút, kiknek fenséges tisztjük, szilárd állhatatosságra lelkesítni a férfiút s a kiknek kezeiből reményű a honáért élő aggastyán egykor megnyerhetni az elismerésnek koszorúját is. Oh! az egek ura ismertesse meg velük gyönyörű hivatásukat és Magyarországnak felvirulása bizonyos.⁵ Az asszonyt nem, melyet különben a keresztény vallás a férfival egy polczra állított a társaságban, minálunk a nemzeti kiművelődéstől sokáig idegen maradt s a magyar nemzet egészben véve moraliter, úgyszólván nőtelen volt. Asszonyaink nagy

¹ Hitel 168.

² Hitel felajánlása.

³ Hitel 67.

⁴ írott naplója.

⁵ Gróf Széchenyi István Hírlapi cikkei I. 280.

része nemcsak hogy nem tudott, de nem is vágyott tudni magyarul. Azonban első sorban az sem az ő hibájok, mert a nő, mint mindenben, úgy nyelv dolgában is a férfitől függ.¹ A nők iránti lovagias érzés gyakran vezet párbajra. Erre vonatkozólag Széchenyi így nyilatkozott:

„A párbaj manapság szükséges rossz, de volt idő, midőn ^{10V}ság^{iaS} az társadalmi reformnak is beillett. Az emberek az előtt lesből támadták egymást, vagy mint a banditák boszulták meg magukat a sértő felen. Később, a lovagkorban az egyenlőség alapján védte magát a férfi férfi ellen. A civilizált népeknél mindenütt hamarabb terjedt el, mint a műveltségben elmaradtaknál. A lovagiasság, melyre nekünk nem régeben még szavunk sem volt, nem ázsiai és pogány, hanem európai és keresztény intézmény. Abban a vitézség a szelidséggel, a szó legszentebb megtartása a hadi csellel, az engedelmesség a győzni képes tehetséggel, a szép nem bálványozása a szeplőtlen magaviselettel nagyon jól megférnek; sőt ez ellentétek a lovagiasság integráns kellékei s elváhatlan feltételei. A XVIII. század elején a párbaj nálunk kivételt képezett s a becsületre való finyasság csak később terjedt el. Az arra való készület, valamint annak nem keresése ugyan, de kikerülése sem oly szabály, mely minden önmagát megbecsülő magyarnak nélkülözhetlenné lett. Az irigy fondorkodás, a bosszúálló és cserbenhagyó hajlam mellett az igazi lovagiasság nem fejlődhetett ki nálunk, de annak valódi átértéséig még nem jutott el fajunk és itt a lovagiasság, mely subjective bizonyára egyike a legszébb erényeknek, objective egyenesen bűnné válik, ha a fogalomzavar folytán elfajul, mert a lovagiasság magasabb értelemben véve az illemmel és gentlemannikeness-szel, a kicsinosult lelki tehetséggel és erénnyel együtt jellemvonása a civilisált embernek. E tulajdonok egymással szükségképp összefüggenek“.²

Minden osztálynak megvan a maga foglalatossága s az egyik a másikéba nem elegyedhetik a nélkül, hogy az egész társadalmi rendet zavarba ne hozna. Azonban, a kik barmi tekintetben jobb módban vannak, azoknak magasb erkölcsi

¹ Beszédei 125

² Politikai programtöredékek 79., 82. 11.

kötelességeket is kell teljesíteni. A romlatlan elérte az ebben foglalt barátságos tanácsot, a kiben pedig a vér már elfajult, annak még a sarkantyú sem használna. De valószínű, hogy az ilyenek az ország hasznára és emberiség díszére úgyléssan kihálnak.¹

Az ily egyének állati módon tengődnek s nem is sejtik, hogy a magasb törekvésekben, ha a szó egész értelmében jó hazafiak vagyunk, minő öröm kínálkozik? Hányán vannak, a kik vak hevőkben az igazságtalan alapon nyugvó alkotmányt helyesnek és természetesnek hirdetik. Pedig abban nincs rend és igazság, s ha fennmarad, nagy veszedelmet hozhat hazánkra. Az ilyen elfogultakkal és még inkább az ügyes képmutatókkal szemben, a kik mindezt látták, de azok változtatása érdekekbe ütközött, Széchenyi felkiált: „Óh szégyen, hol marad el piruslásod!”

Azonban ő a gyökeres változtatást a közönség előkészítése nélkül nem tartotta kívánatosnak. Mit ér a legjobb vadász. a legjobb munkás, a legjobb deák, a legbátrabb ember elő- készület nélkül. Az elsőnek puskája nem sül el, a másodiknak ekéje bicezen ki a barázdából, a harmadik minden esze és talentuma daczára második osztályba jut; a negyedik, kivált napjainkban, haszontalan katona. Minden az idomitástól, elő- készítéstől függ. A józan eszméket sikeresen terjeszteni csak úgy lehet, ha a társadalom szerves életműködése elő van készítve. Különben úgy járunk, mintha kemény magot vetünk a földbe, mely sem szántva, sem boronáivá nincs. Olyan eljárás ez, mint versenylovat a pályára vinni idomitás, úrfit próbatételre bocsátani tanulás, egyéneket megházasítani tapasztalás nélkül, vagy végre képviseleti rendszert behozni közértelmiség nélkül.³ Ezen előkészítésnek útja nem lehet más, minthogy hazánkban mindenkinek, vagy legalább a lehető legnagyobb résznek gyomra, feje, erszénye ne legyen üres s kiki az élet minél több javait és kellemeit magának megszerezni képes legyen. De erre is elő kell készíteni az embereket, és pedig a természet rendszabásai szerint.

¹ Hitel 230., 231.

² Hitel 235.

³ Hitel 248.

A tudatlan és előítéletekkel teljes alacsony sorsúnak nem vetheti szemére elmaradottságát a magasb születésű gazdag, mert hiszen bizonyos külső simaságtól eltekintve, talán még tudatlanabb nála, és a lerázott honi előítéletek helyett sokkal veszélyesebb külföldi balítéleteket hozott magával haza. A szegény nehezebben szerezhet valódi műveltséget, mint a gazdag, mert ennek módjában áll a leghathatósabb eszközöket felhasználni e végből. És mégis mennyivel több igazi tudomány van Magyarországon a közép-, mint a főrendnek között. Ha az ország előkelői valóban válllvetve működnek az ország emelésén, mivé válnék hazánk csak egy fél század alatt? Másképp nem is lesz az felemelhető.¹

Jobb igazán gazdagnak lenni, mint annak tartatni. Jobb, ha mi tudjuk, hogy nem fázunk, mint ha mások hinnék csak, hogy melegünk van. Nem ér semmit az a rossz szagú tömjén, mely nemesi születésünknek csak illatját terjeszti. Hasznosabb ennél a szó méltó értelmében nemeseknek lenni. A szelidebb földbirtokos, ha különben rendes, a legjobb módú földesúr is. Mindennel bővelkedik ez a haza, csak vagy nem tudjuk megbecsülni, a mivel bírunk, vagy el van rejtve a kincs s nem mozog elég gyorsan és állandóan úgy, mint kellene, köz- és magánéletünk.²

A közönséges ember a jelest, nemest, szépet, dicsőt sohasem látja, mert nincs azok iránt érzéke, csak a piszkot és mocskot keresi és tudja feltalálni. A szolgai életet többre becsüli a felséges halálnál. Van elég nyomor nálunk is; több, mint a haladott országokban. Nagy a vallási türelmetlenség; több ember nem eszik húst, mint a mennyi eszik. Sok oláh a jó kenyérnek még szagát sem ismeri. Sok vidéken a nép egész nyáron dinnyével él.³ Nem értünk a módokhoz, melyek által magunknak pénzt szerezhetnénk.⁴ Nem erős lábon áll az olyan rend, mely az ország minden javával él és annak semmi-féle terhét sem viseli.

Hogy az ilyen kiváltság mily hasznos lehet, felfoghatjuk.

¹ Hitel 231., 232.

² Hitel 105.. 10G.

³ Hitel. 116, 117.

⁴ Hitel 118.

és azt is, hogy hazája boldogítására mindenkinek tehetsége szerint mindent meg kell tenni, s a ki ezt nem teszi, az semmi ember s a haza gyalázatja. A ki ezt rendszerbe foglalva helyesnek tartja, az legfeljebb csak önjavát, de nem a közjót tekinti; vagy ha nem saját érdeke a kiváltság fenntartása, akkor esztelen, vagy tébolydába való. Nemesítsük tehát a nemességet!¹ Ha a magyar nemes örömeiben sokáig és undorodás nélkül akar úszni, bölcsebbet nem tehet, mint ha ideje és értéke egy részét hazájának szenteli. Sok vén nevű és hosszú czimú gazdag urat ismerek, a kit a belső sorvadás és életuntság boldogtalanabbá tesz legalacsonyabb cselédjénél. Az ilyen izék a helyett, hogy dicső pályán haladnának, mely számukra nyitva áll, az emberiség gyalázatjára hitvány ágyasok és pénzes zsidók rabjai.²

Mostanság, ha csak ezer lépést tesz is a kis gróf, jó gyaloglónak állítják; ha odahaza letesz egy vizsgálatot és ^{t, a} szülei nagyobb hivatalban vannak, minden bizonynyal eminens lesz; ha sok kísérvél atya jószágára megy, már várják s ő mindent csak ünnepi állapotban lát; végre, ha egészen kitanulván iskoláit, élettapasztalást szerzendő utazik, váltott lovakkal járja be a hazát. Mindenütt jól fogadják. Miután mulatott volna a hazai fürdőkben, sőt Velenczében és Monacóban külföldi bölcseséget is szívott magába hat hét alatt, ha esetleg itthon azután hivatalba lép, íme ismeri a hazát, a külföldet, tud beszélni az angol parlamentről, a francia kamarákról, sőt arról is tud felvilágosítást adni, hogy miképp szegényedett el Franciaország mezőgazda közönsége és miképp romlik el majd Britannia, a gőz és egyéb művek által! Mindez valóban nevetéses? Az igaz, úgy kellene lenni, hogy legtöbnyire magasb helyről szivárognon le az erény és tudomány. A földesúrnak az volna többek közt a kötelessége, hogy a jobb gazdaság és élénkebb forgalom józan rendszerének megismerése ő általa jutna el lassan az ország minden lakosához. A parasztgazda nem kezdheti a juh- és lónemesítést, hanem ő neki kell azt végezni? Vannak

¹ Hitel 234—235.

² Hitel 238.

³ Hitel 98.

⁴ Hitel 182., 183.

nagybirtokosaink, kik hazánk területének igen tekintélyes töredékét nevezhetik a magukénak. Ha az ilyen úr reggel felébred és csak egy pillanatig is felemelkedik szívével az örök Tökéletességhez s boldog sorsát számos millió embertársaiéval összehasonlítja, kik azt sem tudják, hogy máról holnapra miként fognak élni, hogy fejüket estére hova fogják lehajtani: vájjon miképp lehetséges, hogy az Isten ennyi ajándékáért nem éreznek bensejökben ellen állhatlan vágyat, hogy böven nyert áldásért nemcsak üres szavakkal, de valódi tettek által is hálát tanúsítsanak.¹ Ezek mindenikének legszentebb kötelessége az lenne, hogy e szép sorsot egyrészt fenntartani, másrészt pedig azt a haza díszére és felemelkedésére hasznosítani igyekezzenek. Az el nem fajult igazi jó magyar életkorét a kötelességtudás ily tartalmának kellene betölteni. Elragadtatással olvassuk Cicerónak a kötelességekről írt művét, a hazafiság dicsó tetteiért lelkesedünk, de magunk nem vagyunk jó hazafiak. Mindig másutt, mint a hol tényleg van, és másokban keressük a hibát. Mert minél kiválóbb társadalmi és vagyoni állása van valakinek, annál több a kötelessége. „Mennél nagyobb a születés, kincs és talentum, s több a szabad idő, méltán annál többet várhat tőlünk a haza. Az arisztokratia sorsának legszebb oldala az, (hogy a hazát mintegy önként szolgálhatja. Ez legszebb kiváltsága, mert vajmi kínos olyasra kényszeríttetni, a mit önként nem tennénk meg. Ellenben nincs édesb érzése a szabad kebelnek, mint szabadon járulhatni mindenhez, még a legveszedelmesebbhez is.“³ Különös, hogy itt az emberek vagy igen jók. vagy egészen romlottak e részben. Ilyenek azok, a kik azt hiszik, hogy a magyar föld egy része nekik teljes joggal competál, de ezért ők semmivel sem tartoznak. Az ilyenek megvetésre méltók, mert itt benn haszontalanok, a külföldön pedig szegényünkre válnak. Ennek magyarázata az, hogy a mihez könnyen jut az ember, azt nem becsüli meg; másként bánik a szerzett vagyonnal, mint azzal, melyet az ezen világra való léptekor már készen talál.³ Mindazon szám-

¹ Hitel 227.

² Hitel 227—29.

³ Hitel 229.

tálán java az életnek, mely a magasb rangú születéshez, továbbá a nagy vagyonhoz fűződik, ez okból csak akkor nem válik következményeiben keserű méreggégé, ha folyton nemes és közhasznú tettek által érdemeltetik meg. A születés szerencséjében részesültek köztiszteletre, sőt általában biztonságára csak ügy számíthatnak, ha kellemesb életviszonyaikból folyó kötelességeiket teljesítik azon a magas polczon, melyen most gyáva és érdemeden, örömeiben úszva csak ingatag módon tarthatják fel magukat.¹

A honi dolgokban tudatlan mágnás sokkal vétkesebb, mint a szebb szokásokban járatlan nemes. Azonban voltaképp úgy áll a dolog, hogy a csiszolatlan gyémánt ugyan becsesebb a simított kovánál, de a gyémánt köszörülve jut igazi értékre.² Számos nagyjaink önként, édes örömet vetkeztek ki nemzeti sajátságaikból, czélszerűtlen maskarákba bújtak, hogy a, latin nyelven szólott királynénak jobbágyi hűséget mutassanak be: a közdolgok vitelére a magyar nyelvet elégtelennek állították és szégyelték a magyar szót ajkaikra venni. Miként kívánhatjuk, hogy másnak legyen gondja sajátunkra, melyen minmagunk tapodtunk.³ Elaludt, kötelességeikről megfélekedett állati mágnások voltak ezek.¹ Valamint minden halad a világon, úgy lassanként a felfogások is átalakulnak; a sokaság már is józanabban kezd az érdemről és valódi nagyságról ítélni. A véletlen születés, a bölcsőben talált kincs és czim már korántsem oly kelléke a tekintélynek, mint volt korábban. Előre látható, hogy el fog jönni az idő, midőn a tiszta kifejlett ész és nagy lélek lesz a kiváltság első kelléke. Hányán lesznek parányiak a mai nagyságok közül, ha születés, örökölt vagyon és titulus nem nyomnak majd többé sokat.⁵ Az egyetértő fejedelem és nemzet, melynek legnagyobb és legkisebb tagja önfeledten tudja a közjót előmozdítani, oly szilárd alapon álló boldogságot élvez, mely nem bomolhat el magától, s azt semmiféle emberi hatalom sem ingathatja meg. Ilyen erőhöz segíteni a

¹ Világ 56.

² Világ 67.

³ Világ 107.

⁴ Világ 113.

⁵ Világ 270.

nemzetet a király és zsellér között álló mágnásnak és nemesnek istentől rendelt valódi tiszte.¹ A magyar nemességnek, ha van miért hálával lenni a sors iránt, akkor ez nem czime, nem jövedelme, hanem a kiváltságos szép állás, melyen a haza javára nagy szolgálatokat tehetne, ha fejében tisztába volna hozva az, hogy mi a jellem, azaz, ha tudná, hogy mikor mit kell és szabad tenni, mikor illik józan gazdát és mikor hazafit játszani. Szívünk elég jó helyen fekszik, de csavart, zavart ideáink vannak s balhiedelmek, előítéletek elfogultságok s az elme milliard csalképzetei gyászos labirinthba bonyolítják azt.² Az aristokrata-családok igazi fényét tagjainak valódi belbecse által kell biztosítani.³ „Széchenyi egyenest bevallja, hogy testestől-lelkestől az aristokratikus elv pártolója, de nem ám a szónak elrútított, hanem valódi értelmében. A jónak ereje csak szerencsét és boldogságot szülhet. Aristokratáskodni pedig semmi egyebet nem jeleni, mint a legjobbak kormányzását, melynél egyedül az ész, erény és igazság parancsolnak. „Engedelmeskedjünk csak mindnyájan ezen isteni eszmék szent szavainak, akár mily magas vagy alacsony lépcsőről zengjenek azok hozzánk: akkor sokkal sikeresebben tartandjuk fenn az aristokrátiát, mely az emberiségre hervasztó fény helyett meleg világot vetend, mint ha balhiedelmeinkben az „aristos“ nevet egy-egy becsnélküli, azt elrútító nemzetségre fogjuk. Ekképp a legszentebb is a közgyűlölet és megvetés tárgyává süllyed. Az igazi aristokráciában a véletlenül kapott elsőséget általa újra megszerzett elsőségei messze túlhaladják. Az igazi aristokratikus társadalomban a mostohább sors fia viszont tenyere, esze, állhatatos és tiszta erkölcsű szorgalma által iparkodik pótolni azt, a mit a véletlen tőle megtagadott. Ott van igazi aristokratikus kormányzat, a hol morális közvélemény alapján szorgalom fakad és a polgári erényt mindenkifelett tisztelik. Ellenben az elaljasodott olygarchia azt hiszi, hogy neki minden és mindenki le van kötelezve, ő pedig semminek és senkinek. A salus publica az osztó igazsághoz közel álló, törvényes

¹ Világ 232.

² Világ 282.

³ Stádium 141.

állapoton nyugodhatik csupán.¹ Ha a magyar kiváltságos főnemes birtokkal, meglehetősen fővel és ép tenyérrrel ellátva, irigylésre méltó helyzetében nem tesz a hazáért semmit, de kötelességének teljesítése helyett sülyedni engedi vérét, sőt annak szilvesztésében még maga is részt vesz, akkor isten és ember előtt nincs joga kormányban, vagy népben találni hibát, s ha így a nemzet elhal, vagy annak szabadsága száműzetik, ez főképp az ő bűne.² De ily feltételek mellett, ha t. i. kötelességét teljesíti, az arisztokrata is épp úgy magáénak tekintheti véletlenül nyert előjogait, mint más a maga véletlenül nyert pénzét, testi erejét, szépségét vagy népszerűségét. Ezekkel is lehet jól, de rosszal is élni, s ez utóbbi esetben szintén elítélendők épp úgy, mint a kötelességszegő mágnások.³

- Kevesebb egoizmus több örömet okoz és boldogabbá tesz; a mellett még a közügynek is használhat?

Valóban szomorít, hogy azok a földbirtokosok, a kik Magyarországon egyes, nem éppen kies vidékeken laknak, csak ^{mus} akkor nem mennek a külföldre, ha birtokaikhoz a körülmények lánczolja, vagy amant nem ismerik. Az itthon-lakás kötelesség, de az átlagosan kívánható józan hazafiságnak is vannak határai. Azért az emberek részére az eszményi hazafiaknak az országot lakhatóvá kell tenniök.⁵

A felsőbb osztályok természetes kötelessége, hogy elől járjanak. De a kikkél az ember fötehetségei, a képzelem, emlékezet és ítélet nincsenek kellő arányban egymással, az nem való a vezetésre. Nincs annál kárhözatosabb elbizakodottság és vakság, mint másoknak tanácsolni, másokat vezetni akarni megfelelő tehetség nélkül. A kik így állanak be vezetőknek, vagy kolomposoknak, több kárt okoznak, mint hasznos és talán tiszta szándékú fáradozásaikért is dicséret és hála helyett, gúnyt és gyűlöletet aratnak, a mit meg is érdemelnek, mivel felebarátaikat áldás helyett a könyvek áradatába és gyászba borítják? De tudni kell, hogy miként kell előljárni.

¹ Stádium 144.

² Kelet Népe 29.

³ Kelet Népe 129.

⁴ Hitel 239.

⁵ Világ 1S6.

⁶ Hitel 29.

„Mentől inkább átgondolom a magamra vállalt szerepet, annál nehezebbnek, kivihetlenebbnek, hálátlanabbnak találok azt, elcsenevészeit hazámban!“ „Életre dörzsölni ezt a testet, keserű munka; de mégsem könnyen fogok felhagyni vele.“

„Én azt hiszem, nemcsak helyes, hanem kötelesség is az önhittséget, önzést, a hiúságot leálcázni s ostorozni. A hazát nevetségessé tenni merő lehetetlen, kivéve, ha a haza valósággal nevetséges volna. Vájjon egy angol vagy egy amerikai a legnagyobb talentummal nevetségessé tehetné-e hazáját? Bizony nem!¹ „A nagylelkűnek elég jutalom, ha élete végső órájában azt mondhatja magának: íme, hazám egy kevésbé szerencsésebb s boldogabb lón, mint volt s ehhez én is hozzájárultam.“ „A gondolkodónak, vagy a jó embernek elegendő az, ha mondhatja: íme vizsgálódásaim és fíradásaim által némelyek emberekké s néhányan jobb emberekké lettek.“ Annak, a ki kellő képesség és készség mellett elől halad, akár ismerjék el, akár nem, nagy az érdeme.

A lakosok testi és lelki szebbítése: ím ez és csak ez a kormányoknak legfőbb feladata.¹ Vájjon lehet-e biztosítani a gyártás előnyeit a nélkül, hogy egyúttal mind azon rosszat is kelljen szenvednie, mely e kútftöből kiforr? Ezen eddigelé még csaknem mindenütt sötétben lappangó problémát megoldani kimondhatlan nehéz, de nem lehetetlen. Régi országokban, a hol a dolog el van már sózva, szinte lehetetlen is. Itt csak kezdők járhatnak el sikerrel, a kik más nemzetek tapasztalatait és aberratióit kincseltek fel, a mi őket követésre, vagy kerülésre inti, ha az ily intések iránt nem süketek.²

Azokban egyet-mást előre is meg lehet mondani.. Igaz, hogy az időjóslo igen gyakran csalódik, mert a légkör közeli és távoli állapotáról nincs kellőleg értesülve. Azért nem is igen találunk az időjóslatok hitelre. De legyenek csak lebeszleti ismereteink alaposabbak és szélesebb körűek, az időjósolás akkor már nem lesz oly nevetséges dolog, mint manapság. Ugyanez áll a gazdasági és társadalmi életről is. Ha valamely növény fejlődésének természetét tapasztalásból jól

¹ Önismeret 195.

² Önismeret 194., 195.

ismeri, akkor a gyermek is elég nagy valószínűséggel jósolhat. Megmondhatja például, hogy a dinnye magjából bizonyos feltételek mellett igen hihetőleg dinnye lesz. A ki más nemzetek gazdasági és művelődési történetét, de a hazai viszonyokat is alaposan ismeri, az hatalmas támpontokkal rendelkezik arra nézve, hogy az egyes intézmények életképessége iránt nálunk helyesen nyilatkozhassek.¹ Széchenyi csak így tudott és akart jósolni.³

Az ember fejlődésének korszakot alkotó óriási mozzanataú volt a beszéd kezdete. Hogy ennek fontosságát Széchenyi mennyire átértette, arról a nyelvre vonatkozó nézetei tanúskodnak.

„Nagy baj nálunk az, hogy az emberek kis dolgok miatt heveskednek és makacskodnak, a nagy dolgok mellett pedig hidegen haladnak el, sőt el is alusznak. A szó a lélek megnyilatkozása. Vágyainkat hangok, jelek, arcvonások és testi mozdulatokkal nyilvánítjuk, de a mit a földi salaktól tiszta lélek érez, azt csak szó fejezheti ki, s ez is csak gyengén és felületesen. Van-e köztünk olyan, a ki a világ jeles íróit olvasván, nem döbbsent meg valamely érzelm világos és megkapó kifejezésén, melyet sokáig sejtve hordott ő is keblében, annak ottlétét homályosan mindig gyanítá, de kimondani nem tudta, vagy arra semmi sem indította őt? És ki az, a ki élete egy-egy pillanatában keblét örömek, vagy kínos érzelmek által szinte a felpattanásig telve nem érezte volna, de azokat emberi szóval tökéletesen kifejezhetőnek nem találta? Ki az a szerencsétlen, a kiben a lélek legmélyrehatóbb gerjedelmei sohasem ébredtek fel és szívének akadozása nyelvének kellő mozgását nem nyomta el? És végre, ki az a szerencsés szerencsétlen, a ki egészen ki tudta volna fejezni, a mi lelkében van? Szerencsés azért, mivel a szólásnak oly nagy tehetségével bír, és szerencsétlen, mert csak oly kevés volt lelkében, a mit még emberi nyelven is elő tudott adni. Sokkal több van bennünk, mint a mennyit szóval ábrázolni tudunk, és pedig azon mértékben, a melyben lelkünk nemes érzések, tudás és erényeink által tágul és nagyobb lesz, azon arányban nému-

¹ Világ 473.

² Kelet Népe 270.

lunk és végre hallgatunk el, ha nyelvünk nem gazdag és nem művelt. Ez értelemben áll az, hogy nő a lélek által a szókincs, de a szókincs által is a lélek.

Vájjon a szerelmes ifjú, vagy a fellengző költő s az eszmében gazdag bölcs, ha a szó hatalmával bírnak is, azt, a mi leikükön átvillan, vagy a mi mélyen és világosan fekszik benne, csak félig is tökéletesen ki tudják-e fejezni? A szép tavaszi koránynak, az őszi napalkonyatnak, egy kies vidéknek a fogékony lélekre gyakorolt befolyását vissza tudja-e adni a szó?

A szó tehát csak felületes tolmácsa érzelmeinknek, mint a festő a természetnek, s miként ez, ha a legügyesebb is, messze marad a természet csodái mögött, mert színei nagyon haloványak ezekéihez képest; úgy a legtökéletesebb nyelv, a legédesebben zengő ajak s a legbájlóbb előadási tulajdon is világozság, határozottság és rend tekintetében mennyire elmaradnak attól, a mi az ember belsejében rejlik. De a bölcseket és költöket, ha gondolataik fenségét és érzelmeik mélységét előadják, a velük rokonkeblűeken kívül alig értheti meg más. Minél üresebb a fő s kisebb a lélek, annál inkább meg van elégedve a maga előadásaival. Ellenben mennél gazdagabb és nagyobb, annál inkább érzi, hogy az gondolatainak és érzelmeinek csak igen halovány képe.

Az ember legékesebb tulajdona a szép lélek s ennek minősége határozza el az ő valódi belbecsét. Hogy jó-e az ember lelke, vagy rossz, az nem másoknak ítéletétől függ, hanem vagy van, vagy nincs. A szó tökélye sem abban áll, hogy hangja kellemes zengésű legyen a fülnek, hanem, hogy vele mindazt lehetőleg tökéletesen tudjuk kifejezni, a mit a legnemesebb és legtanultabb férfiak s a mit a legnagyobb erényű asszonyok fejében és romlatlan szívében a tér és idő, a képzelet és gerjedelmek mint gondolatot, érzést és sejtelmet előidézhetnek. Minden hasztalan szó haszonnélküli időtöltés s kár az írás eszközeiért és anyagáért, ha az íróknak célját nem az emberjavítás és az ember jólétének emelése képezi.¹

A vad ember nyelve fogalmainak mennyiségével meggyezőig igen szegény. A mivelődéssel a nyelv is gazdagszik,

¹ Világ 241., 245.

tisztul, simábbá lesz és határozottságot nyer. A nemzettel nő és halad tehát a nyelv is. A mely nemzetnek nyelve már nem halad, az maga is hanyatlik. „Széchenyi a messzevitt purismust határozottan rosszalja. A szeplőtlen szűz nyelv szerinte csak Dél-Amerika pompáin, Polynézia sivatagján s legfeljebb még Közép-Afrikában található fel. Ha az idegen szó helyett meg nem felelő újat kell csinálni, akkor már rossz kényszerűség alatt állunk. “ Ha van saját szavunk, ne tőrjünk az idegent; de ha nincs és nyelvünk bányáiból sem hozhatunk elő olyat, a mely a legkisebb árnyalatig megfelel a kifejezendő fogalomnak, akkor tanúsítsunk az idegen, minket gazdagító, mert anyanyelvünkkel összeforradó szó iránt legalább annyi vendégszeretetet, mint a mennyivel magyar szokás szerint a jövevényt fogadjuk. Az okos hazafi tehát nem fog holt nyelvhez ragaszkodni, hanem saját élő nyelvének tisztulását és bővítését igyekezem! előmozdítani. A kik az élő nyelv felett a holtak akarnak uralmat biztosítani, nem járnak el okosabban, mint azok, a kik az élőket a halál nralpkodása alá törekednének hajtani. Nyelvünk tökéletesítése tehát kötelességeink egyik legfőbbike. Midőn igazi nemes-ségünk, értelmiségünk napról-napra, évről-évre nagyobb lesz, nyelvünknek is megfelelő arányban haladni kell,¹ mert a nemzet és a nyelv kölcsönhatásban vannak egymással. Azért a széplelkű és jeles nemzet nyelve nem lehet csúnya és jelentéktelen. A kifejlődött és kicsinosodott nyelv képzetünket, eszméinket és gondolatainkat szebben és tökéletesebben tudja ruházni, úgy hogy azok magunk s mások előtt is tetszetősebbek, kívánatosabbak és imponálóbbak lesznek, tehát általánosan alkalmazva, hatása a nemzetre csak emelő, fejlesztő és gazdagító lehet.

A magyar nyelvben a legfőbb kellék, mely a nemzet haladásánál előnyösen szerepelhet, a férfias tényező megvan; több ebből más nyelvekben sincs. Ez az erő nagy szerepet játszott a nemzet fenntartásában s az a csoda, melyen oly sokan bámulnak, hogy a magyarság tengernyi viszontagságai között sem olvadt még össze más nemzetekkel, csupán természetes következése nyelve erejének, a melyet az idegen el-

¹ Világ 246—249.

gázolni nem volt képes. Ha minmagunk nem leszünk anyanyelvűnknek, ezen életmentőknek, gyilkosai, az fokozatosan magasabbra fog felvinni. Kiemelend az bennünket a hozzánk nem illő középszerűségből. De szükséges, hogy ezt a nyelvet ápoljuk, csinótsuk és nemesítsük. ítélete szerint, a ki a honi nyelv mellett van, az nemzetünk életét hordja szívében; a ki pedig ellene szegül, vagy azt elhanyagolja, akaratán kívül is annak hanyatlását mozdítja elő s talán sejtelve sincs, hogy a nemzet életerejének gyökereit támadja meg. Idegen szózatokkal ugyanis, bármily klasszikus nyelven, a magyar csak korcs érzelmeket fejezhet ki. Vén és fiatal, dús és szegény, a közélet első férfiai s legbájosabb hölgyeink tegyenek meg azért anyanyelvünkért mindent, a mit tehetnek, mert vele ők és nemzetünk is az emberiség díszére válhatnak, nélküle pedig semmik. A teendő azonban e részben még nagyon sok. Elég magas szempontból még nem tekintjük nyelvünket. Minden bája, kelleme és kincse még nincs napfényre hozva. Számtalan irányban még gazdagodhatik; a társalgási hang tekintetében még finomulhat; művészet, tudomány, mesterségek és találmányok szókincsünket s az emberi élet mindenféle problémáinak azon való tárgyalása annak hajlékonyságát még növelhetik. A nyelv szellemében tartott, de a többi nyelvek megfigyelése által sugallt utánzatok számtalan fordulattal gyarapíthatják azt. Mindezek által oly vonzóvá tehetjük a magyar nyelvet, melyben annyi a fiatalság és az erő, hogy nemcsak a hivatalos szobákban és termekben a közügyeket intézők kötelességszerűleg, hanem úgy a szép nem, mint a tudós világ nem csupán hazafiságból, hanem természetes hajlandóságból, érzelmeinek s gondolatainak kifejezésére inkább választandja azt, mint az idegent. Nyelvünk még óriási fejlődésre képes. De ehhez első sorban nem a szobaphilologia, sem a könyvekből tanulható bölcelet fog járulni, hanem az egész társadalom azon lelki felemelkedése, mely az emberi szót nem célznak, hanem magas céljai hathatós eszközének tekinti. Fejlődési képessége bámulatos. A múlt században az oly haladást tüntetett fel, hogy már 1831-ben elragadta Széchenyit.¹ De a finomabb társalgási

¹ Világ 253—257.

nyelvet az ő korában még nagyon fogyatékosnak találta, szólamai mindennapi haszon-vétel szempontjából még nem elég szabatosak. A megszólításokban az egyszerűség hiánya és a kifejezések bizonytalansága igen nagy lévén, kellemetlen zavarokat idéz elő. Van még benne sok feszes, mesterkelt és természetellenes. Vájjon e részben a hiányok és hibák teljesen eltűntek-e már?¹ Ő, miként a következő megmutatja, alaposan I remélte azt, hogy a királyi trónról is tiszteletben fogják e nyelvet tartani, ha maga a nemzet megtiszteli azt. Ha a törvényhozás az ország szívében magyarul tárgyal, akkor hazánkat egy szebb jövőre várja. Idézi Vörösmartyt, hogy: „Ébren légy Magyar, őrt ki fog állni, ha nem te, hazádért.”²

Egy nyelvnek tökéletes bírása az eszmefejlesztés, sőt az időkimélés szempontjából is rendkívül fontos. Mily előny az, ha nem kell szavakkal töltönnünk az időt, melyet gondolatokra és dolgokra oly nagy haszonnal fordíthatunk.³ Nagy nehézség országunkban a nyelvek különfélesége. Oly akadály ez a fejlődés útjában, melynél nagyobb nincs. De egy emberöltő e bajon nagyon enyhíthet. A XVIII. század végén Franciaország népének háromnegyed része egymásra nézve érthetetlen tájszólás szerint beszélt és negyven évvel később Franciaországban nem volt már csak egy nyelv. Bízunk kell a magyar nyelv erejében! A sajtó és iskola, a közigazgatás és törvényhozás végre minden kaliba és viskó, ház és palota lakójára előbb-utóbb szükségessé, azután kedvessé teheti azt. E drága kincsesei sok mindent véghez lehet vinni; nélküle olyat, a mi Magyarországhoz, vagy más nemzetek között említésre, méltó volna semmit.⁴ Ezek szerint mily határtalan megtévedése volt az emberi szellemnek az a felfogás a múltban, hogy megszűnik magyar lenni a magyar, ha magyarul beszél és többé nem deákul, vagy hogy a természeti rend megbomlik, ha nem idegen nyelven cseveg.⁵

Nemzeti nyelv nélkül nincs nemzeti élet, már ez okból is áll, hogy „nemzeti jólétünket nem lehet főleg anyagi álla-

¹ Világ 258—259.

² Világ 280.

³ Világ 108

⁴ Világ 513

⁵ Világ 519.

pótokra fektetni“. Jövönknnek legszilárdabb alapját csak nemzetiségünk erősítése s jövönkn biztosítása, e mellett pedig alkotmányunk tökéletes kiépítése képezheti. Minden nemzetnek van bizonyos eleme. Vedd el az egyiknek becsületét és nem élhet. A másik nélküle is jól meg van, csak pénzét ne bántsa senki. A harmadiknak életeleme az, hogy emlékezetében végig élje a hajdankor minden eseményeit; míg a negyedik soha sem tekint vissza, sőt a jelent is gázolván, csak a jövőben keresi a hajnalhasadást. A nemzetnek is vannak életszakai, melyek fejlődésének fokozataihoz kötvék. Az ifjúságtól pezsgő nemzet nem osztozhatik az érettebb, vagy túl-érett kornak hajlamaiban, s a régi népek fővágya nem lehet a gyermeknemzetnek alapiránya. Ez pedig azért nem volna helyes, mert az ily eljárás az egyes nemzetek úgyszólván egyéni sajátságait hagyná számításon kívül. A teremtmények sok milliárdnyi számában ugyanis nincs kettő, a mely teljesen egyenlő volna egymással. Az egyik nemzet tapasztalása tehát a másiknak eljárására nézve támaszul csak föltételesen szolgálhat. Minden népnek a saját geniusát és a saját életelemét, [mely nélkül az jól nem fejlődhetik, kell első sorban tekinteni. Lehetnek oly zagyvalék népek is, melyek minden nemzeti jelleg és alkotmányos formák nélkül is a maguk anyagi jólétében igen boldogok. A mi lételemünk azonban, s ez talán egyik hibánk és bajainknak nem legkisebb oka, nem a kereskedési elsőbbség, nem a vallásos buzgóság, nem a dics- és hírvágy, nem a szépművészetek, vagy tudományok köre. Ez utóbbiak iránt van ugyan érzékünk, melyet fejleszteni lehet; de mindez nem életelemünk. Xem pedig azért, mivel említésük alkalmával nem érezzük vérünket forni, szivünket sebezzen dobogni, s nem érezzük idegeinkben a villamos áram rezgését. Keblünk isteni tüztől csak akkor hévül, ha alkotmányos szabadságunkról s nemzeti létünk érintéséről van szó. Mikor ezeket fenyegeti veszély, s midőn ezek megmentése körül kell fáradoznunk: akkor fellelkesedünk. Tehát a magasra emelt szabadság és nemzetiség, a mi két lételemünk. Ez az a kettős kútfő, melyből részünkre mindennek folyini kell. Ismerjük fel végre azt a palládiumot, melynek mibenlétével oly sokáig nem voltunk tisztában. E részben mindig tétovázunk, mivel az alkotmányos szabadság helyett a korlátlan

szabadosságot kerestük, a nemzet életének pedig mindig nagyobb mérvű és nemesebb kifejtése helyett a latinság és germanismus idegen vérét szívtuk magunkba.¹

Nemzeti létünk iránti tudomásunk ma csak az, hogy nemzetünk él s hihetőleg élni fog; tovább semmi sem. De hogy miképp fogunk fejlődni, hogy becsülettel, haszonnal és díszszel fogjuk-e földi pályánkat megfutni, vagy az emberiség azon számos népei közé leszünk-e sorozva, melyek előtt a szabadság mindig megfejteden probléma maradt, vagy azon nemzetek közé tartozandunk-e, melyek életének tengelye kizárólag az anyagiság; mindez kevésbé érdekel bennünket. Széchenyi még 1825—1830 közt is kételkedett a nemzet életrealitása felett, de azután meggyőződött arról, hogy ez nagyobb, semhogy közvetlen veszély fenyegetné. Azonban a veszély, hogy ez az életrealitás igen nagy megpróbáltatásnak lesz kitéve, szerinte nem hárult el még fejünk felől. Ez bennünket józan mérsékletre és arra a középutra int, mely az államkorság és a fékezhető eteden túlzesség szülte zűrzavarok közt vezet el.

„Tehát vagy szülessék újra ez a nemzet, vagy induljon egészen romlásnak.“ Hosszú évekig hordtam ez érzelmeket és a legkínosabb fájdalmat keblemben, s csak, midőn jobb világításban tűnt fel előttem nemzetünk valódi állása, és láttam, hogy a magyarban van még erő a feltámadásra, akkor entuziaszusszal ugvan, de előzetesen kiszámított terv szerint, Istentől kapott összes erőmmel igyekeztem hatni annak szervezetére s megtettem, a mit csekély erőmhöz képest csak tettem, hogy végre felébredjen a magyar.² A mit tettem, azért semmi megbánást nem érzek magamban és hálát adok az Istennek, hogy nagyobb tőkét bízott rám, melyet fajtám megmentésére és emelésére fordíthattam.

A nemzeti jellegnek megnyilatkozása a zene is.

„Figyelmezz a németnek társadalmi szellemére, figyelj zenéjére, melyből oly igazán tükröződik vissza a nemzetek legbensőbb érzelme, s azt fogod találni, hogy a német a jelenben él, a jelennek szedi virágait, nem epedvén a jövőn-

¹ Kelet Népe 9—12.

² Kelet Népe 313—315.

dőnek kockázatos játékaik után. Hallgasd zenéjét és akaratod ellen vigszágra gerjedsz. Az utolsó liúrrézésnek elhangzása után azonban vége a varázsnak; telkedben nem marad semmi nyom. Laktam sokat németek közt, de a napnak, melyet köztük töltöttem, elmúltával elvágva 'érzem a jövődöt. Mit érzek viszont oly magyarok között, a kiknek lelkét még nem bélyegző meg az elkorcsosulás szégyene, s mit érzek azután, ha körükből távozva, a világ zajától magamba vonulok: bánatot és reményt. Zendítsd meg a nemzeti dal gyászshürjait s a hajdankor mélyeibe sülyedve édes kínok közt sírom el Berzsenyivel bús elégiámat és nem tudok azon hiedelmemtől szabadulni, hogy a magyar nemzet csak „volt“. De fel-felhasad ismét előttem az ég és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül az ily szózat: „Epedéseid nem holtakat illettek; bús hangjaid nem halotti zene, mert csak a jövődó lehet korod.“ Oh, mennyei öröm I így fogtam fel a magyar nép jobbainak más nemzetekhez oly kevésbé hasonló lényegét.¹ A költő álmodik, de Berzsenyi és Vörösmarty nemcsak költők, hanem látnokok is voltak.²

Sem ember, sem nemzet nem él kétszer soha, de a magyar nemzet még nem érte el culminációját, tehát a férfikort, és így kilátása van a jövőre. Olyan nagyok, mint lehetünk, még sohasem valánk. Nagy nemzet igazán még nem voltunk, tehát lehetünk. Ha ez nem így volna, akkor sokkal józanabban tennők, hogy minden szorgalom és törekvés helyett nemzetiségünk ügyét egyszerűen feladnák, nemzeti dolgainkba többé nem avatkoznánk, s még egy pár évi csendes életért esedezve, mint pályavégzők, némi élethosszabbító szerekkel éldegélnénk s végóránkat csendesen üldögélve várnák. Azonban fiatal nemzet lévén, nem mondhatunk le a jövőről, s el kell követni mindent, hogy azt biztosítsuk nemzetünknek. E végből nem elég káros állapotaink magasztalása, aprólékos kiváltságaink bálványozása, s önhasznunk nyomorult vadászata; ehhez más kell.³

¹ Kelet Népe 110—111.

² Önismeret 106.

³ Stádium 9.

Nálunk a legtöbb emberre nézve sokkal hasznosabb és jobb foglalkozás volna termékeny munka között tölteni az életet, mint reggeltől estig politizálni. Nem holnap, hanem ma kellene megkezdeni a hasznos foglalkozást és a polgári fáradozást tenni főfoglalatosságunkká, a politikai dolgokkal való törődést pedig a munka végeztével csak mellékes foglalkozássá tenni. Így mozdíthatjuk elő tömegesen a közérdeket, s varázsolhatjuk át hazánkat valóságos édenné, még azon részeit is, melyek ma úgy néznek ki, mint egy-egy sivatag. Csak tőlünk függ virágzó kerteket, szorgalmasan működő gyárakat s szabad embereket állítani oda, a hol ma róka és farkas lappang, szomorú jószág teng és szolganép henyél.¹ De ezt nem lehet a becstelen időlopás pulyaságával, hanem a közhasznót és a haza dicsőségét szomjazó lelkünk teljes odaadásával elérni.²

Nemzeti családunk minden hátrányai, a szónoklati babérokért szomjazó heve, az éljen hajhászata, a mindennapi rendes hangyamunkát még nem eléggé becsülő hiányos műveltsége daczára nincs elaljasodva. Még alkalmasak vagyunk kettétörni az elfogultság bilincseit, az emberiség dicsőségére élni és mint nemzet újjászületni.³

E végből a társadalomban a közvélemény organumainak és megteremtőinek nagy feladatuk van. Ezek közt nem a legkisebb az osztályokat egymáshoz való viszonyuk iránt fölvilágosítani, közös érdekeiket velők megismertetni, a szerencsésebb születésiteket kímélettel áldozatok hozatalára bírni, az alantabb állókat pedig viszont őszinte részvétellel még egy kis béketúrásra édesgetni.⁴ A reformok megkezdésénél nem szabad mindenkit gyanúsítani/a kinek valamije van, a felsőbbiséget a gyűlölet pellengérére állítani, minden létezőnek helyességét kétségbevonni, lerántani minden tekintélyt, népszerűtlenteni minden intézményt és minden aljast felturkálni.⁵ Meg kell gondolnunk, hogy a gyakorlati életben gyakran felette kis ok szüli a sikert, vagy sikertelenséget. Néha egy kelleténél csak

¹ Stadium 247.

² Stadium 247., 248.

³ Kelet Népe 47.

⁴ Kelet Népe 59.

⁵ Kelet Népe 101.

egy kevésbé jobban meghúzott csavar, vagy egy másik, mely fityegett, nagy szerencsétlenségek okát képezte.¹

Hogyan S mi az a varázs erő, a mivel a társadalomra hatni s adaiomra^@Pese^ vagyunk? Az, a mi a hiúság, irigység, a megbántott egyesítőiegnönszeret s az egyoldalú és káros magánérdek maszlagét hatn!¹ elnyomni képes. Ez a nagy titok nem más, mint a közérdek tisztába hozatala. Ez mindent egyesít, és valósítása a nemzetek hosszú életének egyedüli biztosítóka. A legnemesebb gerjedelmek, a legszívrehatóbb hazafias tettek pillanatokra ugyan csodákat mívelhetnek, de csak a közérdek az a nagy kapocs, az az életelv, mely a nemzeteket tartósan egyesíti és a dicső fejlődés útján megtartja. — A világtörténet ennek az állításnak a maga egészében bizonyítékát képezi.²

Hanem a nemzetiséget minden hűség mellett, melylyel iránta viseltetünk, nemzeti önismeret nélkül meg lehet rontani, régi jóval sok régi rossz is örökké megmarad, új jóval pedig a nemzet nem gyarapodhatik. A nemzet jobb szellemének és sajátságainak megsemmisítése, igaz, a nemzet romlását sietteti, de ha az ahhoz való kislelkű makacs ragaszkodás minden javítást kizár, akkor a legszebb s a legszükségesebb előmenetelnek akadályává lesz, s annál veszedelmesebb, mennél jobban hatja át a sokaságot. A nemzeti szellem maga is a fejlődés eredménye, a mely nem úgy jön létre, mint Pigmaleon szobra. Ez tudvalevőleg csak akkor kezdett élni és lehelni, midőn remek formái már teljesen ki voltak domborítva. A nemzeti szellem ellenkezőleg lassan, alig észrevehető módon ered, halkkal nevelkedik és fejlődik ki. Csak így lehetséges az, hogy a nemzetek szellemük és alaptulajdon-ságaik megromlása nélkül is haladhatnak, mert különben arra lennének kárhóztatva, hogy vagy állati vadságban maradjanak örökké, vagy elveszítsék azt a benső erőt, a mely szerves módon eddig a tökéletesbülés útján előre hajtotta őket. És hát, mely időpont az, midőn valamely nemzet már oly magas fejlődési fokon áll, hogy a legkisebb változás, vagy újítás is megromtaná nemzeti lelkületűt és a melytől fogva zománczának kettétörése nélkül nem javulhatna. A mi múltunk legszebb

¹ Kelet Népe 149.

² Világ 329—821. 11.

emlékei, bármily édesen melegítsék is keblünket, csak egy szebb jövő villámcsillanású előjelei, melyek állandóbb és szelídebb világosságot ígérnek. Tehát haladjunk bátran'? Ámde azért, mert honunknál van boldogabb éghajlatú vidék is, a hol úgyszólván sem nyár, sem tél nincs; azért, s mivel több nemzet a műveltségnek magasb fokán áll, mint mi, az el nem fajult magyar még sem fogja szülőföldét kevésbbé imádni, vagy azt éppen elhagyni, mert van valami ellenállhatatlan erő, a mi bennünket hozzácsatol: a legszentebb kötelesség érzete.

A nemzetek valódi ereje vagy a vad fanatismusban, vagy a tökéletes közműveltségben áll. A kettő közötti állapot veszedelmes. Pedig a fél felvilágosodás és félszeg tudomány ilyen. Ne kételkedjünk abban, hogy a teljes lelki erő és a kifejlődött ész végre minden testi erőlködés felett bizonyosan diadalmaskodik? — Minden nemzetben van jó és rossz; fogadjuk el a jót mindennűnen, és azt, a mi rossz, ne engedjük be sehonnan.³ Minden előre megy s feljebb emelkedik e világon s a józan ész helybenhagyja a folytonos tökéletesedés eszméjét, melyet valamely velünk született s keblünkben mélyen gyökeredző sejtelem hirdet. A nemzeteknél az emelkedés jórészt kölcsönhatás eredménye is, mert a műveltséget egymástól vették át; de azt a saját alaptulajdonaihoz képest dolgozták fel és a másoktól kölcsönvett anyagot sajátjukká hasonították át. Mi magyarok is sok mindenfélét utánoztunk, de mivel az élet még előttünk van és nem hátunk megett, a külföldi benyomásokat nem eredetiségünk és sajátosságaink rovására kell befogadni, hanem fejtsük ki lassan saját rendszereinket s a külföldi példa csak útmutatás és tájékoztató legyen.¹ — A nemzeti érzés nem egyéb, mint a rokonok közötti szeretet, barátság s a családi becsület fenntartása felett őrködő éberség. Az az emberi lény minden ereibe és lelkének legbensőbb fejtékébe szőtt természeti tulajdon, melyet az önbecs megsemmisülése nélkül lehetetlen kiirtani,

¹ Hitel 31—32.

² Hitel 70.

³ Hitel 117.

⁴ Hitel 128.

a mint bizonyos, hogy a szív kiszakíttatása után élni többé nem lehet. A nemzetiségben szent varázserő van, mely annak idején dicsővé tette Marathon mezőit s Thermopylae kőszirteit. Ez a varázserő gerjeszt édes érzelmet egész lényünkben, ha magyar honunk dízéről és boldogságáról van szó. Nem kell attól félni, hogy a gyávák és elfajultak az ily felfogáson kacagnak és gúnyolódnak felette. Olyanok ők, mint a *gyáva* katonák, a kik a később nélkülük is megnyert csatában előbb futásnak erednek, de azután a diadalt hirdető szó lehangosabb az ő szájukban.¹ Hanem a nemzeti erő, mely a nemzeti szellem ereje, az ily hűtlenségen kívül el fogja bírni a sok gáncsot is, mely korántsem oly veszélyes, s nem okoz annyi kárt, mint az émelyítő hízelgés s a harsány, határtalan magasztalás.

Sok dolgot lehetetlen hazánkban helyeselni. Minden hazafiságunk mellett sem tapsolhatunk például a rendetlen, szennyes városoknak s az undort gerjesztő utcái koldusok rajainak. De az el nem fajult magyar minden hiányaink és hibáink dacára sem fogja szégyelni magyarságát, s jobb ízlésűnek s pallérozottabbnak nem képzei magát, ha külföldieskedik. Azonban a nemzetiség külső jeleit korántsem tartom megvetendőknak, habár az idegen dísz szebb is. De éppen, mert idegen, habámulat tárgya lehet és utánozható is, azonban nem szeretni való, mert nem a mienk.

Az egyszerű és szép építészet künn, a szép festmény, kárpit, alkalmas bútorok benn, igen emelik a ház becsét. De ezen külsőségeket nem kell a főczél fölé helyezni, s a külszín mellett a dolog lényegéről se feledkezzünk meg. Hanem a főczélon kívül hány mellékes van még? Mily különböző érzéssel állja ki teszem a huszár nemzeti öltözetben a sarat, mintha plundra, hosszú kaput, vagy haczuka lógna le derekáról. Más legény a parasztgazda jó gúnyás fia, mint a rongyos városi öltözetrel fedezkedő züllött egyén. A nemzeti jellegre tehát általában súlyt kell fektetni még a külsőségekben is.³ De csak nemzetiségünk lényegének elvesztése által vesztenők el az erkölcsi súlypontot.³

¹ Hitel 63.

² Hitel 165.

³ Hitel 263.

Az elbizakodás és felfuvalkodottság veszélyét szeretném élenken festeni s az emberi lélek legnemesebb húrjait szavaimmal meglendíteni,¹ mert a közönség érettsége legfőbb ereje a nemzetnek.² Ha e szerencsés századok fia minden közművelődési tényezőt felhasznál és ezt mennél több teszi, akkor vajjon mi nehéz egy nemzetnek?³ Pedig a közértelmiség, az általános ízlés s a nemesebb örömök utáni vágy még nincsenek nálunk kellőleg kifejlődve, és sok sikertelen fáradozás, hasztalan erőfecsérlés s az elhibázott kezdetek számtalan romjai alkalmasok a legerősebbet is csaknem elcsüggeszteni⁴ Nemesebb büszkeség az, ha nemzetünk haladására és annak számtalan bizonyítékaira tudunk rámutatni, mintha csak a saját vagyonunkat, kerteinket, kastélyainkat, uradalmainkat, vagy gyűjteményeinket mutathatjuk az idegennek.⁵ Míg ez a büszkeség nem lesz általánossá, addig ebből a népből nem is lesz nemzet soha.*⁵ A nemzet lelki ruganyossága soha sem fog kifejlődni, ha mindig csak a hatalom gondoskodik róla s nem az fáradozik önmagáért.⁷

Száz és száz árnyalatban mutatkoznak a nemzetnek hajlamai és irányzatai. Ezek rendszerint fejlődésének a múltban szerzett eredményei, s azokon fog felépülni a jövő. A nemzet életszakai e hajlamának különböző stádiumait mutatják. E tulajdonságoknak ily nagy fontossága mellett azokat tehát ápolni s lehetőleg irányítani kell?

A nemzeti életkorszakok egészséges egymásutánja így fog bekövetkezni, s a nemzeti egyéniségek így keletkeznek. Máskülönb a legkülönbébb tulajdonságokkal -teljes ivadék, egy közép izének nevezhető valami jön létre, melynek propagatója épp úgy lehetetlen, mint a különböző fajokból keletkezett korszaké. A kellő gondozás mellett ellenben a nemzeti individualitás kidomborodik, mely azután az ifjú népeket minden kalauz

¹ Világ 267.

² Világ 303.

³ Világ 318.

⁴ Világ 367.

⁵ Világ 369.

⁶ Világ 377.

⁷ Világ 404.

⁸ Kelet Népe 5.

nélkül is a férfikorba vezeti. Különbözik pedig a nemzeteknél is beáll az, hogy a férfikor elkerülésével ifjan megvénülnek és lehanyaglanak, vagy mint a kormány nélküli hajó hanyatlatnak, míg vagy elsüllyednek, vagy partra vettétvén, bizonyos zsákányaivá lesznek az idegeneknek.¹

Ezért szükséges, hogy nemzetünk nemtőjének intelmeit követve fokozzuk értelmi súlyunkat s nemesen fejtsük ki nemzetiségünket. Az emberiségnek egy nemzetet megtartani: ez és nem kevesebb forog kockán s rajtunk áll annak eszközlése. Az Istenért, feleljünk meg e hivatásnak! Mindenkor, felekezett és osztály fogjon most kezét, s kislelkű viszállyaink és hiú szenvedelmünk által ne áldozzuk fel a hazának javát, sőt talán még létejét is. Szolgáljuk a legfőbb Jót az által, hogy teremtményét, az embert, akármily helyzetben létezzék is, oly magasra emeljük, a mint azt alaptulajdonai és erényei megengedik, s vívjuk ki honfitársainknak az emberiség jogait, hogy az ember, mint ilyen érhesse el fejlődésének legmagasabb fokát, és ezentúl nem a vak véletlen, de a szép lélek, a kicsinosodott ész, az éjjeli és nappali szorgalom s férfiúi állhatatosság legyenek a biztos lépcsők, melyeken a magasba lehessen jutni. Áldozzuk fel magunkat, ha kell. A homályba burkolt, az el nem ismert, vagy félreértett ne panaszkodjék; karunkat sohase emeljük fel alacsonyabb helyen álló honfitársaink elnyomása végett. Ne tegyük ezt, egyszerűen, mert ő szintén hazánk fia. Ellenkezőleg tegyünk meg mindent, hogy ő is örömteljes szívdobbanással kiálthassa fel az egekbe: nekem is van hazám!

Kössünk mi újkoriak és műveltebbek, mint a régiek voltak, valahára egy szebb frigyet, és üljük végre az ész, igazi érdem s halhatatlan erény diadalának ünnepét, mert szakadozva felette gyengék, egy akarattal pedig óriások vagyunk.²

Tehát minden, a mi a hazafiakat összegyűjti, még a legcsekélyebb ok is erre, hasznos és jó, mivel egyesít, a miből nemzeti erő támad.³ Ne dolgozzunk egymás ellen, hanem

¹ Kelet Népe. 44—45.

² Stádium előszava és í. lapja.

³ Hittel 176.

egymással.¹ Tartsuk szemeink előtt, hogy az ész erő, és így az ész boldogság. A tudományos és kiművelt emberi fő nagy mennyisége képezze nemzetünk igazi hatalmát. Ne feledjük soha, hogy nincs nagyobb erő az emberi agyvelőnél.²

Nagy szerencse, hogy a jó agyvelő hazánkban szép számmal található fel, csak hogy itt-ott fejlődésében vau még hátra. Pedig nem a sok kéz, de az agytól függő ügyes kezek fejlesztik a nemzeti közművelődést. Mennél jobb és tökéletesebb mesterek vannak valamely országban, a nemzeti teremtő erő annál szebb eredményeket fog felmutatni. Minél kevésbé szorul valamely nemzet az alkotásokban másokra, annál függetlenebb más nemzetektől.³

Mindenkinek tehetségében áll tehát a munkafelosztás elvén nyugvó önképzés által a nemzet függetlenségét és erejét gyarapítani.⁴ Mennyi hatalom és befolyás eredhet egy főből is? Hányán éltek, a kik századoknak útját jelölték ki s nemzetük életét századokkal hosszabbították meg? De megtörténik az ellenkező is, ha t. i. egyes hatalmas szellemi erők rossz irányba terelik a nemzet fejlődését. Az egyik orvos ugyanis gyógyít, a másik megöl.⁵

A nemzet valódi ereje ezeknél fogva a közértelmességen alapul, mely társulásra bírja az embereket, a kik csak egyesülve képeznek nagy erőt.

Nemzeti betegségünk főoka nemzetiségünk csekély fejlettségéből s az értelmiség csekély voltából ered. Azok kifejlesztéséhez pedig kötelességeink hű teljesítése által járulhatunk a leghathatósabbban. Az így képződő erkölcsiség és józan közvélemény az erénynek ítélőszéke.⁷

A nemzetiség felemelhetése végett mindig szemeink előtt kell lebegnie a gondolatnak, hogy magyarok vagyunk. Azok emlékezetében, a kik ezt valamely irányban elfeledték, folyton meg kell újítani e gondolatot. De a fejlesztésnek a legkisebb

¹ Hitel 177.

² Hitel 178., 179.

³ Hitel 181—182.

⁴ Hitel 182.

⁵ Hitel 184.

⁶ Hitel 215.

⁷ Hitel 186.

homálytól is megtisztult igazságon kell alapulni, mert azt sem szabad soha feledni, hogy nemcsak magyarok, de egyszersmind emberek is vagyunk. A közértelmiség fejlesztése elmesurlódások s azok alkalmainak szaporítása, tehát a központokban való egyesítés által eszközözendő. — Példák által kell magyarisítani. Ha így eleinte lassan haladunk is, más utat helyesen választani nem lehet.¹ Ilyen példa volt a lóverseny körüli tömörülés és a többi alkotás.²

Minden nemzet virágzása a lakosoknak arravalóságától függ. Derék nemzet csak derék emberekből állhat. Legfőbb eszköze ennek az elmesurlódás, az igazságnak keresése és alkalmazása, mert a való többet ér a képzeletnél; de létesítéséhez idő és hely kell.³

A nemzetnek nem szabad gyengének lenni, mert nagy és dicső dolog csak az erőstől származhatik, míg a gyenge eljárása csakhamar ocsmánynyá fajul és az állandóan hű nem lehet.⁴ Egy erőteljes, pezsgő vérű nép, ha egyesül és állandóan akarni tud, maradandóan oly magasra emelkedhetik, hogy korábbi szerencséjének és fényes múltjának egyetlen álomképe sem marad ábrándnak, mert mindaz megvalósítható.

A nemzetnek ezen nagykorúvá tételétől függ szabadsága is, a mely nem fejletlen nemzeteknek való. A mint hogy a gyermekeket sem lehet hagyni tűzbe vagy vízbe ugrani, s ha másként nem lehet, hajuknál fogva is vissza kell rántani őket a veszedelemből.⁵

Ha Magyarországnak kitünőbb tengerpartja volna is, mint a minő van; ha az nem volna is hegyek által elválasztva az országtól, mint a hogy tényleg van: sohasem lenne kereskedelme, ha alkotmányos és közgazdasági viszonyai nem örvendének kitünő szervezetnek. Ellenben, ha ezek a természet törvényei szerint volnának fejlesztve, még mai földirati fekvése mellett is, elszakítva természetes révpartjától, a Duna keletre irányuló folyása s torkolatának idegen hatalmak területén való léte mellett is igen nevezetes kereskedelme lehetne.

¹ Világ 06.

² Világ 97.

³ Világ 104.

⁴ Világ 110. 1.

⁵ Világ 111.

Mennyi hasznos és óriási módon jutalmazó munkát fejthetnénk ki kellő értelem, egyetértés és állhatatosság mellett, mert az emberi sors arra kényszerít bennünket, hogy mindenért fáradjunk. Kevés sorskegyelten kívül ez a végzet az egész emberiséget nyomja. Nem is panaszkodhatok senki e miatt Teremtője ellen, mert ha kénytelen is az elemekkel kemény harcztól folytatni, mégis tehetségében áll legsürgősebb szükségeit kielégíteni. Minden segély nélkül, egyedül magunkra maradván, magunkra és az ország lakosaira, boldogságot hozhatnánk hazánkra. Magyarország valóban egy kis paradicsom lehetne, melynek párját kereshetnék széles e világon.¹ Ha az erkölcsiséget beviszszük a nép szívébe, minden ezzel ellenkező tudományt kiforgathatunk vele.² Az ország szervezését azonban nem szabad fordított sorrendben eszközölni.³ A csodákat művelő honszeretet és nemzeti sajtóság olyan, hogy annak nem állhat ellen semmi. Míg a görög görög volt, a római meg római, addig minden bármily hatalmas ellenséges elem is meghódolt előttük. Így lesz az újabb nemzeteknél is. Ha az angol, francia és német elveszti eredeti jellegét, elpusztuland. Mi is csak akkor maradunk meg, ha minél jobb, nemesebb, természetesebb és igazibb magyarok leszünk.

Nagy tanulsága a világtörténetnek, hogy a múlt kor legkiválóbb nemzetei akkor állottak legsajátabb nemzeti-ségük alapján, s hű honszeretet akkor jellemezte őket leginkább, midőn még romlatlan nemzetiségük a legjobban volt kifejlődve. Midőn ellenben az értelmiség hanyatlásával együtt az állati élvezetek bilincsei közé verették magukat, rohamosan elvesztették nemzeti jellegüket is.¹ — Az ember közönséges örömeinek köre oly szűk, hogy az elért vágy kielégítése alig múlja felül az esengés kellemességét. Ellenben a szeretet az élvezetek és isteni örömök kiapadhatatlan forrása. Valamint folyton édes érzés valamely szeretett lényt nemcsak szolgálni, hanem érette szenvedni is, úgy felette tiszta és nagy öröm nemcsak fáradni a honért, hanem annak előmeneteléért érzé-

¹ Világ 1G8—169.

² Világ 267.

³ Világ 364.

⁴ Világ 365.

keny áldozatokat is hozni.¹ Széttagolt hazánkat tömöríteni, Budát és Pestet egyesítve az ország központjává és szívévé tenni, a nemzeti szellemet erőssé és nagygyá emelni, a magyarságot kifejleszteni s a magyart végre a nemzetek sorába iktatni: ez volt törekvéseinek főczélja.² Magyarország csak önereje által boldogulhat, azért belső szervezkedésére s gyarapítóit erőinek összefoglalására van szükség.³ Az legyen a cél, hogy ez országban mindenkinek keble a megelégedés kútfeje, hajléka pedig barátságos menedékhely legyen. Az erényt és igaz tulajdönt mindenkiben egyaránt kell támogatni, a vétket pedig mindenkiben egyenlően sújtani s az áltulajdönt senkinek birtokában megtúrni nem szabad. Csak ha ezt törvényekkel biztosítani tudjuk, akkor emelhetjük e népet nemzetté.⁴ így azután elérhetjük azt, hogy az országért polgárainak legnagyobb része, nemcsak egy kis töredék, természetes vágyból kész lesz, ha kell, vérét is ontani. A nemzet salakját azonban, a milyen minden nemzetnél van, nem szabad pártolni s a haszontalan és minden szentet sértegető belföldit fel kell áldozni az igaz és ártatlan külföldinek is.⁵ A magyar nyelvnek kell lenni Magyarország nyelvének. A magyarságnak egyedüli képviselője a magyar nyelv. Ne hagyja magát ez ország többé félrevezettetni: „0 beata Ungheria, se non si lascia pin malmenare¹⁻¹ (Dante). Hogy valami legyen Európában a magyar, egyedül magyarnak kell lennie. A magyar nemzet nem része, vagy ága valamely nemzetnek, hanem önálló nemzet, vagy annak kellene lennie. Midőn II. József császár ki akarta irtani, akkor egyszerre irodalma támadt és csakhamar oly írókkal dicsekedhetett, kik méltók egész Európa ismeretére.⁶ Magyarország addig nem lesz boldog, míg népét nem emeljük a nemzetek sorába s míg nem lesz egységes szabad ország. A magyar nyelvnek nemcsak bágyadtan kell zengeni, hanem a törvény, tudomány, művészet és mester-

¹ Világ 366

² Világ 370.

³ Világ 424.

⁴ Világ 430.

⁵Világ 431

⁶ Világ

ségek egyedüli nyelve itt az legyen.¹ Az összetartozás érzetének oly nagynak kell lenni, hogy földink sorsának, ha még oly ügyefogyott is, sőt talán éppen ezért, közről kell érdekelni bennünket. Míg ügyefogyott és szűkölködő van közöttünk, addig másokra pazarolni erőnket nem szabad. Saját szülöttünk, vagy honfitársunk helyett ugyanis idegent kiementeni a veszélyből, sem helyes érzésről, sem kellő ítélőtehetségről nem tanúskodik? — Gazdag, tudós, önfeláldozó nem lehet mindeki. De ez előnyök bizonyos elemének meg kell lenni mindenkiben. Igen sok tanult ember legyen itt. Teljesen tudatlan egy sem, és megszámlálhatlan hazafi, korcs és világpolgár egy sem? A fejletlen ismeret és fejletlen nemzetiség akadály volt abban, hogy a nemzet nagy czélokra válvetett közreműködéssel nagy munkát végezzen, mert azt hitte, hogy az ily eljárás szabadságával ellenkezik, s mert az ily óriási munkától visszariadt. Magában nem bízott, nem is sejtván azt, hogy mily ellenállhatlan hatalom rejlik a kifejlett és egyesült nemzeti erőben és akaratban“.⁴

Széchenyi soha sem theoretizált csupán, hanem mindig nagy történeti és lélektani igazságokat mondott és pedig oly megkapó módon, hogy azok gondolkozóba ejtenek és megszivvelésére hívnak fel bennünket. Így például Észak-Németországban utazva felkiált:⁵ „Ha német volnék, szivem vérzenék Németország eldaraboltsága fölött, mert azt tartom: egy Isten, egy szerelem, egy haza.“ A hátramaradás felismerése már áldás, ellenben az önmystificatióval járó felfuvalkodás átkot von maga után.⁶ A nagyobb műszaki alkotások sem következnek be maguktól, ha nem segít a nemzeti közszellem. Ez pedig az értelmiség és nemzetiség nemesebb kifejlődését tételezi fel. Más, mint összpontosítás és eszmesúrlódás ezt nem fogja előmozdítani.⁷

Azonban, az egyesítésnek és tömörülésnek is van-

¹ Világ 524.

² Világ 525.

³ Stádium 69.

⁴ Stadium 252.

⁵ írott naplói 1820-ból.

⁶ Világ 365.

⁷ Világ 368. 369.

nak természetes határai, melyeken túl lépni nem előnyös. A nagy városokban való agglomerációk károsak lehetnek és éppen oly bajt hozhatnak a hazára, mintha a vér a test valamely részében, teszem a szívben, a tüdőben vágj' a főben nagyon is összegyűl, a mi vértódulásokat és gynadásokat idézhet elő. De az Istenért, mily messze vagyunk még ettől B A kik ma e bajtól félnek, hasonlók azokhoz, a kik a sötétségnek oly bajnokai, hogy a világosságot pusztító lángnak, az életet már dühnek, a fiatalságot nyavalyának s az erőt veszedelemnek tartják. Szétszagattott gyengeségünk mellett a városi koncentrációt nem szabad még betegségnek tekinteni.² Nincs nagyobb szerencsétlenség, mint oly szülőktől származni, a kiket nem becsülhetni, vagy oly vidéken születni, melyen nem lakik nemzet és nincs haza, tehát már a bölcsőtől fogva számkivetésben él az ember. Ennél nagyobb kín csak az lehet, ha valakinek tiszteletre méltó szülei vannak és azokat nem tisztelte, vagy éppen életök ellen támadt; s ha van hazája, de azt nem becsülte meg eléggé, földieit megveté s így romlásukra törekedett.

Nekünk szép hazánk van, melyet lehet szeretni, azért a honnak ellenségei, sőt — nem is sejtve — annak élete ellen törnek azok, a kik kötelmeiket nem teljesítik iránta, avagy azoknak, a kik ezt teszik, útjában állanak. A ki anélkül feldarabolt erőink egvesítését közönnyel nehezíti, az sokszor csak annyi, vagy meg több kart okoz, mint a ki nyílt támadást intéz a közérdekek ellen, mivel ez utóbbi legalább ellenhatást idéz elő, melynek nagy ereje szokott lenni.³ Az együttes összhangzatos közreműködés roppant hatásának példái önbizalmat öntenek az emberekbe, mely, ha elbizakodottsággá nem fajul, a sikeres tevékenység egyik fő előfeltétele. Soha sem végeztek még be nagy dolgot ott, a hol az emberek inkább másban, mint magukban bíztak, viszont az erős lelkű fáradozók szét nem húzó akarata és állhatatossága rendszerint diadalt arat.⁴

¹ Világ 474—475.

² Stádium 15.

³ Világ 349—350.

⁴ Világ 85G—857.

Hazánkban sok az erő. de mivel el van darabolva, nagy sikere nem lehet. Mindent a kormánytól és politikától várunk; ez szerencsétlen ideáink legszerencsétlenebbike.¹ Ha tehát sem az egyesek, sem az állam mindent nem tehetnek, hogyan jutunk ki ebből a dilemmából másképp, minthogy az embe-
reket a társulási szellem által kell a lehető legnagyobb erővé
tömöríteni, a mely egyszersmind a legszelídebb erő és a leg-
enyhébb hatalom. Az ember úgy fejlődik legbiztosabban, ha
működési köre nem szorítatik nagyon össze, de felette nagy
ápoló gond sincs reája. Az a szolga, a ki bilincsek közt
zsibbad, vagy az a kedvencz. a kiről mindig mások gondos-
kodnak, szellemileg nem lesznek valami nagyon ruganyosak.
Ellenben az a független, szabad ember, a ki a saját fárado-
zása és munkálkodása által emelkedik s a kinek nem segít
más, mint a saját esze és tenyere, a lelki ruganyosság irigy-
lésre méltó példányképe lehet, s az ember legszebb díszével
és a magánerények kútfejével fog ékeskedni: a férfiu öntu-
dattal és az önbecsüléssel.

A nemzetekkel szintígy áll a dolog. Sem azoknál, me-
lyeken vad önkény uralkodik és a hol szabadon gondolkozni
nem tanácsos, sem azoknál, a hol csak a kormány gondolko-
zik és tesz, nem fejlődhetik ki a nemzetek legjótékonyabb
életelve, a nemzeti ruganyosság. Csak tőlünk függ, hogy azt
megszerezzük, ha egyetértés és társulás útján a közértelmi-
séget fejlesztjük, mely Ível azután a szabadelvű alkotmány
kölcsonhatásban fog jelentkezni.-

Korunkban a véletlenül nyert szerencse és az ajándék
becse napról-napra alábbszáll, a valódi érdemmé pedig emelke-
dik. Nagy és számos alkotásokra van szükségünk, de az lehet-
séges is a mi korunkban. S ez alkotásoknak valóban méltóknak
kell lenni az olyan fiatal fejlődő néphez, mint a minő a ma-
gyar, — A csodákat mívelni képes erő csak magunkban van.
melyet sokan csupán azért nem látnak és csak azért tartanak
csekélynek, mivel számtalan részecskére van eldarabolva és
hatása szinte észrevehetetlen. Ezt a sok szerteszt fekvő és
törekvő erőt sem a kormány, sem a törvény parancsa nem

¹ Világ 324.

² Világ 325—330.

egyesítheti, mert a kényszernek még lehellete is elfnyja a társulási szellemet, mely csak a legnagyobb szabadság és az önkéntes hozzájárulás mellett fejlődhetik ki. Az egyesítést sem a túlságosan nagy tekintély és hatalom, sem a minden tekintély és befolyás nélküli egyének nem vihetik keresztül. Ide a társadalomban élő oly egyének kellene, a kik iránt sem a kormány, sem a közönség ellenállhatlan bizalmatlansággal nem viseltetik, s a kiknek független állása és tehetsége törekvéseik tisztasága iránt kezességet nyújt. Mindezekből az következik, hogy ma még a független magyar birtokosokat illeti meg az ország eldarabolt erőinek egyesítése.

A De ehhez kettő kell: salaktalan honszeretet s az ország állapotainak és körülményeinek lehetőleg tökéletes ismerete, Arról, hogy mindenki vezessen és mint az építómester úgy rend⁷ működjék, le kell mondani. Számtalan feladatot egyszerre kell az ország egész erejével megoldani. Azért szükséges, hogy az egész társadalom működjék, a mit csak akkor várhatunk, ha a társadalom szerves életműködése beáll. Ez okból fontos, hogy józan közvélemény keletkezzék és tartassák fenn.¹ Ne keressétek határaitokon kívül Magyarország javát és fényét. Magatokban hevernek a valódi ezüst- és aranybányák, melyek ismeretlenek még a legjobb magyarok előtt is.² A tudomány erő és gazdagság. Anglia gazdagsága sem főleg telkekben áll, hanem leginkább népének gyakorlati értelmiségében.³ Nem kell felette sokat kezdeni, hanem inkább többet végezni.¹ Magyarországot államkórságából saját honi nyelvének zengésével kell felébreszteni. Egyetértés és együttműködés, ez a haladás titkának nyitja.⁵

Magyarország tunya test, meg kell azt mozdítani s egy kis élesztő az egésztest forrásba indíthatja. Munkálkodjatok rokonszeretettel és egyetértéssel honotok felemelése végett. Ha nem is vagytok eleinte számosán, csak indítsátok meg a dolgot s minden nehézség elszéled. Ha a kormány nem segít, vagy nem segíthet, magatoknak kell kezdenetek és végezne-

¹ Világ 151., 152

² Világ 504.

³ Világ 511.

⁴ Világ 512.

⁵ Világ 514.

tek, mint Angliában, a hol a kormány nem avatkozik az egyesek fáradozásaiiba, hanem a legszámosabb közhasznú és a belső virágzást előmozdító intézményeket az egyesületekre bízza.¹

Az egyesülés a leggyengébbek és legszegényebbek között is hasznos, sőt az elsősorban ezeknek ad erőt. Az ily erő emeli az önbizalmat, a mely később önéretté válik. A magyar bízzék önmagában, segítséget senkitől se várjon, sem ne kívánjon, hanem egyesülve merjen segíteni önmagán.²

Mi a keresztény vallás és a józanabb philosophia által Európában, melynek széle-hossza oly csekély, voltaképp egy ^{koJz_oTM^ogje} családbeliek vagyunk. De minden népnek azért mégis magáért kell elsősorban dolgozni. A vak utánzó bármi kiseded tárgynak soha sem fogja fel szellemét. Csak az a valódi művész, a ki saját tárgyát akármiben, akármily ismeretes dolog körül is, úgy szólván a mesterség s művészet ezerszinűsége közt is, újra találja fel. Csak az ilyen áll mindig a saját talpán; a hol az empiria határt lel s megakad, ott ő csak nagyobb erőre fejtük, mert a hol nincs, ott terem.³

Nem hihető, hogy a külföldi magyar intézetek céljaira tetemes áldozatokat hozzon a nélkül, hogy valamely rejtett és mellékes célja ne legyen. Azért csak honbeliektől várhatni hű hozzájárulást oly tárgyhoz, melynek minden haszna erkölcsi előny és nem pénz.⁴ Csak honáért munkálkodhatik valaki tiszta szándékkal és magasabb célból. Az idegennél a fityogtatott szép és közhaszon csak ezégér s a velünk kötött szövetség alapja egyedül önhaszna.⁵ — Az eredetiség azonban nem követeli azt, hogy az idegen ismereteket mellőzzük. Nálunk a tárgyismeret sokszor még olyan, hogy valamit természetes módon eredetileg vélünk intézni, holott csak tudatlanul jártunk el.⁶ Más nemzetek tökéletes megismeréséhez csupán könyv és szobai műveltség nem elég, hanem ehhez

¹ Egy angol leveléből. Világ 515.

² Világ 357.

³ Pesti Por és Sár 60. 1.

⁴ Hítel 175.

⁵ Hítel 176.

⁶ Hítel 180.

hosszabb szemlélet és közvetlen érintkezés is szükséges.¹ Az itt megforduló idegenek lehető szaporítása is szükséges.²

Ezek előtt azonban ne dicsekedjünk. Az öndicséret minden Dicsérjenek bennünket a külföldiek; nekünk aggodalmas gondoskodással csak oda kell törekedni, hogy ezt ők tényleg alaposan tehessék. Nincs nevétségesebb, mint bizonyos alkalmakkor számos hazafit egybegyűlve látni, a kik egymást oly kicsapongó dicséretekkel és hízeltőmjtőzéssel kölcsönösen az égbe emelik, hogy a józan gondolkozó önkéntelenül is ezen kiáltásban tör ki: „Hazám így elaljasodtál immár!“ És méltán, mert „a lelkileg rab szól ágy, a mint azt neki haszna, vagy félelme sugallja!“³

Magyar Az összetartozás érzetének ily nagybecsülése azonban jellemem. nem tartja őt vissza attól, hogy a nemzetnek meg ne mondja az igazat, melyet minél jobban megismerni mindig teljes erejéből törekedett. Azt hiszem nem is volt soha, a ki a magyarságot oly jól ismerte volna, mint ő. A következő lapok meggyőzhetnek erről mindenkit. Messze keressük, a mit tudnunk kellene. Minél egyszerűbb és természetesebb valami s különösen viselkedésünk, annál közelebb van hozzánk, mert a magyart az egyenesség s természetes és férfias egyszerűség jellemzi.⁴ De nagy hibánk az, hogy mindenhez érteni akarunk és mindent tudni vélünk. Midőn teljeséggel lehetetlen valamit tudni valakinek s megmondják neki, hogy „te ehhez nem értesz“, azt rendszerint rossz néven veszik. Hány van, a ki önálló véleményt arrogál magának olyanban, a mivel alaposan soha sem foglalkozott?⁵ A magyar egyenes, bátor, komoly, szabadságszerető, honát is szereti s életét kész feláldozni érte és törvényes királyáért. Ez volt a régi nemzeti szellem. Azt fejtjük ki mindjobban. Nem a külsőségekre, például pengő sarkantyúra, panyókás mentére, zsinórra, borításra, paszományra, attilára, kalpagra, zrínyire, dolmányra fektessük a fősúlyt, mert nem ezek fognak hódítani. Mindenki bizalmát kell megnyernünk, a külföldet arra kell kényszeríteni, hogy egy tők-

¹ Világ. 486.

² Világ 487.

³ Hítel 223., 224.

⁴ A vilá 56.

⁵ Hítel 126., 127.

letes férfiú említésénél önkénytelenül is mindig a magyar jusszon eszébe. Azonban régi szellemünk magasra fokozása csak akkor lesz lehetséges, ha nem a mellékes, hanem a fődolgozatra fektetjük a fősúlyt.¹ Akárki mit mond, néha van a természetben is ugrás. A gyermekekből is lesznek csakhamar vének, mielőtt a férfikort elérték volna. A nemzetek is, ha rossz és felszínes alapjuk van, keletkeznek, de csakhamar a vénségig jutnak s a halál karolja őket át, mielőtt meglett korban erősekké lettek volna.² — Valódi alapja a nemzetiségnek a tiszta erkölcs. Ez az a talpkő, a melynek nem szabad alólunk és közülünk kivesszünk. A keresztény vallás zavartalan forrásaiban megtisztult erkölcsi jó ígér legegészségesebb fejlődést és hosszú életet a mi nemzetünknek is.³ Sőt nekünk az erkölcs magasabb fokán kell államink, mint másoknak, mert nálunk sok nehezebb dolog van, mint másutt.⁴ Nagy szerencse, — ismétli — hogy a jó agyvelő hazánkban szép számmal van, csak kifejlődése van sok helyen hátra.⁵ Nebenius munkájának megértéséhez például figyelmesebb és olvasáshoz szokottabb közönség kell, mint a magyar. A mi közönségünknek könnyebb és megkapóbb olvasmányra van szüksége. Míg bennem az olvasás mélyebb gyökeret nem vert, száraz és komoly tartalmú könyveket nem olvashattam. Ugyan többször hozzáláttam olvasásukhoz, de be nem fejezhetvén, az ily műveket elhajtottam. Míg végre egy pár év múlva legnagyobb bámulatomra azokat nagy élvezettel tudtam forgatni, a csupán képzeletre ható könyveket pedig, melyek fiatalságunk ideje alatt egy-egy pillanatra a mennyekbe ragadnak, felületeseknek és üreseknek találtam.

A nemzeteknek épp úgy vannak életkorai, mint az embereknek, Magyar hazámat én igen fiatalnak tartom és szememben ifjúságának egyik bizonyítéka az, hogy tehetségei inkább a képzelet, mint az ítélet forrásaiból táplálkoznak. Az ítélet komolyabb munkája főleg a régibb nemzeteknél fejlődik ki. Költői remekeink meglehetősen sikernek örvendhetnek, ámbár azok is jobb sorsra volnának érdemesek. Tudományos tárgyú

¹ Hitel 166.

² Hitel 168.

³ Hitel 166.

⁴ Hitel 169.

⁵ Hitel 181.

könyveink ellenben bármily jók és hasznosak legyenek is, szégyenünkre érdemes szerzőik nyakán maradnak. Új módszerem tehát, mert versekbe munkáimat csak nem fűzhettem, erre azok tárgyai rendszerint nagyon komolyak voltak. Azt sem tartottam tanácsosnak, hogy rendszeres munkát írjak, habár én is tudtam volna sok más szerző példája szerint, a nélkül, hogy ezt észrevették volna, egy ilyen munkát az általam ismert angol, német és más tudományos könyvekből összeenyvezni. De azt tapasztaltam, hogy az ilyen műveket többen dicsérik, mint olvassák. A szorosán vett tudományt tehát adagokra osztván fel, lehetőleg víg, tarka és változatos köntösbe igyekeztem burkolni, s azt ez által kellemesebbé tenni. Így szándékoztam olvasóimat évenként mind közelebb vezetni az előttem fekvő és talán erőmet is felülmúló óriási munka végső határáig. Legfőbb igyekvésem oda irányult, hogy az Istenért csak unalmas könyvet ne írjak, habár Európa minden tudós társasága a classicitás bélyegét nyomná is reá, mert az olyanokon nehéz, feloldhatatlan anathema fekszik, s hasznuk nem nagyobb, mint azon aranyé, mely esetleg Mátránk alatt van mélyen elrejtve.¹ A honfeledt szülők vétkeiben ártatlan magyar ivadékok és sokszor olyan magyar eredetű, de német honfitársaink, a kiknek a nevét az idegen ki sem tudja mondani, visszamagyarosítandók. Tükröt kívántam elébök tartani, melyben nyomorult személyeiket tisztán láthaták. El vagyok határozva gyűlölteivé és félreértetve is szakadatlanul fáradni a közjóért. Hitel című munkámat sokan szerzik meg, számosán olvasták is, a minék magamban nagyon örültem, de csak kevesen értették. Sokan gyűlölettel fordultak ellenem, mert a régi példabeszéd szerint „veritas odium parit“ s e hazát szegényebbnek találtam, mint a minőnek hittem eleinte.²

A magyar csak gyermeknép most, oly semmi, melyből minden lehet, mert testi és lelki erő rejlik fiatal testében. Minden lehet; szép jövő várja, ha idejében átlátja, hogy most még semmi. Csak két ellensége van: az előítélet és elbizakodás.³ A haza olyan, mint a szív, melyből a vér eredetét

¹ Világ VII—IX.

² Világ X—XII.

³ Világ 103.

veszi, de, ha az nem tér hozzá megint vissza, akkor megáll. Az ország sem haladhat, ha a belőle származottak mind csak benne maradnak, vagy abból egyszer kikelvén, beléje soha többé vissza nem térnek. Összehasonlításra van szükségünk. Ez utazás, a bel- és külföldi tapasztalatok összemérése nélkül lehetetlen. Annak a törzsökös népnek, mely annyi század viharain keresztül csaknem kizárólag saját belső életereje által tartotta fenn magát, mely napfény és reménysugár nélkül örökké árnyékban állott s csupán önmelegétől táplálva nőtt és erősödött, nem szabad hátrálni. De kilátása csak egy lehet: a magasba való törekvés. — Tetemes, számos nagy hibánk van; más nemzetek sokban megelőznek bennünket, mert szerencsésebb helyzetük van és kedvezőbb fejlődésük volt. De egyben talán mégis mögöttünk állanak: a tisztelkű honszeretben. Ez az érzés pedig, melyet az állat nem ismer s az fokozatosan csak a lelkesekben fejlődhetik ki, oly mágusi erő, mely az utolsókat is elsőkké teheti. De csak teheti és nem bizonynyal teszi is. Az egyén honszeretete, bármily tiszta és erős legyen, s külön-külön akárhány rokonkebelben lángoljon is, nem nagy hatalom, s ezzé csak akkor válik, ha egyesítve, józanul kifejlesztve s észszerű czélokra van irányozva.¹ — A magyar általában véve nem szűkkeblű, nem is fősvény, hanem annál könnyebben esik az ellenkező hibába és tékozlóvá lesz. Szavamat adhatom, hogy csak ennek megfigyelése bírt arra engem, hogy pénz, vagyon, nyereség, haszon s több ilyesek körül annyit fáradjam s nézeteimet férfias egyenességgel közöljem hazámfiával. A gazdasági számítgatás mindig ízetlen foglalkozás volt előttem, és sokszor kellett magamon nevetni, hogy eleinte jó szándékom, később pedig a kénytelenség mennyire fejlesztette az erre vonatkozó ismereteket bennem, mert az ellenvetésekre és kifogásokra adandó felelethez előkészület volt szükséges.² — Jelen viszonyaink között semmire sincs oly nagy szükségünk, mint a nemes vetélkedésre minden téren.³ Nagy feladatainkat azonban soha sem fogjuk megoldani, ha mindig másban s nem

¹ Világ 19G.

² Világ 210.

³ Világ 34.I.

inkább magunkban keressük hátramaradásunk okát. Nem vagyunk elég érettek: értelmiségünk fejlődése még hiányos. Csak magunkban van tehát a hiba, de egyúttal csak magunkban van a feltámadási erő is. Ezt mondom szüntelen, habár ütnek, nagyon ütnek, sőt agyonütnek is honosim. A nemzet nagysága és boldogsága mindig csak a nemzetben rejlő okoknak okozata. A hol már nemzet van, ott az, a mi nagyságra vezet, fejlesz- tendő benne; a hol pedig még nemzet nincs, mert csak egy kis része élvezi a polgári jogokat, a legnagyobb rész pedig ki van azokból zárva, ott a legelső feladatot a nemzetesítés, a nemzetalkotás képezi. Ennek útja pedig minden lakosnak az emberiség közös jogaiba való juttatása, azaz mindenkinek politikai léte.

De hogy a király és nemzet ereje öregbedjék, hogy azok, a kik valamivel bírnak s a semmit sem bírók egyaránt nyerjenek: józan, csendes reform, hazai béke kell nekünk, s nem véres belháború. Ezt azonban hasztalan lamentációkkal, hogy nincs tengerünk, nincs elég nagy népességünk, nincsenek Indiáink és gyarmataink s nincs pénzünk és sok minden másunk, nem fogjuk elérni, hanem csak akkor, ha férfias elszántsággal megesküszünk magunkban, hogy Magyarországnak minden mesterséges akadályai, viszontagságai és természetes mostoha- ságai daczára is nagynak kell lenni! Ehhez azonban leg- inkább a nagy tökélyre fejlett nemzeti erkölcsiség szükséges, ennek pedig föltétele a vagyonság. Legyünk tehát mind- nyájan gazdagok, ha nem magunkért, hát szülőföldünk majdani nagysága és fénye kedvéért. A gazdagodás föltételei ezért fontosak, s a vagyon nem önmagában, hanem azon cél folytán, melyet szolgálnia kell, bír óriási horderővel. Egy ily föltétele a hitel is, mely alatt nemcsak annak mechanikai részét, hanem a vele szoros összefüggésben levő erkölcsit is értem.¹ A tulajdonnak igen nagy befolyása van az emberre, annak erkölcsi hatása tehát nem mellékes. Nem lehet jó ember az, a ki nem akarja a házi boldogságot terjeszteni, annak, leg- szebb örömeiben minél többeket részesíteni, a ki érzéketlen az anyai gond, az atyai szorgalom s a kisedd ártatlan vágyai iránt s nem akarja azt, a mi az emberek között a legszentebb

¹ Stádium 67—70.

és a polgári erények legerősebb köteléke, a rokonszenvet, a szeretetet s a hála érzetét erősíteni.

Sok fejletlen érzés lakozik e nemzetben. Van benne nagylelkűség; ez meg tud bocsátani; a meg nem érdemelt sérelmet elfelejteni, ha átlátja a szándék tisztaságát. Ezen faj azonban sok tekintetben még éretlen. Az igazságnak nagy hatalma van felette, értelmi ereje az előítéletektől és gondolkozásbeli lustaságtól megtisztítva, szóval józan esze higgadt állapotában bámulatos. Igen nagy jóltevője lesz mindenki, a ki e népnek jó nevelést, erényeinek kifejlődését, nemesbülését és lelkének tágulását fogja nyújtani. Jutalma az az édes tudat lesz, hogy milliók boldogságát mozdította elő.

De elsősorban hibáival kell tisztában lennie, hogy azokat megjavíthassa. A magyar komolysága mellett kissé rest; de ezt a restséget nem kell az apathiával összekeverni. A nagy jutalomért nagy erőfeszítésre képes, de kis jutalmakért állandóan küzdeni kevésbé hajlandó. Csodálkozni lehet gyakran, mily felette nagy energia és elevenség van lassú testében. A nagy feladatok és nagy célokért való küzdelemben ez a nemzet csodákat fog művelni. A német és a tót munkásabb, mint ő; de adjatok a magyarnak elég ingert, és valamint a mezei munkában, úgy sok más dologban is a legnagyobb sikert fogja felmutatni. — Restsége mellett a magyar házsártos. Ott, a hol szolgálatkészség szükséges, kevésbé szófogadó és előzékeny. Általában véve felette rossz szolgálta. Alárendelt helyzetben kevesebb sikert tud felmutatni másoknál. Szégyen és szegénységben bátortalanul hervad el. Ellenben igazi dicsőségtől és gazdagságtól körilragyogva a legnagyobb bátorság mellett virágzani fog. Reá nézve nincs középút, azért kell számára a legnagyobb célokat kitűzni. S a dicsőség és szégyen között választani nem nehéz dolog. Hazámtiairól általában véve a legjobb véleményem van, úgyannyira, hogy értük még azt is elviselem, hogy egy darabig fukar pénzbálványozónak tartsanak, mert később be fogják látni s akkor ki fognak velem békülni, hogy a gazdasági érzék fejlesztéséből okvetetlen általános iparkodás és sikeres munkásság támad. Ezek pedig épp úgy kútfejei a házi erényeknek, mint forrása minden bűnnek a henyesség. Minél több erény van valamely nemzetben, az annál nagyobb súlylyal fog bírni a többi nemzetek

felett. A sikeres munkásság tehát a nemzetek erejének, békéjének és boldogságának hőmérője. De az adott viszonyok közt fogásokkal vagyok kénytelen becsepegtetni a nemzet lelkébe a hasznos, üdvös és czélszerű felfogást.¹ — Van azonban nálunk sok kifogásolni való is, mert a szeszélyes igazságtalanság talaja nálunk nem rossz. Hány akarna nálunk parancsolni, de szót fogadni nem, törvényeket alkotni, de azokat meg nem tartani, másnak kegyelmét megvetni, de kegyeket osztogatni s másokat maga alá vetni; az önkényt halálos bűnnek kiáltani ki, de lehetőleg önkénykedni, és csak a mai nap hasznát tekinteni, a jövőről pedig nem gondoskodni.² — Azt mondták nekem, miért vagyok oly keserű, miért nem szólok barátságosabb hangon a nemzethez. Hiszen ezzel mindent kivihetnék a magyarnál, holott ily modor által még csak makacsabbá teszem. A valóban nemes magyar, a kit nem akarok a magyar nemes emberrel összekeverni, csakugyan minden nagyra, szépre könnyen vezethető, de főleg a becsület és honszeretet által. Azonban számos jó lelkű nemes magyar ítélő tehetsége felett egyes nemtelen lelkű magyar korcsok uralkodtak s uralkodnak.³ — A magyar könnyen felpezsdül és ha gerjedelme elfajul, kisdéd tárgyak körül bíbelődik s dísztelen harczok és betyárkodások között enyészik el. Alily szerencse volna, ha földbuzdulása főleg jó mederben mozogna, a hol e szent tűz minden téren diadalmas csatákat nyerhetne, ha nemes elszántságot vinne a tanácsba és férfias állhatatosságot a polgári életbe. És az igazi műveltség ezt a változást előidézhethetné.⁴ — A magyar hajlandóbb országos szolgálat által szolgálni a kormányt, mint kormányi szolgálat útján szolgálni a hazát. Ez alapján véve ugyan egyre megy; de a jelzett válogatós ízlés mégis jellemző. A magyar katona nem szereti a szoros rendet és fegyelmet; inkább önerejében bízik s függetlenségének fenntartása mellett kívánja szolgálni a hont és a királyt, a mit ha megtesz, viselkedése valóban a legnagyobb erény.⁵ — Az anyagi fejlődésnek nagy befolyása van a szellemi

¹ Stádium 115—122.

² Stádium 156.

³ Stádium 160.

⁴ Stádium 185.

⁵ Stádium 186.

kifejlődés előmozdítására, de körülményeinkhez és nemzeti jellemünkhöz képest belőle csak úgy remélhetünk ránk és utódainkra nézve üdvöt, ha szellemi alapon nyugszik jelenünk és jövőnk, s ha ebben gyökeredzik anyagi kifejlődésünk és nem viszont!⁴¹

Polgári erényekkel fénylett atyja mint magyar reménytelenül szállt sírjába; azóta töprenkedett Széchenyi a nemzet életképessége felett.² „Bús kebellem tapasztaltam, hogy mily óriási hatása van egy kis fénynek a Magyarra, mily könnyen szédül soknak veleje egy kis dicsőítéstől.³ A népszójárásoknak olykor igen mély értelme van. A Magyarok Istenére hivatkozunk minden bajainkban, mert ő fogja mindenben elrendezni dolgainkat, ha mi azokkal nem bírunk többé. Van benne sok igaz, mert nemzetiségünket, szabadságunkat és alkotmányunkat ezer éven át annyira, a mennyire fenntarhattuk volna-e mi, egy maroknyi nép, kik nem magas hegyek között elszigetelve lakunk, hanem ki vagyunk állítva a síkra, egészen más fajú nagy nemzetek közé, ha annyiszor nem könyörül meg szegény fejünknek nemzeti nemtőnk, a Magyarok Istene? Nem sülyedt volna-e már el gyenge bárkánk, melyet mi. ügyetlen hajósok, vezetünk, ha a földinél erősebb kéz nem ragadja meg néha annak kormányrúdját? Örökké meghasonlásban élve, ha számos viharaink s annyi szírt és szikla között egy láthatatlan magasabb hatalom nem mentett volna meg bennünket a hajótöréstől minduntalan, régen el volna temetve a legutolsó magyar, sőt talán létünk emlékezete is eltűnt volna már a föld sziliéről.

Azonban embernek és nemzetnek a végzet csak gyermekségében védő őrangyala. Ha már férfikorát elérte, akkor az értelemre kell támaszkodnia. Eddig nemtőnknek sokat köszönünk, de ezentúl már a higgadt, szenvedély nélküli értelmet kell vezérül elfogadnunk.¹ Az agitációnak is s a hevülésnek és lelkesedésnek szintűgv megvan a maga kora. De midőn ezek megtették kötelességüket, akkor nem szónoklati babérok-

¹ Kelet Népe 4.

² Kelet Népe 10—11.

³ Kelet Népe 39.

⁴ Kelet Népe 43—45.

kát szomjúhozó hév, sem az éljen hajhászata, hanem a mindennapi rendes hangyamunka van a teendők során.¹

A heveskedés, ttizeskedés, rossz számolás veszedelmes tulajdonságok. A végletekre való hajlandóság, továbbá az a gyengeség és az a gyermekes hiúság, hogy a legkisebb is elüljáró kolompos, vezér akar lenni, magából gyúponot képezni s egy kis nimbus által kívánja magát körilvéteni: nagy hibánk.² A legtöbb emberben lappang, de igen sok magyarban ocsmányul kirí az irigység, a sült galambra vágó különös étvágy. Pedig szebb a francia közmondás szerinti élet: segíts magadon s az isten is megsegít; használd istentől nyert kezedet és tenyeredet, hogy hasznos munka után neked is legyen. A hasznos ismeretek terjesztése a nép körében valóban a leghasznosabb dolog.³

Nagyon sokbeszédű a magyar, a mivel kimeríti idejét és erejét.⁴

Sok szó — kevés tett; sok tanácsadó — egy tanács sem; hosszú gyűlés — kurta eredmény; számos vadász — ritka pecsenye; elég eszme — elégtelen ítélet; kelletténél több javasló — de kevesebb végrehajtó; több parancsoló, mint szófogadó; több oktató, mint tanuló; tágabb önszeretet, mint hazafiság; napirenden való rögtönzés — kivételt képező következetesség; kevés ön- és körülményismeret; más szemében mindig gerenda, a magunkéban pedig szálka soha sem: ezek magyar jellemvonások, melyeket a nemesbtlésnek kell eltüntetni. Akkor a távolabb jövőben Magyarországnak magas állása lehet, de a legvérmesebb képzelgő sem várhatja, hogy ez rövid idő alatt következék be. — Hátra vagyunk, mert annyi tenni valónk közt nem tudjuk, hogy mihez fogjunk előbb. Az egymásután és a jól átgondolt terv iránt kevés az érzék. Pezsgő vérünk sokszor uralkodik felettünk. Hányszor teszünk olyat, a mit jó előre meg nem gondoltunk, hanem mert felhevültünk s kedvünk szottyant valamit cselekedni a közjóért s egyúttal egy kis repkényt fűzni halántékaink köré. Száll-

¹ K. N. 47.

² K. N. 56.

³ K. N. 105. 106.

⁴ Kelet Népe 182.

janak magukba, a kiket illet, és tagadják mindezt, ha merik.¹

Nemes érzelemben soha sem maradt el a magyar, de vajmi sokszor hagyta magát érzelmei által elragadtatni; a legtöbb hibás lépése innen származott.²

Higgadtság, előrelátás, mérséklet, kitartás mellett főleg az szükséges, hogy kötelességeinket ezentúl jobban teljesítsük. Éppen azért mivel kevesen vagyunk, kettőzhetett erővel s állhatatossággal kell dolgoznunk.

Hány alakos hazafi van hazánkban, a ki mindig fogások- kai él, mindig jobbat, szebbet, nagyobbat és többet akarna, mint mások, s mást, mint azt, a mi lehetséges és kivihető.³ Mint Bosco, ők is szemfényvesztésekkel hangolják bámulatra a sokaságot, s meglepve mulattatják nyomorult fogásaikkal; a nemesbre születettet is.⁴ Az ilyenekkel kár az időt és erőt vesztegetni, mert velők az egész nemzetre vajmi kevés haszon háramlik. Pedig lehetetlen, hogy az ép érzésű ember szülőföldje és földiéi előmenetelén ne örüljön. Ha valaki unatkozik, bizonyára elfeledte, hogy ő miért él s neki is van hazája. Ellenben a jó hazafit nem öli az unalom, és kevés lesz annak a huszonnégy óra, a ki hona ügyében fáradozik. A kötelességteljesítésének legmagasztosb érzése tölti be szívét, és a valóban hű hazafi, legyen az herczeg, vagy legyen csupán zsellér, megelégedett. Ha honosai közt magával békében élhet az ember, akkor, ha körülnézte már magát a világban és életének dele elérkezett, mennél hátrább van hazája, annál inkább tartozik annak előmenetelén fáradozni, miként a jó rokon akkor marad oda haza, midőn otthon a legszükségesebb, s közel a veszedelem. Szülőföldünket elhagyni nem egyéb, mint azt elárulni. Hazafíúi kötelességünk teljesítésének jutalma a nyugodt öntudat és az a megelégedés, melyet érzünk akkor, ha honosaink néhányának becsülését megszerezhettük s utódaink áldását méltán várhatjuk.⁵ A cosmopolitismus nem nemes dolog, mert a ki úgy gondolkozik, hogy „a tökéletet felsze-

¹ Kelet Népe 188—191.

² Kelet Népe 280.

³ Hitel 20.

⁴ Hitel 120.

⁵ Hitel 165.

dem, a hiányost ott hagyom, s az egész föld kerekége enyém és hazám“ megbízhatatlan. Más szavakkal az ilyen azt mondja, hogy „én a feleségemet híven szeretem, de a másét is; hazám drága, de a más honja is az; ha feleségemet meguntam, elhagyom, kivált ha szebbet talállok; a háborúban pedig az erősebbel tartok. Ha győz hazám, heves hazafi vagyok; ha legyőzettek, minden aprólékos előítéleten túlvén magamat, világpolgár leszek“. ¹ Valamint Dárius perzsa király pohárnokának minden nap így kellett őt figyelmeztetni: „király emlékezzél a görögökre“, azonképpen jusson nekünk is eszünkbe mindig nemzetiségünk! A külső körülmények kedvezőtlenége daczára sem szabad a lehető legtökéletesre való törekvéstről letenni. Azt a várat, mely utoljára kénytelen magát feladni, az őrségnek akkor is kötelessége védelmezni, ha biztos, hogy annak romjai alá fog temetkezni.

Könnyű ott szépet alkotni és derekasat írni, a hol nagy közönség jelentékeny elismerésben részesíthet. Ellenben, a hol ez nincs meg s nem is remélhető, ott a dolog nehezebb. De éppen azért, ha használni akarunk, minékünk az erény sokkal magasb lépcsőjén kell állani. Vannak nagy hőseink, de azok dicsősége is szűk körű. Hányán magasztalják a külföldön Zrínyi dicsőségét? Még ezt némileg ismertté tette Körner, jobban, mint a hogy mi tehattuk volna. De míg a görög és római hősöket az egész világ bámulja, addig a mi egykorú és korábbi jeleseink dicsőségét hányán ismerik az országon kívül? És épp azért érdemüket hányán helyezik elég magasra azon belől is? Azért igyekezzünk napjainkban megbecsülni magunkat. Ne tiporjuk mi magunk az igazi érdemet, hanem siessünk felemelni, a mi derék, szép, nagy és dicsó volt és van hazánkban, nehogy megint a külföld előzzön meg s megtapsolja és feldicsérje azt, a mi a mienk, de a minek mi hátat fordítottunk.

Mily kevés itt az igazi jóakarát és a becsületes támogatás? Mennyi a factio és hány a haladás útonállója? Valóban, a ki nálunk igazán használni kíván, annak élete szünet nélküli önmegtagadás és önfeláldozás, a várható elismerés pedig mindössze az önbecsérzet és az öntudat. Mindez azt

¹ Hitel 164., 165.

bizonyítja, hogy nálunk szükségesebb az erény, mint másutt? Hazámnak azonban, melylyel azonosítom magamat, di'csérője és egyoldalú magasztalója épp oly kevésbé tudok lenni, s e miatt épp úgy szégyenkezném, mintha valamelyik rokonomat, vagy önszemélyemet magasztalnám. Jól tudom azonban, hogy alig van ország, melyben a mesterkéletlen igazi hazaszeretet, ha titkon is, aránylag több kelteiben lángolna, mint hazánkban.

Mennyi sikertelen közcállalat bukott már el, de azért a szép remények fejében minden haszontalan törekvést és fáradozást el tudunk feledni, s új erővel mindig kiállunk a síkra íme itt van az igazi hazafiság csalhatatlan jele; ez képezi azt az igazi magyar nemzeti jellemet, melyet kiki érez, s a mely valaha országunk igazi emelkedését biztosítandja. ha ebben kitartók maradunk. — De hiányzik bennünk az együttérzés, az együttmunkálás és az egyetértés hatalmas alkotó erénye. Kiváló jellemvonásunk a nagynak bámulata. Lenne csak egyetlen egy classicus emlékünknél, s mutathatnók a külföldinek büszkén: „ezt őseink nagy áldozatokkal állították s számos év lefolyta után mi fogjuk azt hazánk dicsőségére befejezni“. Lenne csak egy oly alkotásunk, melyhez érzékeny, szinte fájdalmas áldozatokkal járultunk: az lelkünket annak a nálunk oly szükséges fokozott erénynek magasztalására volna képes felemelni. Ismerem én a magyart, az egyesülésnek egy ily jeladása, a nemzeti nagyságnak egy ily jogczime, melynek eddig híjával voltunk, összeolvasztana bennünket, s a sok felekezeti és osztály, minden góg, érdek, egyéni haszon és mánia daczára, egy testté válnék, s a mi széthullott, mint a sivó homok, erősen egymáshoz tapadva, könnyen gránittá válnék. És gránittá válnunk nem is oly nehéz, mint gondoljuk, csak igen messze és másutt, mint magunkban, ne keressük a ragaszt. Kiki szeresse felebarátjában a hazafit és embert; ne nézze, mi módon vet számot Istenével, s mely úton igyekszik a mennyek országát elérni; ne üldözzük, ne kicsinyeljük honfitársunkat, mert ő mágnás, és ez viszont ne tartsa csekélynek a másikat, mert nem az. hanem „csupán“ kereskedő, polgár, vagy paraszt. Ne a vágy

¹ Hitel 169—171.

fényleni, hanem az a lelkes eltökélés, hogy használjunk, dagaszsa keblünket, és ez legyen tiszta minden irigységtől. Ebből áll az egész mesterség. És mily felséges érzés tudni, hogy abban mindenikünk nagy mester lehet.“¹

Nem mondta Széchenyi azt, hogy ő csalhatatlan és mindig tévedés nélkül; hibátlanul látja a dolgok létokait. „Ember és gyarló ember ő is. De hazájának sorsára könnyelműen sohasem gondolt és arra tiszta lelkiismerettel esküszik, hogy mióta igazán eszmél, összes lelki és észbeli erőit abban az egy gondolatban összpontosította, miképp lehetne alacsony állású hazánkat magasra emelni.“²

Nagyobb szemtelenség alig van, mely felfogása szerint egyszersmind érzékeny büntetésre volna méltó, mint másokat oktatni akarni az ahhoz megkívántaié tulajdonok nélkül, mert gyakran ezer bölcs sem képes egy oly dolgot, melyet egy bolond elrontott, megint rendbe hozni.³ A lelkes embernek azonban nincs és nem lehet nagyobb boldogsága, mintha jó, vagy balsorsban levő hona javának töle telhetőleg szenteli napjait, mivel a megérdemlőit honfiúi elismerés elnyerése nélkül meddő telek ez a rövid élet.⁴

Ha a múltak dicső nemzeteinek történetét lapozgatjuk, akkor azt fogjuk tapasztalni, hogy azok körében is voltak elegenden, a kik a nagyobb szabású haladástól vissza akarták tartani a nemzet nagy részét; de ez nem sikerült. Nálunk szintén van elég ilyen szorgoskodó és ezért izzadó, de bízunk benne, hogy valamint ott mindenek felett győzött a hazafiság angyalától gyámolított férfiúi állhatatosság, úgy a haladással összekapcsolandja hazánkat is a tetterős tiszta szándék és a minden akadályt legyőző diadalmas nemzeti egyetértés.⁵ A nagy erényeinél fogva nálánál annyival boldogabb Virág Benedek azt a mondását gyakrabban idézi: „Jó hazafinak lenni vajmi nehéz s kivált Magyarországon, de azért még sem lehetetlen“.⁶

¹ Hitel 224—226.

² Világ 101.

³ Világ 228.

⁴ Stad. 176.

⁵ Stad. 262.

⁶ Kelet Népe 376.

„A munkásság leghatékonyabb rugója a hazaszeretet, a munkásság legbiztosabb követője a gazdagság, erő és erény. Ennélfogva a közjóit, a nemzeti súly és a lakosság tiszta erkölcei a honszeretéből fakadnak leginkább.¹ A honszeretet híját semmi sem pótolhatja. A mai szorgos munkásság korában csak a munkaszeretet teheti kedvessé sorsunkat. És miután az ép érzésű ember keblében több a felfelé vonzó vágy, mint a lefelé irányuló indulat, s lelkünk röptében inkább élünk a természetünknek megfelelő elemekben, mint mikor térdre csúszunk, vagy hason mászunk a föld állati gyönyörei után: az emberi solidaritás mai korszakában is a boldogságnak voltaképp az a nyitja, hogy szeressük azt, a miben és a miért élnünk kell.³ Csalfa és nagyított adatokkal magának és honfitársainak tömjénezni, és azokat elcsábítani nem hazaszeretet, hanem a majom azon szeretetéhez hasonló valami, melylyel fiát magához szorítván, agyonnyomja.³

Mindazt a mit tevék, egyedül azért tevék, mert magyar vagyok. Elaljasodásunkat, szégyenteljes állapotunkat nem bírta lelkem eltűrni. Törjék és szakadjon bár minden, megkezdtem a munkát, mert ha még sikere sem lesz annak, az önfertőztetés okozta korcs életnél minden, még a rögtöni halál is százszorosa jobb.“

¹ Világ 51.

² Világ 48.

³ Világ 118.

HETEDIK FEJEZET.

ÁLTALÁNOS POLITIKAI ALAPELVEI ÉS MAGYAR POLITIKAI HITVALLÁSA.

Széchenyi politikája oly elválhatlan kapcsolatban jelentkezik az ő egész valójával, hogy ennek behatóbb és tüzetesebb szemügyre vétele nélkül amaz sem érthető meg. Az ő nagy egyéniségével e munkában másutt bőven foglalkozván, itt a megfelelő részekre egyszerűen utalva, csak egynéhány politikai jellemvonását emelem ki és pedig — mivel azt találókban nem tehetném — lehetőleg a saját szavaival. Széchenyi sem tudós, sem doctinaire politikus' nem volt, hanem e téren is oly nagy olvasottsággal bíró bölcselő, a ki „nem annyira könyvekből tanulván, mint az életből, körülményeinket nemcsak mindig belülről tekintgette és bírál-gatta, hanem minden oldalról, kívülről is.¹ Ő „nem tudta feledni azon bonyodalmakat, melyek közt élünk, azért az engesztelésnek, capacitációnak és kibékítésnek, szóval a polgári csendes reformnak volt fel nem fogott, félreismert és ekképp az egyetemes népkegyből kiesett és a szerencsétől el nem kényesztetett tanára. Ő „a földön lakott és nem nyargalt önalkotta elérhetetlen eszmények után, hanem a dolgokat úgy vette, a mint azok vannak, és egyedül elméleti felsőbbség által vélt győzhetni. Mélyen meg volt győződve arról, hogy állításának igazságát az idő be fogja bizonyítani.³ “ Nem csatlakozott egy párthoz sem, mivel az ő korá-

¹ Pol. prog T. tör. 111. 1.

² Pol. prog T. tör. 111. 1.

³ Pol. progr. tör. 116. 1.

ban divatos szabadelvűségben, melyet a politikusok többsége azonosított az ellenzékiiséggel, a nemzet reális haladásának egyik nagy akadályát látta. De nem volt conservatív sem, mert „az, a mit ő Magyarországon conserválni kívánt, úgy állott ahhoz, a minek kitisztítása, reformálása és egészen újra alkotása után sóvárgott, mint legfeljebb 10:100-hoz.“ Hanem, „ha már valami politikai titulust kell neki adnunk/¹ akkor ő „becsületes progressista és ernyedetlen reformer volt/*¹ Annak kívánta magát tekintetni ő is. Mindenek felett a nemzet erkölcsi kincsét törekedett gyarapítani. E végből meg akarta annak mondani az igazat, mert oly hazafiak nélkül, a kik ezt teszik, az nagy mértékben szűkölködött mindig. Hiszen a kik úgy léptek fel, mint igazmondók, azok is „mindig oly hízalgő szavakba burkolták gáncsoló észrevételeiket, hogy a magát annak édes örömet átadott nemzet a hízalgés folytán önismeretre nem juthatott.“ Meg volt róla győződve, hogy az igaz szó nem túrése kimondhatatlan nagy szerencsétlenség. Annak kimondását tehát nem kellemes, de magától el nem hárítható kötelességnek tartotta. „Tán én voltam az első — írja Politikai Programm Töredékeiben — a ki soha sem csepégtetem a hízalgés mérgét a legkisebb mértékben is honfitársaim kebleibe.“ „Az igaz szó, mint Magyarországra nézve saját példám által is bebizonyult, a nemzetek regeneratiójára, ha azt a többség elbírija, éppen oly üdvös hatással van, mint a hogy a hízalgés minden előmenetelnek áttörhetlen gátja.“ Politikai életének első szakában inkább (ellenzéki volt és agitált. Ezzel is sok visszatetszést idézett elő; de végre, mint maga elismeri, a lelkes nemzetől köszönetét kapott. Reformátor! pályája második felében, ha szorosán •“véve parthoz nem tartozott is, közelebb állott a kormányhoz, smint az ellenzékhez. Ekkor a politikai téren inkább fékezni akart már. Ezért életében gyűlölet és elszigeteltség volt jutalma; de erősen hitte, „hogy a nemzet megint az iránta mutatandó elismerés alakjában fogja a maga életerejének kétségtelen bizonyítékát szolgáltatni, és . áldja ihletét, melynélfogva véleménye honosíról soha sem volt kisszerű.“ Ezen alapfelfogásban akart következetes tenni, és erősen hitte, hogy tényleg

¹ Pol. progr. tör. előszava.

az is volt.¹ Öt „egészen más vezéreszme mozgatta mindig, mint a kormányzolgálati, vagy ellenzéki szerep, melyeket csak alárendelt lépcsőktől tekintett egy nagyobb, magasb cél elérésére: t. i. hűn és lehetőleg sikeresen szolgálni nemzetét szerencsében és balsorsban, taps vagy gúnytajték között. “ Ebben kereste a következetességet, melyet egyedül tartott független és önálló gondolkozást! emberhez méltónak.

És ez a felfogása igen tüzetesen jut kifejezésre rendszerbe foglalt politikai elveiben és politikai hitvallásának nagy egészében. Elmondja azokban, hogy mit tart általában a politikáról, és mik voltak annak alkalmazása közben az ő kiindulási pontjai, melyek közt a szabadelvűségnek kitűnő és ma is helyt álló magyarázatát adja. E fejezetben megismertetem továbbá nézeteit a király és nemzet viszonyáról, vélekedését az udvarról, a kormányról és alkotásairól, a kíméletről e téren, a vezérletről, a törvények filosofiájáról, a nagy nemzetek politikai előnyeiről és hátrányairól, az agitációról és a nyilvánosságról, a népszerűségről és annak kapcsán a polgári erényről és a sajtószabadságról. Kis, de nagyon becses értekezés az a mit az alkotmányosságra, a gyökeres reformra, a békés átalakulásra, az előjogokra és az egyházpolitikára vonatkozólag mond. Észszerű sorrendben a központosítást tárgyazó nézetei következnek ezután, melyek keretében egész tanulmány az, a mi Budapestre, mint az ország szívére nézve itt foglaltatik. Erre reformátor! módszerének alapelvei e hárpm vezérszó alá foglalvák: a sorrend, az elérhető utáni törekvés és a taktika, melyekről szólva nemzeti jövőnkről is beszél. A XIX. század uralkodó eszméiről: a szabadságról, egyenlőségről és testvéri egyetértésről oly mélyen gondolkozott, hogy azokra vonatkozó vezéreszméit ma is bárki nagy lelki örömmel és szellemi épüléssel olvashatja. Ezen annyiszor tárgyalt kérdésekről oly eredeti felfogással ír, hogy gondolataiban szinte újat vél az ember találhatni. A maguk korában azok tényleg több tekintetben újak is voltak. Ebbéli okoskodásainak mintegy gyakorlati próbáit képezik azok az érvelések, melyek a zsidók emancipációjára, a fajszeretetre, a nemzetiség és magyarosítás vezérszavai alatt olvashatók. Egész tanulmányt alkot, a mit

¹ Pol. progr. tör. 8.

Ausztriához való viszonyunkról mond. Remélem, ott képes leszek kimutatni, hogy államszövetségünkről, ha nem is közjogi szabatossággal, de oly éles ítélő képességgel nyilatkozik, a mi nála, a ki leginkább társadalompolitikus volt, e részben meglepő. Már 1847-ben megmondta ugyanis, hogy ha Ausztriával csak némileg békén akarunk élni, akkor annak szintén alkotmány lesz adandó, és hogy közös érdekeink megóvásának módját tüzetesen kell szabályozni. — Végül várakozásait és a jövőbe vetett bizalmát adom elő. Ez utóbbi szilárd ugyan, de egyáltalán nem volt feltétlen.

„A politika fő feladata a lehető legnagyobb és legkiterjedtebb szabadságot megteremteni anarchia nélkül; mindenben a lehető legszigorúbb rendet hozni a nélkül, hogy abból zsarnokság váljék. Ha élni és nemzetben méltó módon akarunk élni, a rend és rendszer az első követelmény, a nélkül, hogy az békóvá válne. Sőt az oly módon valósíttassék meg, hogy az által minden derék embernek egyéni szabadsága minél magasba emeltessék.² Az emberhez legméltóbb tudomány az, mely embertársaink javának és boldogságának okait nyomozza és megállapítja.³

Istenen kívül ki tudja, mi rejlik az ember bensejében s a legszebb reményű ifjúból milyen férfi leend.⁴ A valamelyes pontjal-mértékben megbízhatatlan állapot mindenütt közös emberi sors. ° Oly alkotmány kell tehát, mely bizonyos mértékben megköti a fejedelem kezét, s a mely mellett csak a törvény ítél és a fejedelem az ország képviselőjével együtt alkotja a törvényeket.⁶ Értelmi fejlődöttség és közszabadság: ez alapja a közbiztonságnak és a magasb fokú jólétnek. Elmaradottságunk okai nem külső, hanem belső természetűek. ⁷ A pontosan végrehajtott jó törvények a legfőbb áldást képezik. Nem magában a törvény hat, hanem az, ha annak kivétel nélkül mindenki engedelmeskedni tartozik.

¹ Széchenyi hírlapi cikkei I. 455. 1.

² Széchenyi hírlapi cikkei 466.

³ Hítel 22. 1.

⁴ Világ 404. 1.

⁵ Stádium 168. 1.

⁶ Világ 404. 1.

⁷ Stadium 58. 1.

A mennyiben ennek eszközzésére a végrehajtó hatalomnak nincs elég ereje, akkor az holt betű marad. Nagy baj nálunk, hogy aránylag sok jó törvényünk nincsen kellőleg végrehajtván, a mi azután nemcsak azért káros, mert közvetlenül kedvező hatásuk elmarad, hanem egyúttal azért, mert a törvényhozó hatalom erkölcsi tekintélyét is aláássa.¹

Az egyes országokban annál valószínűbb a kisebbségérdekeinek tekintetbe vétele és annak közbiztonsága, minél elégedettebb a nagy többség.³

A mi nagy feladataink egyike az, hogy nemzetünket az alkotmányos férfikor magaslatára emeljük. Erre az istenek nem fognak bennünket soha úgy felsegíteni, hogy mintegy kényszerítsenek rá, hanem csak akkor, ha az emelkedést megérdemeljük az által, hogy intelmeiket és szándékaikat átértve, gondos előrelátással élünk.³ Nemzeti létünk alapjává tehát a szellemi és erkölcsi műveltséget kell tennünk. A nép, melynek tagjai vagyunk, fiatal, mert még nem élte le magát. Fiatalságának bizonyítéka az, hogy életerői jól működnek és a helyes kezdemények folytán azok kellőleg reagálnak.⁴ Ereje így virul; azért egy még hosszú jövővel bíró nemzet alkotásában és kifejlesztésében vehetünk részt. Sajátságaink kifejtése alapján a világot egy kialakult új nemzettel kell gazdagítanunk. Hiába minden ellenvetés: ez a törekvés nem hiú és nem szükségtelen. A civilisált világ népei elérték férfikoruk delelő pontját, sőt egyesek már vénülésnek is indulnak; ellenben a magyar népnek most derül hajnala. Minden jel fényes jövődőt ígér nemzetünknek. Ehhez nem kell jóstehetség; elég az összes körülményeket figyelembe venni s a más nemzetekkel való összehasonlítást alkalmazni. Há ezt megteszszük, akkor bátran fogjuk mondhatni, hogy „a kisedded makkból, ha nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja.“ De újra-öntés, és ne nyomorult foltoztatás legyen ebbeli munkánk.⁵

A jó hazafi és a hű alattvaló kötelességeinek egyre kell

¹ Stadium 1G8—170. 11.

² Stadium 295. 1.

³ Kelet Népe IC. 17. 11.

⁴ írott naplói 182G. november havából.

⁶ Kelet Népe 22—25. 11.

hangzani hazánkban is. Az ország erőit összepontosítani szükséges; társadalmi egységet kell teremteni, s oda törekednünk, hogy az ember itt belbecse szerint ítéltessek meg.¹ Ha az uralkodóház és nemzet között lábra kap a bizalmatlanság, az mind a kettőre nézve szerencsétlenség; azért az alkotmányos fejedelem és alkotmányos nemzet között a bizalmat kell megszilárdítani. Szent feladat ezt lehetőleg előmozdítani, habár e téren a békéltetés épp úgy, mint az egymásra utalt, de különböző vérmérsékletű házas felek között a közvetítőre nézve hálátlan dolog szokott lenni. — Szerencse rád, óh fiatal magyar nép, te lelkes keleti raj, mert nemzeti újjászületésed bekövetkezhetik.² Ennek főfeltétele azonban, hogy másoktól tanuljunk, más nemzetek bukásán okuljunk s azok tapasztalatait szívleljük meg.³

Hazánknak egy elkopott, félig feudális, félig alkotmányos államalkatból ingadozás nélkül kell a minden álfénytől megtisztított és emberhez illő hamisítatlan képviseleti rendszerre áttérnie.⁴ Belviszonyaink nagyon szövevényesek; igen sok itt az egybeolvadni nem akaró tarkabarkaság. Hát még Ausztriával való viszonyunk mily szövevényes? A felsőbb hatalom tényleg ott van, s mi minden törvényben rejlt jogaink mellett is tartomány vagyunk. Pedig nálunk volna alkotmány, míg ott nincs, ennek folytán minket politikailag megilletne a fölény. Ennyi zűrzavarból diadalmasan kigázolni, magyarosodul és folyton művelődni, de senkinek sem a rovására, majdnem lehetetlen; de azért mégis keil, tehát váljék lehetségessé, és mert így lehető, azért kell is. Hanem bizony nem könnyű feladat! Politikai életünk rendkívüli nehézségekkel lévén összekötte, az csupán a mindennapi felszínes számítás útmutatása mellett sikeres nem lehet. Annyi a teendőnk, hogy könnyen kapkodókká válunk, és a két nyúl után is futó, de fáradtan kidülő agár módjára elszalasztunk mindent. Azért az idővel, az értelmi súlylyal, az alkotó tehetséggel úgy kell gazdálkodni, mint a pénzzel; sőt szorgosakban, mert mind az jóval

¹ Kelet Népe 27. 1.

² Kelet Népe 47. 48 4il. 11.

³ Kelet Népe 48. 1.

⁴ Kelet Népe 52. 1.

becsesebb emennél. Pedig mi már a pénzzel is rosszul gazdálkodunk, holott ezt kézből kézbe lehet számlálni.

Az idővel, a mit ingyenesnek tekintünk, nem, tudunk bánni, s habár semmi nagy dolgot nem csinálunk, annyi szabad idő sem áll rendelkezésünkre, mint lord Bronghamnak, O'Connellnek, vagy Russelnek. Pénzünk sincs elég, és mégis pazarul bánunk vele.

A hiúság nélküli önismeret hiányában szenvedvén, az idő, az értelmi súly és alkotó erő számbavétele helyett az ábrándozás uralkodik rajtunk. Feladataink megoldása közben tehát nemcsak helyes sorrend, hanem kellő mérték és arány is szükséges. Nem mulaszthatjuk el nemzetiségünk fejlesztése kedvéért alkotmányunk szélesbítését, és megfordítva. Nemzetiség nélkül hosszú századokon át irigykedő, agyarkodó, daczos, pusztulásra érett és elfajult raj voltunk, szabadság nélkül pedig jövőre a nemzetiséghez való ragaszkodás mellett is oly nyomor várna ránk, mint a minőben a dicső és nemes sebekből vérző lengyel oroszlán sinlődik. Mind a két teendőt párhuzamosan kell tehát végezni; de ehhez hidegvér, csalhatatlan számítás és óvatos buzgalom szükséges. Themistoklesként a hadsereg egyik szárnyától a másikhoz kell repülnünk, oda vivén segítséget, a hol legnagyobb a veszély. De rögtönözve nem szabad eljárnunk, hanem oly előre megfontolt terv alapján, melynek sarkpontja a központosítás és a logikai egymásután. — Azonban ez korántsem jelenti azt, hogy minden magaszosabb érzelem nélkül cselekedjünk. Hiszen nálunk sok embernek épp azért sikerül oly kevés, mert nem tud magasabb szempontokra felemelkedni. Theoretizálnak s practizálnak előlegesen szerzett józan elméleti képzettség s gyakorlat nélkül. Sokszor a legvilágosabb igazságnak sem engednek, de éppen annyiszor a szintoly világos cselek áldozataivá lesznek.¹ „Kimondhatatlan belső küzdelmeim vannak, nem enmagamért, hanem, mivel látom, hogy miként borul hazánkra vész és nem találok magamban annyi erőt, hogy azt elhárítsam.“² Igen szükséges a jó taktika, melylyel rendszerint nem bírunk. Ez a helyzetnek alapos ismeretét, beható

¹ Kelet Népe G5—73. 11.

² Kelet Népe 84.

és szorosan logikai gondolkodással kapcsolatos előrelátást, szóval a jelen állapotoknak és a jövő esélyeinek számbavételével készült tervet tételez fel.¹ — A haladásban kellő mértéket kell tartani. Lassan haladni ott, a hol repülni kellene erő- és időpazarlás, tehát vétek. De folyton hajtani a társadalmat még akkor is, ha az út göröngyös, vagy nagyon ragadós, nem kevésbé hibás eljárás, mert kimerülésre s elakadásra vezet, vagy a mi ezzel egyértelmű, visszahatást, reactiót idéz elő. Ennek folytán a sikertelenség oka a meggondolatlanság, melyet Széchenyi merő otrombaságnak nevez.²

Az alkotmányos út az, melyen haladva a leggyorsabban és legbiztosabban érünk magyar honunkra nézve üdvös czélt. Á kérdés egyedül a körül forog, hogy vájjon miképp lehet az alkotmány legtöbb áldását az ország minél több lakosára, mennél rövidebb idő alatt árasztani a nélkül, hogy vele az alkotmányt és a magyar nemzetiséget veszélyeztetnék? Ezt megfelelő taktikával lehet elérni. Hogy a jó taktika mit ér, mutatja a lengyel és angol nemzet példája. Az egyik a nélkül tönkre ment, a másik vele bámulatos magasságra emelkedett? A szem, bármily jó legyen is, hallásra nem való; a szív, bármily jó legyen is, a szorosan számításra utalt cselekvés irányítására, tehát az ész és értelem szolgálatának teljesítésére szintén nem alkalmas. A szív mind arra tökéletesen alkalmatlan, a minek sikere számításra alapszik S van-e szövevényesebb és magasabb számítással járó cselekvőség, mint a politika, vagy országlás?³ A ki szíve sugallata szerint vesz részt az országlásban, az hibát követ el, s ha irányt van hivatva adni, a legnagyobb zavarba sodorhatja az országot. Az ész szavával és nem a szív andalgásaival kell kormányozni, főleg nálunk, a hol nem is egy, hanem két igen nagy érdeket kell megvédeni s a fejlesztés által lehetőleg biztosítani: a nemzetiséget és alkotmányt?

¹ Kelet Népe 96.

² Kelet Népe 126.

³ Kelet Népe 135.

⁴ Kelet Népe 138., 140.

⁵ Kelet Népe 161.

⁶ Kelet Népe 168., 169.

Sok talpraesett legény és praktikus ember kell nekünk.¹ Polgári erény és közszellem szükséges, melytől ihletve, nagy és kicsi egymást becsülve, vagy legalább kiméivé, egész erejéből törekedjék emelni az országot. A nagy számok törvényeit tartasuk szemünk előtt; annak az egyesek érdekét, köztük a magunkét is, fel kell áldozni. Az egyén és az egész között a jőzan hazafinak nem lehet nehéz a választás.² A liberalismus kifejezése igen határozatlan és általános.

liberalismus emberszerető köntösében sok képmutató lap-pang, de még több sült bolond jár. Mind a liberalismus, mind a juste milieu jó dolog, ha kellőleg állapittatik meg, hogy észszerűen mit kell alatta érteni. Széchenyi az alatt a politikai és polgári jogoknak következetes, a viszonyoknak megfelelő gyorsaságú, de nem elsietett kiterjesztését érti, mely mellett sem a nemzetiség, sem az alkotmányosság nem tétetik kockára sőt azok is gyarapodnak általa. A juste milieu pedig a mi viszonyaink között a fejedelem és nemzet közötti békét jelenti. Ennek előmozdítására kell lehetőleg törekedni; ha azonban ez a béke a dinasztia által zavartatik meg, s az nem nyújt kezet nemzeti és alkotmányos felemelkedésünkre, akkor kijelenti, hogy mindig, de tisztelő megbecsüléssel, ő is az oppozíció tagja lenne. Őt a dinasztia egy tagja sem méltatta sokra, egynek sem köszönhet sokat és egytől sem várhat semmit. De meg akarja adni Istennek, a mi Istené, és a fejedelemtől kezdve lefele, de nem hízelegve, hanem szoros igazság szerint mindenkinek azt, a mi az övé. Meg akarja adni a tiszteletet minden honfitársának is, a ki előbbre viszi a nemzetiség és alkotmány zászlaját. Neki sem kell a fekete-sárga lobogó, de a francia forradalmi propaganda büze sem tetszik, hanem a békés haladás középútján akar, ha egyedül marad is, haladni. — Kész a közterhek arányos viselésében éppen úgy részt venni, mint a polgárok, vagy parasztok; semmivel több jogot nem kíván e részben magának. Mindenekfelett gyűlöli a herék szerepét s inkább leroskad a nemzeti közteher alatt, mintsem az alól kivonná magát. Magára, családjára és az ország minden lakosaira egyenlő és szigorú

¹ Kelet Népe 192.

² Kelet Népe 232.

büntetőtörvényt kíván. „A haza védelmére írják össze velem és fiaimmal együtt az ország minden lakosait különbség nélkül. Hadd húzzunk sorsot mindnyájan.“ — Elég szerénytelen a maga rendszerének jelenteni ki azt a helyes eljárást, mely szerint a szívnek az országlásban nem szabad más szerepet játszani, mint a felbuzdítóét s legfeljebb a javaslóét; de maga a tett, a mely minden szónál vagy írásnál többet ér, kormányzás közben a hideg észttől várandó. A szónoklás és írka-firka, még ha szép is, csak annyiban neveli a nemzet anyagi és szellemi kincsét és hatalmát, a mennyiben hasznos tette gerjeszt s hasztalan és káros tetteknek elejét veszi.

A szó és betű magában véve semmi, csak alkalmazása által válik káros, vagy hasznos eszközzé. A legszebb és legélénkebben megélt szónoklat, vagy a legdivatosabb könyv, ha nem megy át az életbe és ott tettek által nem hajt hasznot, nem ér annyit, mint a földmivesnek minden tanú és taps nélkül végzett egy órai szántása.¹

A magyarság terjesztésével csínján kell haladni s közmegrovás érje azt, a ki, habár a legtisztább szándékból is, de oly módon jár el minden magyarnak ezen legszentebb tisztében, hogy ez által nem haladást, hanem káros visszahatást idéz elő. Az alkotmányos jogok kiterjesztése gyorsan, de szintén túlhajtás nélkül történjék. Tartanunk kell az anarchiától, mely szövevényes viszonyaink és most még belső szervi nyavalyáink folytán nemzetiségünket is veszélyezteti. Erőink egy célra való összesíthetése végett mulhatlanul hatalmas központot kell alkotnunk, mely már varázsa által is vonjon magához mindenféle honlakost és hosszabb időre is ott tartsa őket. Buda és Pest a magyar természetes gyűlpontja; ennek fejlődése oly kilátással bír, hogy kellő ápolás mellett kevés év leforgása után senki sem fog ráismerhetni. Sőt e két város úgy téli, mint nyári tartózkodásra Európának legkellemesebb városai közé emelhető. „Csak pártoljon okszerűen a nemzet s engedjenek nekem szabad kezet, ezt tényleg végbe is viszem.“ Az ósiséget, mely az ország belbecsét lealázza s benne az egységes életerőt elnyomja, vagy elzsisbasztja, ki kell küszöbölni ez országból. A jelzőalag alapjára fektetett hitel s az

¹ Kelet Népe 351 — 360.

igazi tulajdon, mely a zsibbasztó ösiséggel összeférhetetlen, két oly emeltyűje hazánk fejlődésének, melyekkel azt a mocsárból és a sivatagszerű állapotból kiemelhetjük. Szabad és biztos közlekedés nélkül csak bágyadt egészségű, sőt beteg az ország. Minden világtáj felé haladó közlekedési ntaink: a kő- és vasút, továbbá a vízi csatorna az ország fővárosán keresztül haladjon. Alakuljon itt nemzeti bank 50 millió pengő forintnyi alappal, és így az kellő fedezettel bírván, bankjegyet is bocsásson ki s jelzálogüzletet is folytasson.

A nevelésügyre nézve az a felfogása, hogy azt lehetőleg gyakorlati irányba kell vezetni. A nemzet politikai életének tágulásával táguljon a közoktatás is. Mindenekelőtt oda kell törekedni, hogy ne a beszélők és írók, hanem a „tettek gátjára való legények“ száma szaporodjék.

Súlyos bajunk, hogy nagy itt a kicsapongó képzelműek s a nagyokat tervezők serege, ellenben hiányzik a minden láрма és pompa nélkül tenni és józanul cselekedni tudó osztály. Ez a baj nem értelmi súlyunk és lelki tulajdonaink elégtelenségéből származik, hanem mert nevelésünk fonák. Seholy sincs annyi „sokat tanult“ és mégis annyi egészen hasznavehetetlen ember, mint nálunk. Nevelésünk egészen elhibázott.¹

Ne toljuk ezentúl hibánkat s nemzeti elmaradottságunk okát sem a kormányra, sem egymásra, jóllehet azt igen sokszor igazsággal tehetnék; de keressük azokat főleg magunkban. Nem azért, mintha egyedül mi volnánk hibásak, hanem mert így a leggyorsabban és legbiztosabban fogunk haladhatni. Semmi sem neveli ugyanis valamely nemzetnek erejét annyira, mintha minden tagja derekasan betölti és férfiasán megállja a maga helyét. A kötelességérzetnek felébresztése és általánossá tétele kicsinyt és nagyot egyaránt az erkölcsi hősiesség érzésével kössön hazájához. A kit magyarrá tett a világnak ura, az ne szégyelje gyenge honát, s megerősítése végett kövessen el érte mindent. De ennek nem az az értelme, hogy mindenki a kolomp előlvtelére érezze magát hivatva, hanem a komoly önmegtágadást jelenti. Ez szokássá és második természetté váljék bennünk, s öntsük ezt azokba is, a kikben még nincsen meg. Állásunk Európában elszigetelt. Rokon-

¹ Kelet Népe 362—368.

talánok vagyunk, azért kell nagyon eszélyeseknek lennünk s minden andalgástól és fantazmagóriától tartózkodni akkor, mikor életérdekű, komoly dolgokról van szó. Még mindenre van idő, de az idő el is múlik. Mindennek megvan bizonyos pillanata, mely ha lepergett, valamint örökre oda van az erény és becsület, úgy eltűnik az élet is és vele minden remény.¹ A dinasztia és a nemzet közötti bizalmatlankodás valódi oka leginkább mindig abban rejlett, hogy a magyar nemzet a beolvasztatástól félt és irtózott meghalni. A dinasztia pétiig szerencsétlen vélekedésében azt képzelte, hogy az erős és a maga sajátságaiban kifejtett magyar neki veszedelmes. Pedig /i fejedelem és magyar nemzet jóléte és biztonsága elválaszthatatlan egymástól, s csupán ugyanazon dolognak kétoldala. A fejedelemnek ezt a nemzetet sajátságaiból kivetköztetni akarni sem szabad, mert ha az ezt elvesztené, nem doboghatna szive többé ifjan és erősen, hanem csak úgy, mint egy haladoklóé. És ez igazság marad mindig, a meddig a természet törvényei nem vesztik el érvényüket. Egy oly ország, melynek népessége több heterogén elemből áll, nem fogja a fejedelem kezéből kiragadni a gyeplőt, de az, hogy itt minden elakad és az elposványosodik, könnyen meg fog történni. Mi hasznosabb és dicsőbb a fejedelemre nézve? Az-e, ha a duzzadó erőket bölcsen zabolázza, de a nemzettel gyorsan halad fel a szerencse és a halhatatlan hír magas polczára?² Vagy pedig félvén az elragadtatástól, békák közé szorítja az erőt, és a molyrágta korcsnemzettel együtt emlékezete is kitörültenek a történet könyvéből? A gyenge nemzet csak szerencsés urához hív, a szerencsétlenhez pedig hűtelen. Nem úgy az erős, mely önkeblében hordja tettei rugóját. Nagy s dicsó elhatározás és tett csak az erős nemzettől várható?

Nem az a legerősebb úr ma, a kinek legtöbb katonája van. hanem, a kit legjobban szeretnek. A fejedelem atyai szándékainak kétségtelen jeleit adván folyton, valószínű, hogy nagyon sok magyar ember lehet udvari emberré, ha a nemzet

¹Kelet Népe 364—368.

²Világ 109., 110.

³ Lásd: Világ 434—435. egészen (politikai nézetei).

⁴ Világ 109. 110. 111.

helyes kívánságainak az udvar enged. Azért a fejedelem tulajdonképp csak a saját erejét nagyobbítaná, ha a hű nemzetet annak sajátosságai szerint kormányoztatná s erejének kifejlődését nem akadályozná. Ez esetben a mellett; hogy csodákat művelhetne, a hálának oly mély gyökereit ereszthetne a nemzetbe, hogy hírét még a legkésőbb maradákok is örömmel hangoztatnák vissza. A fejedelem ne kételkedjék az oly nemzet hűségén, mely a legnagyobb méltatlanságokat is hajlandó feledni, s kész volt vérét ontani mindig, ha egyenesen és átyailag szólott hozzá királya.¹

Az országias föelve az, hogy a lehető legegyszerűbb \elvek alapján kell kormányozni.²

A hol egynek ereje és értelme valamennyiét magasan felülmúlja, ott az egyeduralom van helyén. A hol pedig többekben, de mégsem a polgárok mindnyájában rejlik az értelmi legnagyobb súly, oda a képviseleti rendszer való. Végre, ha a közvélemény mindig és minden körülmények közt eltalálja a legjózanabb véleményt, oda a köztársaság illik legjobban. Széchenyi bízott az emberi nem tökéletesedési képességében, hogy ez utóbbi kormányforma majdan általánossá lesz, s abban kizárólag a mindeneken uralkodó értelem fog kormányozni.³ Kormány, hatóság csak akkor erős, ha eljárását morális tisztaság jellemzi, mert az, a minek bázisa corruptio, nem állhat fenn?

A kormány talán nem viszi dolgait oly rendben, mint kellene; meglehet. De szabad-e azt nekünk szemére hánynunk, midőn tényleg, vagy már legközelebb a fél ország sequestrum alá kerül?⁵ Van-e oly merész hízelkedő, vagy eléggé szemtelen; a ki azt merné állítani, hogy a kormány sohasem csalatkozhatik s annak felvilágosításra soha sincs szüksége, vagy másfelől, hogy a nemzet csalhatatlan?⁶ A kormány ellen (a királyt érti) semmit sem tehetni, s olyasról, a mi ellene volna, álmodni sem kell.⁷ A fekete halál⁸ úgy is oly igen gyér rendeinkből

¹ A Világ 280—281.

² Világ 100. 1.

³ Kelet Népe 179.

⁴ Beszédei 459.

⁵ Világ 163.

⁶ Világ 261.

⁷ (Egy levélben van hozzáírva, de az ő véleménye is.) Világ 510.

⁸ Az 1831. évi cholera idején íratott.

nagyon sokat vágott. Ezalatt tapasztalható volt, hogy mennyi itt a parancsoló, s mily kevés, a ki engedelmeskedik. E (recsegő feudális masinával ezentúl biztosan haladni nem lehet.¹ A kormány nemcsak célját téveszti el, de szent kötelességének sem felel meg, ha az ország gazdagságát minden módon előmozdítani nem iparkodik.²

Szükséges a bizalom a nemzet és kormány közt, de Pártok ennek megnyerésére alkalmas eszközök és módok használati-jogosultságok, vagyis az érdekeknek, a törvényeknek méltánylása s sa=a. tisztelete.³ A pártok létezésének nézetem szerint csak örvendeni lehet, ha t. i. azokat az alkotmányos jogérzet szent tüze vezeti, s nem parányi magánérdek előttük a cél. hanem mindig és mindenekben a haza közjáva, a miért élnünk kell.⁴

Az oppositio, ha factiosus, bizonyára nem használ, de a józan ellenzék, melynek feladata mindent a maga egyenes, természetes útjára terelni, s a minisztériumot arra kényszeríteni, hogy mindent előkeressen, kitaláljon és úgy intézzen, hogy a közjót lehetőleg előmozdítsa, az alkotmányos életben nagyon szükséges.⁵ Oppositióra a legnagyobb szükség van, mert a való, ezen egyetlen célravezető kalauza az emberiségnek, csak elmesurlódások útján lép a halandók közé. Hanem az oly ellenzés, mely kellő tájékozottság nélkül előre van elhatározva, vagy csak kicsinységekkel bíbelődik, hamar elveszti hatását, eltompul és nem deríti fel az igazságot.¹

Hátramaradásunk egyik okát az a felfogás képezte, mely szerint az igazi hazafiság és szabadelvűség abban áll, ha bármily körülmények közt oppositót formálunk a kormány ellen. Pedig az ellenzék sorain kívül is lehet és van is hazafias álláspont, melynek betöltése közhasznot szül, és ekképp nem szégyen. A pártokon felülemelkedni sem mindig bűn, sőt néha még a legszentebb kötelesség is.⁷

Minden időnek megvan a maga követelménye. Szeren-

¹ Stádium 18.

² Stádium 44.

³ Beszédei 498.

⁴ U. ott 522. 1.

⁵ Hitel 38.

⁶ Világ 278.

⁷ Politikai programtörédek 2. 1.

csés, a ki annak változékonyságait nemes céljaira ildommal fel tudja használni.¹ De a pártéletben is a munkafelosztásnak kell érvényesülni. Az axióma tisztaságában áll előttem, hogy ugyanazon párt nem vezethet és nem ellenörködhetik egyúttal, mert ha az ellenzék egyszerre mind a két szerepet akarja játszani, az nem egyéb, mint a zsarnokság ideálja.² Általában mindazáltal nem vagyok ellensége az ellenzéki szellemnek, mert hogy mint magyarok mi ma megvagyunk, az egyenesen a magyar ellenzéki hajlammak köszönhető, mivel az a magyarságot beolvasztatni, s jogaiból kivetkőztetni nem engedte.³ Ez a szellem századokon keresztül vérebe ment át, ezt a felfogást tehát a közvéleményből nem lehet egy könnyen kiirtani; de a helyzet javulásának és változó körülményeinek megfelelőleg azt higgadsággal és mérséklettel felruházva rectificálni kell.⁴ A kormánypárti, vagy ellenzéki szerep, ha igazi hűséggel töltetik be, soha sem egyéb, mint eszköze az egyedül igazolható célnak, a haza és nemzet javának. — Az ellenzéki-ség és hazafiság nem synonym fogalmak, mert az ellenzés szintűgy lehet bűn, mint erény.⁵ Én nem vagyok a hazafias ellenzék tábora ellen, azt nem becsmérlem. Mindazon értelmet, elszántságot, aktivitást és hazafiságot, mely benne létezik, korántsem akarom bénítani, zsibbasztani, vagy éppen megtörni. Az ég mentsen meg ettől; hisz nem ment el az eszem, vagy nem hagyott el Istenem, hogy magyar létemre, mintegy öngyilkosként a magyarság oly nagy részének erejét csökkenteni és lelkesedését fagyos vízzel leönteni iparkodjam. Csak azt sajnálom, hogy a közönség az alkotmányos szerkezet körülményeink közötti filosofiáját nem fogja fel, és nem tudja megkülönböztetni a volt és mostani idők követelményeit.⁶ Sokan azt tartják, hogy a ki mindig a kormány mellett politikailag jellemes egyén. Egyesek néha 3—4 fejedelem alatt mindig a kormányt pártolják, vagy támadják. Ezeket azután mint állhatatos jellemeket bámulja a sokaság.

¹ Pol. progr. töredékek 11. 1.

² U. ott 14. 1.

³ U. o. 16. 1.

⁴ U. o. 16., 17. 11.

⁵ U. o. 18., 19., 20. 11.

⁶ U. o. 40., 41. 11.

Pedig lehetetlen, hogy ennyi idő alatt a kormánynak politikája, vagy eljárása meg ne változzék, s hogy az egyik, vagy másik, ha korábban helytelenül járt is el, később — talán csak kedvezőtlen tapasztalatai által kényszerítve — helyes útra ne térjen, midőn az, a ki azt előbb támadta, valószínűleg a közérdekkel jut ellentétbe, ha támogatását azontúl is megtagadja tőle. Vagy korábbi helyes újáról később térhet le a kormány, és ha azok, a kik előbb támogatták, azontúl is tftskön-bokron követik őt, lehetetlen, hogy ekképp a közérdekkel ellentétes dolgot ne műveljenek. Xem az tehát a politikai jellem, a ki mindig egygyel tart, akár a kormány, akár az ellenzék legyen az. s akár helyesen, akár helytelenül járjon is el, hanem az, a ki mindig a közérdek szolgálatát tartja szemei előtt és ebben jsoha sem változik; a nemzet jogaiért él és hal, s a kormány ellen fordul egész erejével, férfias szilárdsággal, míg az nem mozdítja elő a nemzet közjává; ellenben, ha ezt teszi sa tömegek mégis ellene vannak, kész féktelen honfitársai ellen is megvédeni az igazságos hatalmat. Az ily eljárás nagyon sokszor van, és pedig természetes módon, félreértésnek kitéve, mert a józan alapra fektetett állandóságról sokaknak fogalmok sincs, s mert igen sokan, midőn másokat bírálják, magukról ítélnék, a saját keblük tükre pedig nem mutat egyebet, mint alacsony haszonlesést, vagy nyomorult hiúságot. Annak tehát, a ki nem haszonlesésből és nem hiú becsvágyból, hanem lelki függetlenségből majd a kormánynyal, majd ellene van, sorsa gyakran az, hogy eljárása gyanúsnak tűnik fel és két szék között a földön marad.¹

Sokszor a politikai életben a jellem iránti ilyen fogalomzavar miatt az olyan nyer bizalmat, a ki azt nem érdemli meg. — Ha a képviselő, a ki egyszer valamit állított, vagy az egyik párthoz jóhiszeműen csatlakozott, de azután a körülmények, vagy a párt törekvései megváltoztak, sőt teljesen átalakultak, de ő az előbbieket mellett jobb belátása daczára kitart, akkor őt mint állhatatos jellemet magasztalják és jutalmazák. — Azonban igazi jellem mégis csak az, a ki egy és ugyanazon lényeg mellett tart ki s eszközeit változtatja, a körülményekhez képest azokat más és máshol

¹ Világ 262—263.

keresi és megfelelően alkalmazza. — Ehhez azonban az ember legnagyobb java, a lelki függetlenség szükséges. De sok ember nem kíván egyebet, mint ragyogni, holott egész valója nem egyéb, mint egy rothadt léleknek a fészke. Ily emberek közt tapsra vágyani, és azt egy hosszú élet legfőbb jutalmául választani, helyesen lehet-e? Nagy Isten, teremtményeidnek mily nagy száma méltó a szájalomra és kikaczagásra?¹ Ajellem iránti eszmezavar, az álfény és a néptömjén utáni túlságos vágyakozás hazánk valódi haladásának nem a legkisebb megőző maszлага.² Nincs nemzetre nézve nagyobb átok, mintha olyanok nyerik meg bizalmát, a kikben vezető, alkotó igazi képesség nincs, hanem van rontási hév. — Nyissuk fel évkönyveinket és ezt magunk előtt fogjuk látni.³

Az, ha a közhangulat ellenem fordul, megvallom, nekem sem jól esik; de a haza iránti lelkesedésemnél fogva ezt a rossz érzést csakhamar megfékezve, a hiúság ezen kicsinyes sérelméből kigyógyulok, sőt véremnek heves keringésére ez még jótékonyan, csillapítólag hat. — De miután az élet csúcsára elértem, habár csak közönséges agyvelőm van is, azonban hála Istennek nem a hazai iskolák szajkókat nevelő zagyvalékain nőttem fel, sem korai szerelem és mai hasonló bűnök nem vetkeztettek ki természetes valómból, belátom, hogy helyzetünkben milyen mérsékletre, de egyúttal öntudatos szilárdságra és kitarásra is van szükség.⁴

Sokan az által vélik felsőbbsegőket és ismereteik bőségét kimutathatni, hogy hazánk hiányait és hibáit minden tekintet és kímélet nélkül — még idegenek előtt is — rendre kikürtölik, és még olyanokat is beszélnek, a miknek csakugyan kizárólag a rokonok között kellene maradni. Ellenben ezek pótlására és javítására semmit, vagy csak igen keveset tesznek és honfitársaikkal nyugodt türelemmel a felett, hogy a bajokon miként lehetne segíteni, nem tanácskoznak.⁵ A haza hátrányaival és szennyével kíméletlenül felhozakodni, csak alacsony és gyáva lelkek sajátja. Nem kell ezek előtt szemet

¹ Világ 269.

² Világ 270

³ Világ 271.

⁴ Kelet Népe 30., 34., 35.

⁵ Hitel 229.

hunyni; de azok túlzás nélkül tekintendők, és törekedni kell tehetségünk szerint közreműködni azok elhárítására. — A kormány sem tehet értünk mindent. Minden tényezőnek megvan a maga fontossága és a másik helyette a kötelességeket nem teljesítheti, különben társadalmi szervezetünk rendes forgása megbomlik. Nem a király hibája, ha szép birtokainkat elpazaroljuk. Számítalan más bajunknak is saját közönyünk, tudatlanságunk és előítéletünk az oka. Hátramaradásunkon senki más nem segíthet, csak magunk. És a felső osztályok felelősök elsősorban, ha hazánk nem halad eléggé.¹

A múlt szomorú tapasztalataiból csak tanulságot merítünk, azután pedig vonjunk azokra vastag fátyolt, nehogy a nemesb leiknek kétségbeessenek szemléletük közben, és kárhoztassák születésüknek még az óráját is, hogy az isten magyaraknak teremtette őket.²

A hazafias érzés fejlesztésére az által is sokat tehetünk, ha a hazát és a nemzetet saját fiaira nézve is vonzóvá, kellemessé és megnyerővé tesszük.³

A vezérek nem tolhatják fel mesterségesen ilyenekül A vezérmagukat. A közönség jól teszi, ha vezéreinek megválasztásában óvatos és önérzetes, de viszont a vezérségre hivatottak azt a jogát sem lehet eltagadni, hogy gondolataikat előadják. A vezérségre az emberek születnek. Galileira senki sem bírta, hogy a föld saját tengelye körül való forgását kitalálja, sem Newtonra, hogy a nehézkedés törvényét felfedezze, sem Franklinra, hogy az égtől a szikrát, a zsarnokoktól pedig a bitorlóit jogart elragadja. Ok halhatatlan pályájukat minden különös jogcím, protekció és kinevezés nélkül futották meg. De megbízásuk azért, és pedig a legmagasabb helyről, mégis volt arra, hogy az emberiséget bizonyos irányokban felvilágosítsák. A kik velem nincsenek megelégedve, azoknak nem kívánok egyebet, minthogy nálam jobb tanácsot adjanak, hogy nagyobb bölcseségre oktassanak s önpéldáik és tetteik által erősítsék meg azt, a mire oktatnak. Leghívebb tanítványuk akkor én leszek s nem kívánok tőlük egyebet, minthogy hazafiságban

¹ Hitel 230.

² Állag 98.

³ Világ 187.

győzzenek le s a kötelességek teljesítésében hagyjanak messze maguk mögött. Én ez esetben nem fogom kérdezni, hogy ki bízta rajok azt a szerepet, mert valamint helytelen a vak bizalom, ép úgy lágy velőnek és gyenge ítélő tehetségnek bizonyítéka az ilyen bizalmatlanság is.¹

Az oly férfi, a ki magát a Gondviselés által kiválasztott különös lénynek, reformátornak, egy új Mohamednek tartja, nevetséges; de nem kevésbé szomorú jelenség az az ember is, a ki önmagában és saját erejében soha sem bizik, és mindig mást akar a maga helyébe állítani. Az életben az oly férfiú, a ki eltökélt akarattal és világos elmével bír, valóban nagy tekintély.²

Ezért a hősnek, a ki magát elszánja és számosak életének megmentése végett a várat felrobbantja s így hazájáért önkényt hal meg, tette és hírneve örökké fennmarad.³

Eg' világos főből gvakran oly hatalom ered, hogv mint a naphoz a planéták, számtalan emberi lény ragaszkodik hozzá és forog körülötte. Világos fő és fényes ész hány élt, a ki századának egymaga jelölte ki útját és nemzetének életét századokkal hosszabbította meg.⁴

Csak az hajthat a közügynek hasznot s az lehet vezér, a ki látM-' Azért a magas és független állás önképzésre, öntökéletesítésre és magasabb szolgálatokra kötelez.⁶ Nincs nagyobb szemtelenség és keményebb büntetésre méltó dolog, mint megfelelő tudomány és képesség nélkül másokat tanítani és vezetni akarni.⁷

Gyakran boszankodik az ember, midőn látja, hogy azok tanítgatnak, tanácsolnak és javasolnak legtöbbet, a kik legkevesebbet tanultak, tudnak és a legkevesebbé látnak helyesen. ^s De az emberiség azon előkelőinek, a kik anyagi és

¹ Hitel 250., 251.

² Hitel 83.

³ Hitel 157. 158.

⁴ Hitel 184.

⁵) Hitel 368.

⁶) Világ 76.

⁷) Világ 228. 271. és Stádium 30.

⁸) Világ 361. Stad. 2.

szellemi kultúránkat leginkább emelték, lépteit a jobb és nemesb lelkek útján követni mindenkinek kötelessége volna¹

A véletlenül nyert kedvező társadalmi állás oly előny, melynek épp úgy örvendeni kell, mint a véletlen bármely más adományának. De azzal embertársai- és honfitársainak javára erőfeszítéssel s „magas uzsorával“ épp úgy kell élni, mint a véletlenül kapott pénzzel, a szülőktől nyert erővel, a természet ajándékozta szépséggel, a kiváló tehetséggel s az istenektől küldött szerencsével.²

Hitem szerint minden hátramaradásunk oka ott fekszik, A hogy a princípiumnak feláldozzuk a dolgot magát. Rossz utat törvénykon járunk, feldőlünk, kékre ütjük testünket? Hagyján! csak P^{hill}®s⁰, a princípium álljon! Csekély népességünket fogyasztja mocsáraink döglletes gőzölgése, mert vizeink korlátlanok? Ez mind semmi: fennáll az elv! A tulajdonjog szentültartása azonban a politikának tényleg égjük fölve. Ha ez megrendül, vagy felforgattatik, kidől sarkaiból az egész társadalom, békesség helyett anarchia uralkodik s boldogság helyébe az általános nyomor lép.

Valamint az egész világegyetemben minden csak lassan fejlődik ki nagyobb tökélyre, úgy a törvények szelleme is csak lassankint válik az emberi boldogság és biztonság szilárd alapjává. Közbiztonság és tulajdonjog nélkül nincs társadalmi béke. De a közjó megkívánja azt is, hogy a tulajdon nemcsak a magán-, hanem a közérdek szempontjából is rendeztessék.³ A törvényhozásnak nem az a kötelessége, hogy a pusztátheóriákban a lehetőségig legjobban szemlélgessen, és atheoria szerint legjobbat akarja elérni, de mindenekelőtt a kivihetőséget kell tekintenie.⁴ Én, mint törvényhozó, sem szeretetve, sem bizodalomra nem állítom nemzetem létét; de ennek bázisául egyedül csak a kölcsönös szerződések szentültartását és a törvények szerinti szigorú eljárást tekinthetem.⁵ Én a Curiát nemcsak alulról, de felülről is tökéletesen független állásban szeretném tudni, és azt óhajtanám, hogy a

¹ Stádium 90.

² Kelet Népe 129.

³ Stádium 256., 257.

⁴ Beszédei 289.

⁵ Beszédei 182.

fejedelem által kinevezendő bírák semmi más hivatalt ne viselhessenek, magasb hivatalra szférájokon kívül ne emeltethessenek, az általuk hozott ítéletek végett nemcsak hivatalaiktól el ne mozdíthatassanak, de ily esek miatt legkisebb reszensusnak se legyenek kitéve, s hogy jóval nagyobbított fizetésük őket még materiális tekintetben is lehetőleg független állásba helyezze.¹ A jó törvények pontosan végrehajtva és teljesítve épp oly szentek, mint a mily nevetségesek azok, melyeknek senki sem engedelmeskedik. A törvény tehát bár I mily jó is, magában semmi, ha annak foganatja nincs.² Semmi miem gyengíti a törvényeket annyira, mint azoknak gyakori egybeütköző megváltoztatása. Vigyázzunk tehát, nehogy oly rendszabályokat hozzunk, melyeket csakhamar vissza kell vonnunk.³

Az angol és amerikai nép rendszerint bámulatos módon pontikán eltalálja azt, a mi reá nézve helyes. Ez a két nemzet az, mely leginkább a tisztult értelem által vezeteti magát. Minhátrányai. den visszaélés daczára, mely azok kormányzatában és társadalmában szintén előfordul, túlnyomókéig a polgári erény az, a mi ott a nagy elhatározásoknál döntő súlylyal bír. — A francziában rendkívül sok a szellem, elevenség és mozgékonyosság. A franczia fényes, csábító tulajdonokkal van telve, de a szabadsággal való élés tekintetében még folyton újoncz, mert az efemer dicsőség után futkos, s utai, melyeken botorkál, meglehetősen alárendeltek. — A németben rendkívül sok az értelmiség, a türelem és a szilárd szorgalom. Azonban Széchenyi korában még darabokra lévén szaggatva, a helyett, hogy az emberiség uralkodó nemzetévé vált volna, aránylag valóban nem volt erős. — Mind a franczia, mind a német politikai tekintetben, jóllehet más és más árnyalatban, sőt külön színezet mellett is, jobbadán az érzelem és képzelet tévkörében forog. Ellenben az angol többnyire az értelem és ennek számításai által vezeteti magát.

Ezen nemzeteknek nem majmolása a helyes. Az anglo-mánja is elítélendő. Hanem azoknak majd sikeres, majd siker-

¹ Beszédei 184.

² Stadium, 1G8., 169.

³ Lovakról 193

télen módszeréből kell okulni. Nem ajánlható ennél fogva az angol sem egészen, s a magyarságot a leghatározottabban óvni kell, hogy az angolt külsőségeiért utánozza. De igenis ajánlatos, hogy fölényének, okait megértve, működésének, országlásának s általában rendtartásának szellemét és szerencsés tapasztatát igyekezzünk elsajátítani.

Ne hirdessük a régi igazságokat új találmányoknak; Agitatio. de ezek éppen, mert csak az emberek ajkain forognak, ritkán valósítatnak meg. igyekezzünk hát megmutatni, hogy azokat miképp és mily sorrendben kell megvalósítani.¹ A fődolog tudni, hogy alap nélkül nem állhat fenn semmi sem, s csak az a kezdet sikerül, a melyet természetes módon indítva meg, logikai sorrendben folytatunk. A ki önvélekedését akarja igazság gyanánt a közönségre tukmálni, az önkénynek durva ivadéka.² úgy beszélni, hogy a közönségnek az, a mit nyersen mondunk, megfessék, nem nehéz. Nem egy szónokunknak híre azon alapszik, hogy felette nyersen szoktak szólni; mert azt, hogy igazuk van-e, vagy nem, a közönséges hallgató nem igen vizsgálja.³ Mindenkinnek tanácslom, hogy fohászkodjék néha fel úgy, mint mi tettük: „Úr Isten! adj tanácskozásainkhoz hideg vért és önts állhatatos tüzet ereinkbe a végrehajtáshoz.“ A legtöbben azért nem boldogulnak — kivált hazánkban, — mert forró vérrel fontolgatnak, szalmalángra lobbannak, elhatározásaikat pedig csigavérrel hajtják végre.⁴ Fiatalság, erő. képzelem és fogékonyság van e nemzetben elég.⁵ Azért a ki itt gyakorlatilag káros okoskodásokat terjeszt, a burján magvát hintetegi honfitársai között. A sokasággal legkönnyebben úgy boldogul az ember, ha mindenét dicséri és csodálja, ellenben ha megmondja az igazat s annak hibáit felfedezi és dorgálja, soha sem lesz kedvenczévé, mert hiúságát sérti és saját fölényét érezteti vele. A hizelkedéssel sokakat elcsábítani könnyű, mert az alig lehet oly durva, hogy mégis sokan mohón ne nyelnék el. De az igazi barátság szent kötelessége, hogy sohase hizelkedjék. A romlatlan magyar különben az egyenes,

¹ Hitel 153.

² Világ 479.

³ Világ 410.

⁴ Világ 95.

⁵ Világ 69.

bátor szót becsüli.¹ Kötelességeinket e téren is, éppen mivel oly kevesen vagyunk, kettőztetek erkölcsi erővel és állhatatossággal teljesítsük.²

Nyílván- Az oly szövetkezés és egyesület, mely homályban támad, nösség. melynek czime is titok, jobbára bűnös vállalkozás lévén, az egész társadalomra nézve káros következményekkel jár. Az ilyenekben a cél eleinte igen szép, időjártával azonban csak köpenynyé válik, mely bűnt és rosszat fedez, s midőn az első hév elpárolgott, az önhaszonkeresés foglalkoztatja a tagokat leginkább. Az oly társaságokban, melyek titkos aláírássokkal és esküvel vannak egybefűzve, nem bízom. Ha valaki a szent célt átérzi, akkor az eskü felesleges; ha pedig nem érzi át, ki fogja őt annak teljesítésére kényszeríteni? És ha szent a cél, mi szükség a titkolódzásra? A világosság az erkölcsiségnek lételeme, mely az egész közönség érdekének szolgálata iránt egyedül nyújthat kezességet.³ Szabad országban a rend és illem határai között szabadon kell szólni; használni a jónak, ellene munkálkodni annak, a mi nem üdvös, mindig tiszta lelkünk sugallata szerint kell. Örvendjünk, ha hazánk javára csak egy porszemnyi hasznot eszközöltünk is, s ha elveink hibás voltáról meggyőz az ellenvélemény, az ellenféltől is tanulva követhetjük a jobbat.⁴ Népszerűséggel egy életen át sem használ az emberiségnek és honfitársainak senki, ha azt valamely tartós jó elérése végett áldozatul hozni minden pillanatban nem kész.

rtt Népszerűségre szükség van, mert a nélkül lelkesedést kelteni w nem vagyunk képesek; de az nem öncél, hanem csak eszköz, 0 melyet a célnak szükség esetén felkeli áldozni. Az. élők között a még előről nincs igazságos ítélet. De hálaérzettel ennél fogva nem azoknak neveit emlegetendi az utókor, a kik a sokaság ittás felhevülését saját önös céljaik elérhetése végett, vagy azért, hogy a romistennek essenek áldozatul, fel tudták gerjeszteni, hanem azokét, a kik nemcsak a hatalommal, de a néppel is szembe mertek szállani, s szent felma-

¹ Hítel XVI. .

² \Tilág 83.

³ Hítel 174-175.

⁴ Kelet Népe előszó.

gasztaltságukban a tömeg által adott népszerűséget és a fejedelem adta kegyeket egyaránt el tudták dobni maguktól, hogy embertársaik javára, ha másképpen nem lehetett, vérük árán is megvásárolhassák az örök igazság diadalát.¹ Szeszélyből azonban a népszerűséget eljátszani nemcsak otrombaság, de valódi bűn is, mivel a jöttek lehetőségének alkalmát és eszközét veszítjük el vele. Azért azt csak az emberiség \Talódi hasznáért kell, és pedig a lehető legnagyobb uzsorával kamatoztatni. — De van a népszerűségnél és hatalmi féynél sokkal becsebb és kívánatosabb dolog is, az önbecsülés és lelkünk békéje. A ki könnyelműen eljátszsa a népszerűséget, az vétke; de a ki semmi áron, még hazájának boldogságáért sem bir kilépni annak fényköréből, az sokkal bűnösebb, mert csalékony színezetű és épp azért sokakat félrevezető önzés által van áthatva.²

Az ország ereje és biztonsága azon emberektől függ, a polgári kik azt lakják. Akármily szerencsétlen jelenleg az ország, s erény, bármennyire lebilincselve legyen is a nemzet, az előbb-több szabaddá lesz, ha lakosait a polgári erény szelleme hatja át. Ellenben a romlott erkölcs és a polgári erény hiánya, vagy nagy mérvű tünekezése rabigába görnyesztí a szabad államokat is. A polgári erényt sokan nem képesek felfogni, mert nagyon is távol keresik maguktól, pedig azt a paraszt és a főúr egyaránt nagyon közel megtalálhatják és gyakorolhatják is. A társadalomban mindazáltal a legtöbben csak hiúságból jó polgárok és heves hazatiak, akkor t. i. ha tanuk előtt vannak és bizonyos a taps. Viszont némelyek maguk emelkedni nem akarnak, a népszerűséget sem hajhászzák, mert annak áldozatai az ő szemeikben lustaságuk miatt nagyoknak tünnek fel. De ez nem ok nekik, hogy másoknak ebbeli gyengeségek miatt szemrehányást ne tegyenek, és a saját hibájukat erénynek ne tüntessék fel. Az igazi polgári erény a kötelességek hű teljesítésének főemeltýje s nem egyéb, mint igazi szeretet és ragaszkodás a nemzethez és hazához. A polgári erény alacsony módon nem hízelkedik, egékbe nem emel egy halandót sem; beszéde szemérmes, de férfias és

¹ Kelet Népe 87—89.

² Kelet Népe 90., 91.

bátor; törvényes királyát és hazáját legjobb ereje és tehetősége szerint szolgálja és híven teljesíti a neki osztályrésztül jutott feladatot.¹ Szóval a polgári erény önmegtartóztatás a közjóval szemben és az örömteljes végtelen áldozatkészség.²

Azonban tökéletes forrhat-e ki egy magános főből, ha előismeret és a közlés azt előbb nem világosítja fel? Mint a szív csak szívbeli kölcsönös gerjedelem és vonzódás által nyílik ki a szerelem mennyei érzése számára, úgy az agy is csak másik agy működésének és hatásának befogadása által emelkedhetik és erősülhet oly fokra, míg végre az anyagba szorult halhatatlan lelket a villám teljes fényében tünteti elénk. Kölcsönös felvilágosítás és oktatás az igazságot előbb-utóbb annyira kifejti, hogy a r^Talóban jót és hasznost végre mindenki elfogadja, s az előítélet, tudatlanság és hazugság serege pirulva vonul vissza, és oly rettegéssel kerüli a valót, mint bagoly s denevér a napsugarat.³ Egy-két ember, vagy embercsoport véleménye még nem oly korlát, melyen az indulatos, sőt a félénk is némelykor áthágni ne merne: csak a hatalmas közvélemény az a törvényszék, melytől a legerősebb is fél és retteg.⁴ Irányt adni a korszellemnek jobb, mint általa hajtatni, miképpen a villám ellen mennykőhárítót állítani célszerűbb, mint fallal próbálni meg kirekesztését. A folytonos viszály, ha eleinte nem is jár nagy következással, mint a szomorú tapasztalás mindenütt mutatja, végül a leghatalmasabb országokat is gyökerestül dönti ki.⁵ Az emberek a közjóval együtt a maguk érdekeiről is megfélekedeznek ott, s valóban szájalomra méltók, mert önmaguknak a legnagyobb ellenségei s nem látják, hogy önjavuk mily közel van hozzájuk.⁶

A mai világban senki sem hisz azért valamit, mert ez, vagy amaz mondja. Mindennek tekintélye attól függ, hogy van-e benne igazság. Azért ne kárhoztassuk azt az ellenzést, a mely ennek felvilágosítására alkalmas vezetni bennünket.

De az ellenzés önmagáért ilyen becses szolgálatot sohasem

1) Hitel 15!). 160. 161.

2) Kelet Népe 54.

3) Hitel 141.

4) Hitel 175.

5) Stad. 20.

6) Stad. 21.

tehet.¹ Az olvasó se higgyen semmit csak azért, mert valamely tekintély mondja, hanem a mondottak tartalmát a saját szemével s értelmével vizsgálja meg.²

A közvéleményt kifejezni, rectificálni és azt mindinkább a valónak sarkalatára állítani: im ez a bölcs kormányoknak egyik legfőbb feladata és tisztje; mert elvégre a köz-opinio minden rendbontás nélkül győz, vagy mindent maga alá temet, ha éretlen kormány azt maga ellen uszítja. Oly jóltevőleg a közvéleményre azonban semmi nem hat, mint az emberiség és bölcsesség. Holott a szívtelenség, macchiavellismus tartófffi eljárással párosulva a közvéleményt a felbőszít-lésig elmérgesíti; mindent zavarba hoz, és elvégre magát az egész államot is tönkre veri.³

Majdan szükségünk lesz a sajtószabadságra, hogy el-sajtó-mondhassuk mindazt, a mit gondolunk.⁴ A sajtószabadság^{szabadság} az értelmiséget rögtön több századdal mozdítja elő, s egy kifejldött szabad nemzet kebelében aránytalanul több hasznot, mint kárt okoz.⁵ Azonban a szabadsajtóval lelkiismeretesen és óvatosan kell élni, s lesz köztünk elég, a ki ezzel a legszebb emberi joggal az emberiség kárára vissza fog élni.⁶ A sajtószabadság oly világ, melynél a leggyülékonyabb anyagok között is a legnagyobb személybiztonságban fejtegetheti problémáit a bölcs, s azok megoldásával az emberiséget a tökéletesedésben álló céljához közelebb viheti. De ha felette olyan röpköd, a ki a világossághoz nem szokott, úgy járhat, mint a láng fölé lelkesedéssel siető molypille, mely a világosság forrásához közeledve, szárnyait leperzseli. A nemzet megszerezheti magának a sajtószabadság gyönyörű áldását, de egyedül bölcsesség által, mely nélkül az, mint a természet minden nagy adománya, átokká válhatik kezében, és számtalanszor több egészséges részt pusztít el, mint a mennyi rothadt résztől a társadalmi szervezetet műtétéivel megszabadítja. A sajtószabadság eszméjéhez azt az őszinte óhajt fűzöm, hogy „óh

¹ Hitel 37. 38.

² Hitel 180.

³ Önismeret 229. 1.

⁴ Világ 516.

⁵ Stádium 23.

⁶ Kelet Népe 171. és 172.

magyar oly erős, nagy és dicső légy, hogy annál magadat megperzselő légy ne légy.“¹ Surlódjunk ennélfogva mint politikusok engesztelhetlenül; személyileg azonban, a hol lehet, olvadozzunk a legőszintébb barátságára. Csak így lesz haszna a sajtó szabadabb mozgásának nálunk is.²

Szent azon elv, hogy „nihil de nobis, sine nobis“

De az alkotmányosság is önfegyelmet és áldozatkészséget követel meg. Annak nincs szilárd alapja az oly országban, a hol a nagyobb rész nemes tetteket inkább javasolni szeret, mint azokat gyakorolni, s ha hibáról van szó, inkább hajlandó másra mutatni, mint magára.⁴ Az alkotmány-nak, akár gyenge fejedelemtől fegyverrel csikartuk ki, akár a fejedelem adományozta azt, nem fog örvideni a nép, míg a talaj, melybe ültetni akarják, nincs előkészítve. Anglia is például annak csak akkor tudta hasznát venni, midőn az országnagyok hűbéri hatalma megsemmisült és a nemzet felvilágosodott. Ebben a néhány szóban kívánta Széchenyi egész alkotmánypolitikai irányzatát kifejezésre juttatni. Nem akar óriási, de pigmaeus reformátor sem lenni. Politikája a közép-úton halad. Nem szereti az ellenkező sarkokat, a pólusokat, de a heves égövet sem. A megfagyásnak épp oly ellensége, mint a megégésnek. A kormánynak nem feltétlen követője, de nem is minden áron ellenzéke. A honi mocskot nem pártolja, csak a józan magyarság kifejtéséért buzog. A kormány önkényét épp úgy restelli, mint gyűlöli a hazai rozsdát. Nem hiszi az arisztokrátiát nélkülözhetlennek, de a szabadság és egyenlőség eszméi által szült mámort is itasságnak tartja. „Szabadság és közbátorlét“ e két szóba foglalja össze az emberiség jogait. Hogy ez miként valósítandó meg, azt a népek viszonyai, műveltsége és vérmérséklete határozza el. Hisz az emberek tökélyesbülési képességében, és azt vallja, hogy az erkölcsiség és értelmiség haladásával az alkotmányosság dicső templomába mind többen léphetnek majd be. De hogy oda minden polgár bejuthasson, attól a művelt emberi-

¹ Kelet Népe 273—274.

² Széchenyi cikkei I. 46G.

³ Beszédei 453.

⁴ Világ 465.

ség általában és mi magyarok különösen még nagyon távol vagyunk. Hanem azért álljunk ki a síkra és fussunk más nemzetekkel versenyt mi is a tökéletesedés felé.¹ Ő párthoz nem tartozik, de a reakciók felidézését nem szereti, mert: hódíé mihi, eras tibi! Ő a titkos szavazásban nagy nehézséget nem lát, legfeljebb egy kis idővesztést, de ez sem oly nagy, mint képzelik. Titkos szavazás nagy tömegeknél azonban nem lehetséges, de a törvényhozóknál igen.²

A szokásban levő ívköröztetés, aláíratás nem titkos szavazás: ő pedig ilyet óhajtana. A titkos szavazás előnye, hogy mellette terrorismus s pajtáság nem gyakoroltatok s mindenki szabadon követheti meggyőződését. Valóban többször megtörtént vele, hogy mikor bizonyosnak tartotta a többséget, titkos szavazás útján váratlanul megbukott.⁴ Az általános szavazati jog azonban — különösen a mi „szalmaviszonyaink“ között — még nagy sokáig álom fog maradni. Ha fejedelmünk egyedül csak constitutionális országok feje volna, még akkor sem ismerném el hatalmát a törvényeken túl. De hát még mai állásában, mikor a trónhoz közel állóknak tanácsa szerint szinte kötelességszerűleg absolut elveket terjeszt, annál kevésbé.³ A magyar rendi alkotmányt nem akarta Széchenyi egyszerre felforgatni s helyébe mást állítani, hanem csak egyes fontosabb részeit folyton úgy módosítani, hogy az ily változtatások az egésznek szellemére is kihassanak. A gyökeres átalakítás mellőzése nem kívánja a változatlanságot, hanem a lassú, de szünetnélküli reformokat, s a mit e részben állandónak óhajt, az a javításnak ezen csendes mozgásában áll.

Ez mindazáltal az egyes intézmények foltozását nem jelenti, mert ha más nemzetek haladásának ingadozásait részre-^{reform} hajlatlan szemmel vizsgáljuk, arról fogunk meggyőződni, hogy ezek főleg azért szenvedtek hosszasan, mivel a magát túlélte rendszereket úgyszólván darabokban hagyták el, s a támadt ürességbe az új rendszernek egy-egy darabját illesztették, a helyett, hogy a régi rozsdát és penészt is gyökeresen kiszakí-

¹ Stadium '25 — 28. 11.

² Besz. 535.

³ Besz. 150.

⁴ Besz. 534.

tották és az újításokból összefüggő, egyöntetű egészet alkotnak volna azzal a ragasztókkal, mely nélkül sem test, sem mű, vagy szerkezet egészségesen nem foroghat.¹

Szelíd, convulsio nélküli reformatiót kíván.² Ezt elérhetjük, ha helyzetünket úgy fogjuk fel, a mint az tényleg van.

De el kell határoznunk magunkban, hogy Magyarország minden természetes hatványai és fejlődésének mesterséges akadályai daczára nagy kell, hogy legyen, mert az különben elvész. A Stádiumban tett javaslatok nagy része a lépésről-lépésre való haladás menetét tünteti fel.³ — Mindig a lényegre kell törekedni. Jobb, ha rosszul gondolkoznak felőlünk a külföldön, de mi itthon közértelmiségünk fokozása által nemzetünk létalapjait szilárdítjuk, elismervén, hogy azok ma még gyengék, mintha hibáinkat és hiányainkat rejtegetve, azok kiküszöbölésén nem munkálkodnánk?

Most egy idő óta napirenden van az aristocrátiát sárba rántani, s megvallom, hogy ha mi compact nemzet volnánk, melytől, számát és geográfiai helyzetét tekintve, bizonyos kifejlődés nemzetiség tekintetében az ember nélküle is várható, nem átallok kinyilatkoztatni, mint azt már többször tettem, hogy én Magyarországnak status quo-ját igen émelygősnek találom, mert itt az egyoldalú privilégiumokat, elszigetelése-, két s egyik rendnek a másik által való lenézését szivemből gyűlölöm.⁴ De mi oly körülmények között vagyunk, miszerint most a magyarság egyenesen a nemességgel és a főnemességgel van összekötve, és valljuk meg, hogy itt ma még minden democratia egyenesen csorbát üt a nemzetiségen. Nem mondhatnám, hogy én ezen felső táblába nagyon szerelmes volnék.⁵ Lehet talán, hogy azok, kik helyünkbe fognak ülni, becsületesebb, okosabb emberek lesznek, de hogy magyarok nem lesznek, az előttem axióma.⁷

¹ Stad. 268.

² Stad. 35., 68—69.

³ Stad. 124—125. 11.

⁴ Világ 528.

⁵ Beszédei 357.

⁶ Beszédei 358.

⁷ Beszédei 358.

A kereszténység tiszta szellemében én mindenekelőtt nemcsak szóval, de tettleg türelmes vagyok. Ennélfogva minden felekezetűeket tisztelvén, tisztelem annál inkább az evangélikus vallásúakat. Föl is szólaltam e szerint mellettük mindenkor. Én dogmákhoz nem tudok s nem is kívánok azoknak tömkelegébe bocsátkozni: de tudom, hogy Krisztus Urunk áldásával nem fősvénykedett, mert még ellenségeit is megáldotta, sőt azokat is, a kikben — mint mondják — a gonosz lélek lappangott. Ugyan miért nem követik ezt lelkipásztoraink is Kz — De a clerus soha meg nem szűnik militans lenni!³ — Az egyházi javak államosítása iránti mozgalmat Széchenyi mindazáltal nem pártolta, mivel abban a tulajdon szentsége ellen intézett merényletet látott.

Az erők egyesítése minden téren nagy fontossággal bír. Központéba egy főben is annyi erő és hatalom van, mely sok embert tositás. vonz magához. A fényes elme hódít. Hány ember volt már, a ki nemzetének életét századokkal hosszabbította meg.³ Hazánk egész alkata egy hatalmas központ nélkül nagyon tökéletlen lesz mindig. Ezt a központot a részek minden sérelme nélkül csak az országgyűlés teremtheti meg.⁴ Fáradságot nem szabad kímélni, hogy két fővárosunkat, a mennyire csak lehet, szépítsük, nagyobbítsuk, összekössük, és bennök oly sok és oly különféle élvezetet nyújtsunk, hogy úgy a bel-, mint külföldi minden utazó, tudós, művész, földbirtokos és kereskedő, a társas hajlamú és az embergyűlölő, a nyavalygó és a szerencsés feltalálja benne a maga körét. Hazánk igen sok, de fejletlen és eldarabolt erőit egyesítenünk kell.⁵

A fővárosi és itthoni lakást kellemessé kell tenni, mert e nélkül hiába prédikáljuk, hogy itthon kell lakni. Ennek ^{aZ_s^7e.^{ao}} Ennek csak erkölcsi oldalát hangoztatni nem elég. A külföldtől nem teljesen elvonni, hanem csak az ott lakástól kell visszahódítani a tehetős honfiakat. A külföldet ismerjék értelmiségünk tagjai, és pedig ne csak könyvekből,⁵ hanem szemlélet útján.

¹ Beszédei 178.

² Beszédei 179.

³ Hítel 184.

⁴ Stádium 240.

⁵ Világ 441.

⁶ Világ 187.

Hazánk szívét továbbá lehetőleg nagy emporiimmá, tengeri kikötővé,¹ Budát és Pestet egyesítve, a nemzeti élet központjává kell tenni. A Buda és Pest közötti állandó hid építését sem annyira az anyagi haszon miatt, mint erkölcsi szempontból tekintette elsőrendű reformfeladatnak. Anyagilag azonban az állandó hídnak addig nagy hasznát alig vehetnők. míg nagyobb forgalmunk nem lesz. Erre pedig a jó utak egész hálózatának létesítése előtt nincs kilátás. Hazánk központjának emelése, fejlesztése és így általa a nemzeti erők egyesítése oly nagy horderejű követelmény, melynek minden más előtt kell eleget tenni.² Azt a követelést, hogy mindenki lakjék télen Budapesten a nagyobb birtokosok közül, még ha birtoka Bécshez közelebb van is, még ha ott családi háza van is, könnyen olyannak fogják tekinteni, mint a mely egy ábrándozó agyszüleménye, és okoskodását semmibe sem veendik. Ellenben, ha azt kívánjuk, hogy tavasszal, midőn ott vásár és lóverseny is van, két-három hétig az ország fővárosában tartózkodjanak, mert hasznos és egyúttal kellemes, akkor azt sokkal szívesebben fogják megtenni. Egy kis jobbrafordulás egyelőre elég, mert a bécsi gavallérból nem válhatik egy nap alatt Bendeгүй. Csak egy kis haladás is már nagy nyereség e részben.^{1 3}

A lóverseny intézményének meghonosításánál tehát nem az istállóság és az ottani versenyen nyerhető néhány arany szeretete, hanem nagy társadalompolitikai eszme vezette.⁴

„Buda és Pest népességét minden lehető módon öregbíteni kellene. Ez emelni fogja az egész környékbeli földbirtokok értékét is. A város nevét Budapestre kellene változtatni, ha szokatlan is; később nagyon közkeletű lenne és úgy hangzanék, mint Bukarest. Mily nagy befolyása lenne az egész nemzet szellemi életére, különösen, ha az országgyűlés is nem távol Erdélytől Pozsonyban, hanem ott ülésezne az ország szívében. Valamint a kereszténységnek minden felekezetet, úgy a nemzetnek minden magyar osztályt egybe

¹ Világ 372.

² Világ 370-71.

³ Világ 476.

⁴ Világ 477.

kellene foglalni.¹ A Dunát európai csatornává kell tenni, mi által Budapest nagy kikötőhelyyé válnék. De hogy itt kellemes élet lehessen, hazánknak sem szabad egészségtelen, mocsaras és poros országnak maradnia.² Porunk Buda-Pesten néha anníri van, annyival élünk (!), hogy abból, melyet egy öreg ember éltén keresztül lenyelt, kétségen kívül néhány malomkő nagyságú mesterséges kőnek készítését lehetne bátran ígérni. Mily rettenetes, iszonyú mell- és szentisztító ez³ — Pestnek gyökeresebb csinosítása végett az egész vidéket kell tekintetbe venni. Ha nagy szelek fának, ki nem vette észre a budai fokokról azon porfelhőket, melyek szinte a Tisza vidékéről látszanak hírt hozni! Szükséges mindenek előtt, hogy a városnak mindennemű földjei fákkal illettessenek be. De nem csupán fasorokkal, hanem úgyszólván erdőkkel. Ez által kirekesztetik némileg az idegen por, minek folytán majd könnyebben bírhatunk a saját városi porainkkal.⁴ Buda-Pest lakosainak továbbá soha nem kellene felejtetni, hogy míg honunk egyéb helyei csinosodási törekedéseikben inkább csak a saját kellemeiket nevelik s a hon javát csak közvetve és távolról eszközük, addig ők a saját hasznuk s kellemeik nevelésén túl még azon kimondhatatlan érdemben is részesülnének, mely szerint honunk szélyengő irányzatit egyesíthetik s így valódibb erőre emelik. Budapest régebben az egyszerű, tán egy kissé szennyes öltözetű emberhez vala hasonló, kinek mezítelen, vagy bocskoros-lába nem ötlött szembe. Most számos új épületével úgy tűnik élénk, mint arany és ezüst díszruhájában valaki, a ki azonban nem porozta le magát és csizma nélkül porban vagy sárban áll. Íme ez az — mert a jobb ízléssel összhangzásban többé nincs — a mi szálkaként egyre bökdös és kínoz.⁵

A ház építésénél általánosan két fő kérdés nem vétetik itt eléggé figyelembe. Legelőször is az, hogy a földgolyó mily szélességén s másodsor a napnak mily tájkára építenek. Ez okból azon lak, mely például Nápolyban tökéletesen meg-

¹ Világ- 509.

² Stádium 73., Pesti Por és Sár.

³ Pesti Por és Sár 7.].

⁴ Pesti Por és Sár 21. 1.

⁵ Pesti Por és Sár 15—16. 1.

felelne a lakhatás czéljának, Pesten annak bizonyára csak tökéletlenül felelne meg. Továbbá ugyanazon lak, mely felette helyes volna, ha keletnek állna homloka, egyedül az által lesz helytelenné, mert homlokzata nyugatra szolgál. Az éghajlat s fekvés sajátosságai s különbségei tehát — a mennyire lehet — szorgosan fontolóra veendőek. A mennyire lehet, mondom; mert ha sok más tekintet jön közbe, gyakran szükséges feláldozni a kedvezőbb fekvést, más, még fontosabb kellemelek elérése végett. Így például Pesten az év négy szakára ügyelve s mindent mérlegbe vetve, lakhatásra kétségkívül nincs kedvezőbb kitétel, mint a keleti és déli. És mégis a legtöbb s legszebb házak homloka kényszerítőleg nyugat-északnak esik, és pedig egyedül a Duna tekintete miatt. Ebben Pest fekvése hiányos. Budáé sokkal kedvezőbb. A budai hegyen ellenben, a nádori udvart kivéve, a várnak mindazon házai, melyek a Duna felé fekszenek, minden józanság ellen éppen megfordítva, t. i. háttal állnak a kedvezőbb égtájnak — keletnek — s egykori építőik az azon időkből divatozott, nem tudom, éretlenségéből, vagy hiú pompáskodási vágyból s a városi színezet hajhászatából-e, a felette szép kilátást, a csendet s a legjobb égtájat feláldozták a szomorú, szűk utcákba nézés, ablak előtti ronda s lármás vásár és a nyugati viharok szemközti dühe megkaphatása végett.¹ Ha Pest épül, ki örülne annak jobban, mint én. Igaz, Pestre szegeztem magamat, hol sem rokonom, sem jószágom, sem semmi különös dolgom, a hová legkisebb vonzódásom sincsen, de a hol híven részesülök porban, sárban s pedig azon okból, hogy hazánk központjának kifejtéséhez, a honnan ítéletem szerint az egésze a civilisationnak jótékonyága áradhat, én is járuljak csekély tehetségem szerint.² Mert hogyha egy testnek 52 lába van s az egyik erre, a másik amarra mozdul, bizonynyal nehezen fog előre menni. Tehát azt mondom, kell valami helynek lenni, a hol az eszmék koncentrálódjanak, s azt hiszem, azon helynek Budapestnek kell lenni, melyen kívül én e hazában alkalmas concentrationális pontot nem lelek sehhol. Ily értelemben én a centralisatio embere vagyok. De Pest városának

¹ Pesti Por és Sár, 28—29. 11.

² Beszédei 160.

iparkodni kellene az ittlakás kellemeit és kéjelmeit növelni, hogy a gazdagok ide jöjjenek és örömet maradjanak itt. minélfogva asztalokról a szegénynek is hulljon majd valami.¹

Minden időben volt, van és lesz panasz, mert az emberek Sorrend. természete az, hogy elégedetlenkedjenek. De különbség van e nyüglődő elégedetlenség és a közt, mely az embertárs, haza és a tökéletesedés iránti szeretéiből fakad és a jobb emberek sajátja. Soknak igen sok a célja. Kevesen tudják erőiket egy célra összpontosítani. És ha jót akar is valaki, nem választja meg a helyes egymásutánt. Sok az első emeleten kezdi az építést, sőt némelyik azt csak kifesteni kívánja. Az alapkövet észszerűen csak ritkán rakják le.² Hogy a sorrendet nem választják meg kellőleg, mutatja, hogy gazdáink egyik része egy századdal előzi meg korát, mintha már 1901-ben élne, a másik része pedig úgy gazdálkodik, mint II. András király idejében volt szokás. Pedig mindent a maga idején kell tenni; sem előbb, sem később. Ez persze nem olyan könnyű, és az is nehezebb, hogy valaki a maga helyén cselekedjék helyesen, mint a másén képzei, hogy cselekedhetnék; mert az elsón minden akadályt lát, a másodikon rendszerint nem. Minél elzártabb, vagy magasabb állásunk van, annál kevesebbet észlelünk jól és behatóan, mert akárki mit mond, általában véve mégis csak a magunk szemeivel láthatunk.³ Nincs könnyebb, mint első emeletet építeni, ha minden hozzá való megvan; de ez merőben lehetetlen, mielőtt az épület földszintje elkészült volna.⁴ Több év leforgása nagy különbséget tesz valaminek megvalósíthatása tekintetében. A nehézségek nagyobbak, ha csak egy-két bölcs és fizetett ember töri azok elhárításán a fejét, és sokkal kisebbek, ha az egész fölvilágosult közönség egyesített értelmisége munkálkodik és fáradozik rajta.⁵ Ki kell ennélfogva tudni, hogy a közönség véleménye e részben helyes-e, vagy helytelen? Az előbbi esetben erősíteni, az utóbbiban pedig eszmesnrlődások által azt jobban kell irányítani. Tisztában

¹ Beszédei 215.

² Hitel X., XI.

³ Hitel 80., 81.

⁴ Hitel 143.

⁵ Hitel 152.

kell lenni az iránt, hogy min kell kezdeni a javításokat, a minek kiderülésére nagy befolyást gyakorolhat a szakadatlan eszmecsere.¹ Ennek eszköze pedig a társulás és egyesületi élet.² Az ország anyagi jólétének kiépülését a szellemi és erkölcsi tényező kifejtése elébe tenni — ítélete szerint — annyi, mint az ABC-t nem a-nál, h'anel z-nél kezdeni. Az ily sorrend következménye az lesz, hogy a legnagyobb erő-kifejtés és fáradozás után sem fogunk tudni valamely kézzelfogható eredményt felmutatni.³ — De a helyes sorrend ellen akkor is nagy hibát lehet elkövetni, ha a közvélemény kellő előkészítése nélkül létesítünk valamit.⁴ Gyakorolni, idomítani kell tehát minden erőt és tehetséget, minden idomítás pedig alulról, azaz kicsiben kezdendő. A szabadságra is főleg az oly intézetek nevelnek, melyekben minden részesnek okvetlenül meg kell fékezni önkényét. A társadalmi szabadság szelleme tehát az egyének önfegyelmzésétől függ; azért, a ki a szabadságot akarja, annak előbb önfegyelemre kell az embereket nevelni.⁵ Kiderül ebből, hogy ideje előtt a legjobb sem hasznos.⁶ — A hátramaradásnak két módja van. Az egyik az, ha el nem indulunk, a másik, ha túlhajtunk. Azért mi megfoghatatlan lappang abban, hogy magyar nemzetünket apály és dagály ellenében, s úgyszólván minden széllel előbbre tolni igyekszem? Majd buzdítom, majd intem, hogy oly vágásokban haladjon, melyek biztosan célra vezetnek.⁷ Nem tenni, mikor tenni kötelesség volna, épp oly bűn, mint másokat cselekvésre buzdítani, midőn a valamitől való tartózkodás, vagy annak abbanhagyása lenne helyes. De a jelenben ne várjunk teljes igazságot, mert általában élőkről élők között nincs igazságos ítélet.⁸ A közügynek áldozni és az áldozatot egészben, vagy részben a Dunába dobni, mert a haza megrövidítésével jár, annyi, mint egyszerűen fősvénykedni.⁹

¹ Világ 333., 334.

² Világ 335.

³ Világ 364.

⁴ Világ 369.

⁵ Hitel 390.

⁶ Kelet Népe 36.

⁷ Beszédei 528. 1.

⁸ Kelet Népe 83.

⁹ Kelet Népe 126.

A helyes sorrendre való tekintettel a testi büntetéseket Széchenyi 1830-ban még elkerülhetlenül szükségesnek tartotta, de csak akkor, midőn az emberekből már minden becsületérzet kihalt. Különböztetve a törvény előtti egyenlőség behozatalát sürgette és a nemesekre a szabadságvesztést és halálbüntetést elegendőnek tartotta. Azokban a társadalom haladásától remélte, hogy a báromi állapotban levő emberek elfogyván, vagy számuk nagyon mecsökkenvén, a testi büntetés is megfelelőig csökkenthető, illetve megszüntethető lesz.¹ „Bízom az emberi perfectibilitás szellemében, hogy a mivelt nemzetnek majdnem minden fia egyenlő közel vagy távol lesz a boldogság és dicsőség templomától, mert abba mindenki beléphet, a ki belbecse által oda felemelkedhetik. De ettől a most élő legelső nemzetek is távol vannak még. Ha tehát az emberiség színe-java is messze áll ettől az állapottól, hát mi magyarok?”²

Széchenyi gyűlölte a végleteket és túlzásokat. Inkább a kisebb, de lehető jót akarta elérni és megvalósítani, mint a nagyobb lehetetlent, vagy csak a képzeletben elérhetőket. Nem néz annyira, mint honfitársai, hátra a történelembe, és nem mereng a múltakon, hanem bátran a jövőbe tekint, mert a múlt kiesett hatalmunk köréből, ellenben a jövőnek még urai vagyunk. Ne bajlódjunk annyira azzal, a min nem segíthetünk, hanem értékesítsük időnket és erőnket annak felhasználásával, a mi rendelkezésünkre áll, vagy könnyen megszerezhető. Akkor beválik az, a mit ő jósol, hogy ahhoz képest, a mi volt, Magyarország csak a jövőben lesz valami.³

Némelyek szomorúan fityörészik el a mohácsi veszedelem nótáját, s azt hiszik, hogy ott van a koporsója minden jövőnk szittyá fénynek. Pedig az csak fejlődésünk egy lefelé irányuló hullámvonala volt. De az okos ember nem néz annyira háta mögé, mint inkább maga elé. s elveszett kincsének siratása helyett inkább azt vizsgálja, hogy mit menthet meg, s avval egyelőre beéri; de lassanként iparkodik magának többet szerezni. A bölcs hazafi csak lehetőt kíván és a középúton jár.⁴ De azt a távolabb jövőről sohasem mondja, hogy mit

¹ Stádium 164., 165.

² Stádium 27.

³ Hítel 270.

⁴ Hítel XV.

gondolunk mi azzal, ha félszázad múltán virágozni fog-e Magyarország, hiszen mi akkor már nem élünk.¹ Van sok, a ki nem bánja, hogy mi lesz hazájából holta után; de a nemes érzésű hazafi nem így gondolkozik, mert minden mástól eltekintve, az öregedő embert teljesen egyébként nem nyugtathatja meg, mint az a tudat, hogy férfikorát férfias munkában töltvéli, remélheti, hogy honfitársainak nemesebb töredéke akkor, midőn minden irigységnek és sértett önszeretnek vége lesz, hamvai felett azt fogja rebegni: „itt a föld valóban nemes csontokat és igazán becsületes hazafit takar. “ Mert mi hevítetheti édeesebben a nemes vért, s mi felelhet meg jobban titokteljes földi létünk természetének, melyben minden kétes, a hol még a lángész is a főbb rejtelmek igazi mivoltát csupán sejtheti, mintha azon helynek, a hova őt a sors állítja, hazájának és ez által a nagy mindenségnek tökéletesbitéséhez tehetsége szerint hozzájárulhat. Azt pedig, hogy vájjon tanúi leszünk-e honunk haladásának, vagy nem, bizzuk a hatalmas istenekre, s úgy fáradozzunk, mint a halhatatlan leiknek, a kik mentesek az idők mohától. Ki tudja, hogy ha nagy álmából sohasem ébredne is fel, nem szerencsésebb-e az, a ki a fákat ülteté, ápolgatá, és szakadatlan növésoket észlelhette, mint az, a ki már megnőtt korukban nyugodtan árnyékukban csak henyélt.² A különben sötét jövőendő csak azon feltétel alatt mutatkozik részünkre biborszínűnek, ha a magyarság általános értelmesség által tökéletesen kifejlend. Mert saját és a szomszéd népek tulajdonságai, földirati fekvésünk, a természet számos hasznosítható, gazdag ajándéka csak akkor lesz áldás reánk nézve, ha nemzetiségünket és értelmiségünket minél jobban kifejtvé, nem lábon állva is szunnyadók maradjunk, de éber és kitűnő magyarokká leszünk.³ Azt a nemzetetet, melyben erős lélek lakik, az idegen hatalom soha, semmi körülmények közt nem nyomhatja el, sőt életerős haladását hátráltatni sem képes. Azért a veszély, mely a nemzetet érheti, kizárólag saját keblében keletkezhetik, akkor t. i., ha ismeretei elégtelenek, ha intézményeit természetes alapúkra

¹ Hitel 247.

² Hitel 249., 250. 11.

³ Világ 80.

nem fekteti, ha egyenetlenkedik és ennél fogva elveszti élet-erejét is. Híjában van a korcs népnek bölcs kormánya, híjában vesztegetik rá éltöket prófétái: egy lelketlen korcs népet komoly munkára lelkesíteni, a haldoklót halhatatlanságra fel-támasztani nem képes senki sem.¹

Hanem a siker elmaradása végre a legállhatatosabb ^{A siker-} embert is elgyengíti, mert az előtte álló nehézségek meg-ijesztik azt, holott a szép remények fejében hajlandók vagyunk a netán haszontalannak bizonyulandó törekvést és fáradozást is elfelejteni.² Azért saját véleményünk és elmé-letünk fenntartása végett ne áldozzuk fel magát a földolgot, a sikert.³ A sikerhez hozzájárulhat a helyesnek megszokása. A jóban és nemesben is hosszas gyakorlatra van szükségünk. Gyakorolni kell magunkat mindenben, és pedig a taktika és sztratégia új szabályai szerint. Az idomulás és szokás elpuhit-hat lassanként még oly egész nemzeteket is, melyek valaha egy fél világot rázkóztattak meg. Viszont a hosszas ostrom alatt végre még az asszonyok is megszokják a bombákat és ágyúgolyókat.⁴

Az erőszaknak önérzetes ember könnyen nem enged, ^{A taktika} még ha azt, a mit tőle azzal el akarnak venni, ő más körülmények közt önként hajlandó volna is oda adni.⁵ Azért a jó taktika a politikában sokszor a földolgot, és azzal könnyen célzt érhet valaki, ha nincs is oly lángesze, lelkesült kedélye, mint másnak, a ki azonban az országiás sakkhúzásaihoz nem ért, vagy nincs megfelelő nyugodtsága és számítási képes-sége.⁶ Az ilyennek bár volna rosszabb szíve, kevésbé emelkedett lelkülete, s ne szakítana el éjjeli nyugalmából annyi órát, de követne jobb modort és volna jobb taktikus.⁷ A szívet szintén kell nemesíteni; a nélkül az ember szörnye-teggé is lehet, de a szívjóságot nem szabad az értelem szerep-körében alkalmazni. Mindennek megvan célja és rendelte-

¹ Stádium 15.

² Hitel 224.

³ Világ 445.

⁴ Hitel 72.

⁵ Kelet Népe 127., 128.

⁶ Kelet Népe 130., 140.

⁷ Kelet Népe 141.

tése: parancsolni nem a szívnek, hanem az értelemnek kell.¹ Minden következetes haladás innen veszi eredetét. A szív csak az elérendő távoli cél tüzheti ki nemes óhaj alakjában, megvalósítása ellenben, sokszor a tömeg által fel sem fogható utakon, az értelem dolga. A szívnek, csak mint a jó feleségnek javasolni szabad, de természetellenes állapot, ha kormányozni akar.³ Országlási rendszerem alapja, hogy az észnek és szívnek külön működési körei vannak. A politikában, mint a gyógytanban, egyedül az észnek van hatásköre, a szívnek pedig moccania sem szabad. Ez a követelmény nem észszerűden, mert hiszen az ember három főtehetsége: a képzelet, emlékezet és ítélő tehetség külön is fungálhat. Valamint a képzelet az emlékezetnek és ítélő tehetségnek kizárásával, úgy működhetik az érzés is a számítási képességkirekesztésével.³ Valamint sok jó szívű pipázó több helységet hamvasztott el, mint a rossz szívű gyújtogatok, épp úgy a jó szív buzgalmából, melynek ura egyúttal nem jó fő is, több szerencsétlenség származott az emberiségre nézve, mint a határozott gonoszágából, mely ellen az emberek megvédhetik magukat.⁴

A nyilvánosság barátjának vallom ugyan magamat; de azt is mondom, hogy nem mindig jó előre kidobolni a dolgokat, nehogy a rosszakaratúinkat mintegy felhívjuk szándékunk meggátlására.⁵

Ha a szél megfordult, haladni akarván, a szerint kell vitorlázni.⁶ A taktikának szükségét mindenkor tapasztaltam, mert különben annyi különböző elemek között az ember az illető parton alig köthet ki. Hanem van taktika, mely tiszteletre méltó és gyümölcsöt is hoz, és van taktika, mely országos megvetést érdemel.⁷

Őrködő szabadságról, egyenlőség és testvériségről Széchenyi igen tüzetesen és igen szépen nyilatkozott. „A jólét és szabad-

¹ Kelet Népe 164.

² Kelet Népe 165.

³ Kelet Népe 160.

⁴ Világ 311.

⁵ Beszédei 341.

⁶ Beszédei 378.

⁷ Beszédei 431.

ság kölcsönhatásban vannak egymással.¹ De a szabadság nem elég az előmenetelre, hanem mindig nagyobb műveltség és bizonyos higgadt vetélkedés is szükséges hozzá. Vetélkedés azonban csak úgy támadhat, ha mások haladásának képe úgyszólván folyton szemünk előtt lebeg. Csakhogy ez mindig valószínűbb azon nemzeteknél, melyek már némi szabadsággal bírnak.² Minél nagyobb és általánosabb a szabadság, mennél erősebb a vetélkedés! ösztön, annál több a kultúra és civilizáció; de ez viszont is áll.³ A szabadság az Istennek legszebb ajándéka; de miként a gyémánt a bérecek keblében, úgy van elrejtve az emberek előtt, s az, a mi őket a legbizonyosabban boldogítaná, reájuk nézve úgyszólván ismeretlen jó. Hanem az egyoldalú — hogy úgy fejezzem ki magamat — törekös szabadság nem sok jó következménnyel jár.⁴ A szabadság valódi szellemét csak a tökéletesen igazságos és nagyon művelt ember ismerheti; azért a nemzetek is csak értelmiségiek és erkölcsi műveltségük fejlődése s kultúra és civilizáció. különösen pedig a társadalmi intézményekben, az egyleti életben kínálkozó szabadsági iskolák járása által juthatnak oda, hogy mindenkinek sajátját megbecsülvén, a természeti jogot szentnek tartásuk, s biztosítsák azt az állapotot, melyben nem csupán néhány palotára szorítva és ott is megcsónkítva, hanem az ország határain belül annak egész széliében, a szántó-vető kalibáiban is élhet és virágozhatnak a mennyei szabadság.⁵

A közszabadság fenntarthatása végett mindenkinek egyaránt kell a szigorú törvényeknek alávetve lenni. Az egyén természetes korlátlan szabadságának egy részét a biztosított társas szabadság elnyerése végett áldozza fel. Ez az áldozat azonban nem nehéz, mert így csupán a ragadozó állathoz illő vad függetlenséget cseréljük fel azon keresztényi szabadsággal, mely a halandót a fejlődés lehető legmagasabb fokára állítja.⁶

A társas élet finomulása már azért is előnyös, mert az

¹ Hitel 57.

² Világ 337.

³ Világ 341.

⁴ Világ 282., 283.

⁵ Világ 385. és 387. 11.

⁶ Világ 386.

egyesek önkényének egy kis féket vet a fejébe. Az ily társaság tagjai kénytelenek egész a kicsinységig tekintettel lenni egymásra, és vigyázattal kerülni a legkisebb alkalmatlankodást is. Az ilyen szellemi mérséklet neveli, fegyelmezi az embert s iskolája az önképzésnek, az igazságszeretetnek és így valószínűleg nemesíti az embert.

Mindenre készülni kell és így a szabadság ismeretének tudományára is. A valódi szabadság szelleme csak így lesz az emberben hússá és vérré. De ha azután valamely társadalom ezt az önfegyelmezésből kifejlődött kölcsönös kíméletet megtanulta, akkor ott a közszabadság épülete valóban biztos alapon nyugszik.¹

A kiváltságok, melyek ezt a kíméletet nem kívánják, sőt az ellen irányulnak, határozottan ellenségei az igazi szabadságnak. — Széchenyi a Világban ünnepélyesen hirdette, hogy nemesi privilégiumait mint kisebb jót szívesen áldozza fel a nagyobb jóért, t. i. a valódi szabadságért, a mit annál könnyebben vélt tehetni, mert senki ellen sem kívánt vétetni. A közönség rovására és érdekei ellen irányuló kiváltságoknak a valóban nemes ember nem is veheti hasznát.²

A szabadságot már 1830-ban úgy akarja érvényesíteni, hogy a parasztnak saját birtoka legyen, és a gazdasági élet a nemzetgazdaságtan törvényei szerint, ne hatósági erőszakos beavatkozások, hanem a nemzeti gazdálkodás szerves processusa szerint menjen végbe. Meggyőződése, hogy „addig sem az alacsony, sem a magas állású nem lesz boldog Magyarországon, míg annak népét nem emelik a nemzetek sorába.”³ Magyarországnak eldarabolt kiváltságos tartományból így kell örökre egyesülendő szabad országgá lenni.⁴

Szabad honban a rend és illem határai között szabadon illik és kell szólani, hogy tiszta érzelmeink kifejezését a kormány, a nemzet s az egyes polgárok átértve bírálhassák meg.⁵

A sokaság rendszeren nem szokott igazságosan ítélni, mert a hír, a mint a maga útján halad, nőttön nő és folyton eleve-

¹ Világ 388., 390., 391.

² Világ 391., 394.

³ Világ 523., 524.

⁴ Stad. 17., 116., 287.

⁵ Kelet Népe. Előszó 1.

nebb színeket ölt magára; de annak ítélete is igazságosabbá válik¹ a valódi szabadság ismeretének szent tudománya által.² Britanniában a törvény előtti egyenlőséget, a nemzeti szellemet, a közérzetet a nyilvánosság és szabadság fejlesztette ki oly bámulatosan, hogy egyes vidékei olyan virulást tüntetnek fel, a minőt másutt csak álmodni is elég képesek az emberek. És ha minden ott sem tökéletes, ez csak azt mutatja, hogy a tökélyt megvalósítani az ember nem képes.

Rend ugyan lehet szabadság nélkül, de szabadság rend nélkül nem lehet; és azért, hogy szabadság legyen, a rend : műhatlannal szükséges.³ Hanem ha az ékesszólást lebilincselni akarjuk, akkor tiltsuk el inkább a szabad vitatkozást, mert középút ily esetekben — ítéletem szerint — nincs? Dér Maiin ficht zür Freiheit, das Weib zür Sitté.⁵ „Óh szent szabadság, te égi malaszt, mennyi aljas, mennyi igazságtalan, mennyi embertelen bitorolja szent nevedet.“ „Óh dicső hazafiség, te az egek legnemesebb magzatja, ki a halhatatlanok sorába emeled az anyag fiait, mennyi rút, mennyi aljas búvik tisztes palástod alá, s hány ocsmány szégyenfi, mert ajkán nemzeti szó peng, ékeskedik czimeddal!“⁶ Szabadság és anarchia, rém és abszolutizmus oly közel állanak egymáshoz, miképp az, hogy rend és szabadság is legyen, s legyen rend, de abszolutizmussá ne fajuljon, oly probléma, melynek megoldása, mióta a világ áll, az elmesurlódásoknak legfontosabb témája volt mindig.⁷

„Én legalább — írja Széchenyi — szabadságomat nem abba helyeztetem, hogy tehessek, vagy ne tehessek, hiúságom, ^{seg}gögöm, indulatim, szenvedelmeim kénye szerint mindent, hanem hogy a többségnek engedelmeskedni legyek köteles, és sem többet, sem kevesebbet ne tehessek, mint velem egy soron álló bajtársaim. S nem boldogulhat nemzet ott, hol az egyes

¹ Világ 395

² Világ 389

³ Besz. 290

⁴ Besz. 182

⁵ Besz. 548

⁶ Besz. 254

⁷ Besz. 432

polgárok nagyobb becsületet, nagyobb díszet ismernek, mint a közakaratnak hódolni s a hazának engedelmeskedni.“¹

„Könnyű azt mondani, hogy minden ember egyenlő; de valóban nincs nagyobb privilégium osztogató, mint az Úristen, mert egyik teremtése beteg, másik egészséges s jó gyomrú, egyik szorgalmas, másik tunya, egyik okos, másik bolond.

Sem a természet által nem vagyunk egyenlőknek teremtve, sem pedig a társadalmi munkafelosztás mellett és a fejlődés különböző volta következtében nem lehetünk mindenben teljesen egyenlők. Jó paraszt közmondás, hogy még ujjaink sem egyformák. Az egyenlőség mégis szem előtt tartandó politikai elv, de az nem nyilvánulhat másban, mint a jogok és kötelesek szoros arányosságában.

• Kívánatos, hogy ez az egyenlőség a polgári élet minden ágában érvényesüljön.- Az ítélkezés az úri székekben képzelenség, mert a perlekedő felek nem egyenlők. A nemességnek (vagy most a felsőbb osztályoknak) azonban a parasztsághoz nem leereszkedni, hanem azt magához kell felemelni, mert így lesz erős és boldog az ország.³ Az egyesületi elv az egyenlőségen gyökeredzik. Az egyesületben nincs első és nincs utolsó, hanem abban a kitűzött cél érdekében mindnyájan közreműködnek. Ott nem egyesek, hanem az egész, illetve a közönség az egyedüli úr, a ki parancsol.⁴ A törvény előtti egyenlőség az emberi méltóság tudatának megvalósulása, melynek sarkköve az, hogy senki se függjön valamely halandó kegyelmétől, vagy önkényétől.⁵

Az egyetértés hiánya képezi annak főokát, hogy ez az országban teljesen el van hanyagolva. Ez az oka vizeink szabályozatlanságának, s annak, hogy a természet adományait nem használhatjuk fel eléggé, hogy népességünk nagy része éhezik, midőn egyesek úszkálnak a jólét feleslegeiben.⁶ Az egyetértés hiánya okozza azt, hogy itt az emberek annyian csak maguknak akarnak élni, és a saját hasznukat, ha kicsiny

¹ Széchenyi Leveli I. 216., 217., 11.

² U. ott 156. 1.

³ Világ 102., 109. II.

⁴ U. ott 411. 1.

⁵ Stad. 146., 147. 11.

⁶ Hitel 87., 88. 11.

is, mert az övék, eléje teszik a legnagyobb horderejű közérdeknek. Mások csak a jövőnek élnek és elhanyagolják a jelen követelményeit.¹ A discussio a kölcsönös felvilágítás céljából szükséges; de az hidegvérű, barátságos és az igazság felderítésére irányuló legyen. Minden ellenséges szellemű helyben nem hagyás ellenben a helyett, hogy nagyobb figyelemre gerjesztene, csak elkeserít, a vért fellázítja bennünk, a szemeket elhomályosítja, az értelmet megzavarja, és csak önkényes, indulatos tett folyhat belőle; de a józan és okos cselekvésnek a legkisebb jele sem.³

Régen sújtja hazánkat a megbántott egek azon átka, hogy egyetértve egymást felfogni képesek nem vagyunk. Hogy elmaradtunk, vájjon csekély számunknak, sík és tengertelen hazánknak, szomszédaink előnyeinek, vagy pedig elődeink vad és kaján villongásainak kell-e tulajdonítani? Azt bajos megmondani. Vélekedjék róla kiki saját vérmérséklete szerint. Elég azt tudni, hogy sok tekintetben hátra vagyunk. De nekünk eleink példáját ebben nem szabad követnünk, hanem sok tekintetben szerencsésebbek lévén náluk, vessünk vállat a vállhoz, hogy hazánkat a hatalmasabb országok közé emeljük,³ és szenvedélyeinknek és hiúságunknak ne áldozzuk fel a hazát. Ne oszolja meg a magyar erő többé soha; szeressük, mint eddig, királyunkat és szabadságunkat, de egyenlően. Legyen itt a jó egyetértés nyomán keletkező virágzás közepett kivétel a nyomorult, általánosan szent az emberi méltóság, s legnagyobb dísze az embernek az erény és az ész.¹

A múltat az Isten sem varázsolhatja vissza, azért használjuk fel a jelent a legjobban, a hogy csak a sors engedi! A hajdankor élői aludjanak nyugodtan; rágalmazni őket ne kívánjuk; de csak azért, mivel előbb futották meg pályájukat. Elég éreznünk, hogy él magyar, áll Buda még!! Van, vagy — jobban mondva — bizonyos feltételek mellett lehet jövőnk; köztünk napról-napra új erő fejelez, és már is

¹ Hitel 142. 1.

² Hitel 142. 1.

³ Világ XVII. 1.

⁴ Hitel 73. 1.

sokan nem kívánnak egyebet, mint a hon javát és a fejedelem hatalmát.¹

Szánakozást kell gerjeszteni azon kofaságnak, melynél fogva a hazafiak feledvén, hogy hazájoknak mennyire szüksége van az egyetértésre, sokszor nem is eszmékért, hanem szavakért, kifejezések miatt vesztegetik egymás ellen tehetségüket, és kölcsönösen elkészerítik életöket. Ezek, mint a hiúság törpe bálványozói, a közönség hasznát rendesen nyomorult villongásaiknak áldozzák fel.²

Magyarok közt gyűlölet ne legyen soha, és tartsuk szem előtt, hogy a sok ellenségeskedés, mely e hazát annyiszor gyászba borítá, és vetélkedéseink főleg a vezetési vágyból erednek. De ha a kötelességek súlyát, a vezetéshez szükséges erőt és az illető az önmagáét megismeri, akkor az ellenségeskedés meg fog szűnni, és a szentül tartott polgári kötelesség egymáshoz közelebb hozandja az egyetértéssel végül megbékülő hazafiat. Ennek a szent érzésnek a legalsóbb rétegeket is át kell hatni, hogy a hazafiság nagy pyramisa minél magasbra emelkedhessek.³ Ne éljünk mi kevesek folytonos villongásban és háborúban egymással,⁴ hanem egyetértve fektessük alkotmányunkat minél szélesebb alapra.⁵ Tegyen mindenikünk, a mennyit csak tehet honáért, földiéért, s a ki becsületesebben és elszántabban járand a hazafiság útján utolsó lehelletéig, azé legyen a diadal és dicsőség.⁶

Világos ebből, hogy Széchenyi a szabadság, egyenlőség és testvériség elveit a politikában egészen concret módon és az adott viszonyok kellő megkülönböztetésével kívánta alkalmazni. Még jobban kiderül ez a következőkből. Róla az a nézet van elterjedve, hogy antiszemita volt. Pedig csak a gyenge magyarságot féltette az ő korában még igen kevésé megmagyarosodott és a kereszténység szellemét akkor még csak kivételesen felvett zsidókkal szemben. A zsidóságot ő nem gyűlölte és nem kicsinyelte, sőt ellenkezőleg annak

¹ Világ XIX.

² Világ 244., 245., 276., 336. 11.

³ Világ 530.

⁴ U. o. 531.

⁵ Stadium 5.

hatalmától féltette hátramaradott fáját. De megmondta azt is, hogy ha ez erősödik, akkor miként kell viselkedni a zsidóságban rejlő nagy közművelődési tényezővel szemben.

„A zsidó nevet, midőn emelkedett, büszke érzéssel függetlenségünkről álmodozunk, de magunkat egyszersmind megkötettni hagyjuk általa úgy, hogy a mi kiváltságaink volta-képpen az ő praerogatíváinak mondhatók.¹ A jó gazdálkodásnak ennél fogva rövid fogalom határozata szerinte: a zsidótól való béke.²

Egy éjjel igen furcsa álmom volt. Valami magasabb szellem mindig unszolt, (mivel úgy a nemzeteknek, mint az egyes egyéneknek is vannak bizonyos pillanataik, melyekben a szerencse mutatkozik, és hogyha legott az egyes, vagy nemzet azt meg nem ragadja, akkor azt örökre elveti magától), hogy miután sajnosán tudjuk, miképp Csehországban a szegény izraelitáknak jelenleg igen rossz dolguk van, talán most volna azon pillanat, melyben az emancipatiót keresztül vihetnők. Akkor természetesen bizonyosak lehetünk, hogy a cseh zsidók egyszerre mind itt teremnének. Ha némi manőverek által Galicziában a szegény izraelitákat szintén sanyargatnák a katolikusok, midőn nálunk éppen emancipáltatnak, onnan is egyszerre mind ide jönnének. Rendkívül szépnek mutatkozott álmomban ennek folytán ez ország képe, kivált nemzetiségi tekintetben, ha azok mindnyájan itt fognának egyesülni. Ennél fogva ez országban, a hol a népesség oly csekély, egy ily új elem itt még a magyarságot is nagyon elő fogná mozdíthatni és a közcsinosodás általa gyarapodni fogna, e célnak bizonyosan leendő elérése végett a törvényhozásnak, éppen e pillanatot kellene megragadnia. Így álmodtam S ezzel összefüggésben, ha még egyúttal a halálos büntetést is a testi büntetéssel együtt abrogálnók, akkor, természetesen, mint ma hallottam, lenne nálunk: „Freiheit sogar im Kerker“.³ Miután az ily experimentumok még egy országban sincsenek tisztába hozva: ha valamely nemzetnek, bizonynyal a magyarnak a régi nemzetek tapasztalását nélkülözni nem volna szabad?

¹ Hitel 46.

² Hitel 180.

³ Beszédei 335.

⁴ Beszédei 33G.

Ekkor ezen néptelen ország lakossága ismét más speciesekkel fogna szaporittatni, mert egyrészt a lengyel és cseh izraelita a-tól z-ig, másrészt pedig egyéb országokból mindazok, a kik a fenytéstől félnek, ide Magyarországra tódulnának, és íme a nemzet kifejlődésének, reformjának és újjáalakulásának kivált magyar szellemben állítólag egy új aerája keletkeznék!¹ Mindenekelőtt áll azonban előttem a hűség fajunkhoz. Új bizony-ságát adja a magyar tágkeblűségének, miszerint néha bizony éppen azon helyzetbe teszi magát, mint az, a ki maga alatt vágja az ágat, a nélkül, hogy észrevenné, hogy vízbe esik s később megbánja a dolgot. Intoleransok voltunk eddig, most pedig az összes emberiséget, az embereket a zsidókkal együtt, szívünkhöz szorítjuk, és most a legnagyobb liberalisták vagyunk. Ámde a mi helyzetünk e részben nem oly kedvező, mint pl. az'angoloké. Az angol nemzet ugyanis elibertálhatta a zsidó fajt, mert ha pl. én egy palaczk tintát öntök egy nagy tóba, azért annak a vize nem romlik el és azt mindenki ártalom nélkül megihatja. A nagy angol elemben a zsidó transeat. Ugyanez áll Franciaországra nézve is. De ha a magyar levesbe az ember egy palaczk tintát önt, megromlik a leves, és azt meg nem eheti senki. Más példát is hozok fel. Ha egy bárkában ülök és abban gyermekem van és másnak gyermeke, és ha a bárkába bejő a víz s előttem apodictice áll, hogy ezen két gyermeket bent nem tarthatom, akkor igaz, ha a magamét lököm ki és a másikat benn tartom., azt az újságban hirdetni fogják. De bíz én inkább a magam gyermekét conserválom és a másikat lököm ki. E tekintetben tehát a liberalismus egyenesen a nemzetiség rovására történik. És ez nem vélekedés, mert apodictice szám szerint be lehet bizonyítani, hogy minden ilyféle kedvezés csorba a nemzetiségre nézve. Tehát annak, ki a nemzetiséget őszintén pártolja, lehetetlenség, hogy most oly elemnek, melynek több intelligentiája és több szorgalma van, a nemzetiség rovására kedvezéseket nyújtson. De másrészt tapasztaljuk, hogy egy idő óta nemzetiségünk szilárdabb alapon áll; kivált azóta, hogy a fejedelmi szó és minden viszony, mely nemzet és fejedelem között létezik, magyar. Mondhatom, hogy talán egy kissé

¹ Beszédei 336.

tárgult bárkánk, úgy hogy másokat is lehet már abba beléptetni. Ne tegyünk hátra lépést, de igen nagy lépést előre sem kívánnék tenni.¹ Ha az ember tekinti, hogy Magyarországon ez a szerencsétlen népfaj egy idő óta mennyi iparkodást fejt ki, lehetetlen, hogy valami sympathiát iránta ne érezzen. De másrésztől megvallom, hogy ha a nemzetiség dolgát igazán akarjuk pártolni, akkor nem tudom felfogni az e tekintetben való igen nagy engedékenységet.²

Azt mondá Zav gróf, hogy nem tart attól, miként egy pár nyomorult zsidó tudná a nemzetiséget veszélyeztetni. Megvallom, hogy egy egész osztályról, mely annyi birtokkal s oly tiszteletreméltó férfiakkal dicsekszik, így szólani nem mernék, és a zsidókat általánosan nyomorult embernek sem merném nevezni. Valóban ez különös neme a protekciónak, és nem tudom, vajjon azért nagy köszönetét fognának-e mondani neki. Habár az a mondás, hogy egy pár nyomorult zsidó nem fogja megrontani a magyar nemzetiséget, itt helyeslést nyert, mégis bátor vagyok figyelmeztetni Berzsényinek a „m agyarokról “ irt szavaira, melyekben ez mondatik: „lásd a kevély tölgy, mely századoknak ádáz ostromát kiállotta, most a belsejében rágódó kis férgek által enyészik el.“ Legyünk tisztában magunkkal. Igen természetes, hogy a magyar ezelőtt mélyen aludván, most kapkod. Ez másképp nem lehet. Méltóztassanak azonban a régiebb orvosoknak hinni, hogy az oly reconvalescens nemzet, mint a magyar, minden nemzetiséget hátára nem vehet. Nincs arról szó, hogy az Istennek akármely teremtményét jogaiból rekeszszük ki, mert felfogásom és vallásos érzelmem szerint azt szeretném, hogy e hazában minden ember valláskülönbőség nélkül mondhatná: „nekem is van itt hazám!* Ez a kikötöm, a mely felé vitorlázok. De mint hű tagja a magyar fajnak, megvallom, hogy a túlliberalismus által és egy túlzó indulat által sem kívánható tőlem, hogy a magam gyermekét dobjam ki a bárkából. Ezt másokért tenni nem fogom soha, és ezen hűséget minden más nemzetben is becsülni tudom. De miután magyaroknak teremtett az alkotó, legyünk is azok és legyünk tiszta magyarok. Ez vélekedé-

¹ Beszédei 353., 354.

² Beszédei 352.

sem.¹ — Még azt hiszik utoljára, hogy itt az ember a zsidóság ellen van, holott én részemről az Istennek minden teremtményét tisztetem, és bizonynyal a zsidóságnak sem vagyok ellensége, sőt méltánylom előmenetelőket, és azt, a mit a nemzetiség dolgában tettek.² De a saját szülőttei, vagy honfitársai helyett idegent menteni ki a veszélyből, több képzelő, mint ítélő tehetségről tanúskodik.³

Még az oktan állapot sem piszkolja a maga fáját s az undok szarka sem mocskítja be a saját fészket.¹ Az ember is lehetőleg ékesítse azt. Tehát a magyar vaktában senkit se kövessen, hanem testi és szellemi erőit önsajátsága szerint a lehető legmagasabb fokra fejtse ki, s életét és foglalatosságát egyéniségéhez és körülményeihez alkalmazza. Szóval maradjon a neki való saját körében. Bármily csekélynek lássék is tiszte, töltse be azt teljesen, minek folytán önbecse által fog annak dísz és fényt adni. Ha ellenben mindenki más akar lenni, mint a mi, akkor épp úgy, mint ha a gépezetben a rúgó a láncznak, ez pedig a tengelynek akarja a rendeltetését teljesíteni, vagy ha a részek közt nem létezik tökéletes egybevágás, a társadalmi közreműködés eredménye jó nem lehet. Tegye meg azért mindenki a kötelességét; ennél nem többet, de azt azután emberül! Ne avatkozzék a politikába, a kinek az nem dolga és kötelessége. A közreműködő erők pedig concentric működjenek. Tanácskozzunk együtt, de fáradjunk és cselekedjünk is, s ne várjuk, hogy a kormány tegyen értünk mindent. Hibát találni könnyű, de a gáncsoknál jobbat állítani elő nehéz.⁵

Az emelkedés oka többnyire az egészséges agyvelő, mely mindezeket átérti és az igazi műveltség, mely az agyat erre képesíti.

Az erős nem egyedül akar megelégedett lenni, a mi magánosán lenni nem is tudna, hanem másokon szintén segíteni igyekszik, azoknak tehát kezet nyújt. Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hord szívében.

¹ Besz. 355.

² Be.sz. 354. I.

³ Világ 525.

⁴ Hítel XVIII.

⁵ Hítel XIX.

Hogy mit kell tenniök. ezt sokszor nem tudják az emberek. Pedig a természetes érzés, ha balítéletek és szokások nem rontják meg, azt oly világosan megmondja nekünk. A tudnivalókat így bizonyosabban feltaláljuk, mintha e végből egész könyvtárakat olvasunk, és tartalmukba mélyedve sajátítunk el.¹

Gróf Dessewffy Józsefnek azt írta: „minden támadásaim daczára földiem szeretőjének állítasz, a miért áldjon meg az Isten. Igen, mert ha agyongázolnak is, honosimnak örökké híve maradandók“.²

Fiatal nemzet vagyunk, de mert nincs elég szilárd alapunk, a férfikor átugrásából könnyen a dicstelen aggkorba juthatunk bele.³ Nemesült nemzeti sajátságok, szokások, természet, az ennek kifejtésére való törekvések, erényeink és velők bonthatlanul egybe forrott honszeretetünk együtt legyen vezérszavunk.⁴ A polgári erényt az jellemzi, hogy annál az önmegtágadás és elszántság második természet s a közjó a legnagyobb kincs. Az erényes polgár a haza nevét nemcsak ajkával hangoztatja, de mindenütt munkálkodik érte, talán sikertelenül is; de neki ez a közjóra való törekvés a legszebb emberi tiszt, s az élvezetek és magánhasznok legnagyobb uzsorájával eltöltött emberi életnek eszményi tartalma.⁵

Egyedül tiszta fogalmak alapján nem fejlődhetik ki az emberi jobblét, s egyedül saját határai közt szorosan mozgó intézmények érhetik el teljes virágzásukat. Tiszta fogalmakat terjesztetni, a zavartakat pedig salakjaiktól lehetőleg megtisztítani szent kötelesség tehát, mint a mily szükséges minden egyes intézménynek szoros határait a lehető legnagyobb szabadsággal tűzni ki.

Nagy veszély fenyegeti még mindig fajtánk nyelvét s ezáltal nemzetiségünket, melynél drágább kincsünk nincs. Régen elismerték hazánknak messzebbre látó, most már elhunyt hívei, hogy nyelvünk körül forog nemzeti létünk, és ekképp ennek gyámolítása a teendő legmagasztosabbika. Sokan, igen sokan

¹ Hitel 23.

² Világ 493

³ Stadium 5.

⁴ Stad. 257.

⁵ Kelet Népe 34.

nem bírták felfogni, hogy a teendők oly hosszú sorából miként lehetett mindenekelőtt éppen egy tisztán philologiai intézetet, az akadémiát, szemelni ki, és oda annyi szorgalmat, időt és pénzerőt úgyszólván elfecsérelni. Mások átlátták ugyan, hogy mindenekelőtt nyelvére kell ügyelni a magyarnak, ha élni akar, és őszintén tapsoltak; de azt nem látták célirányosnak, hogy intézetünk nem annyira nyelvünk terjesztése, mint inkább becsének emelése végett lön felállítva. „Inkább nyelvterjesztő tanodákat kellett volna szerintük tehát állítani, mint tudós társaságot alkotni. Tanítók lettek volna képzendők inkább, a kik elszélesztve, a hon külön ajkú népségei közt a magyar nyelvet terjesztők vala, és nem oly intézet volt létesítendő, mely egyedül tudósokat egyesít!¹

Nyomatékos és felette csábító észrevétel az, hogy vajjon nem lett volna-e jobb és czélszerűbb másra, a mi a gyakorlati életbe vág, mint pl. póktechnikám felállítására egyesülni. Hiszen egyre nő Magyarországon a szólási viszketeg, mintha egyedül a nyelv működése által akarna a magyarnak minden energiája kibuzogni, a tettek számára nem maradván semmi sem. Mert csakugyan ismert dolog, hogy az oly izgatásnál, a hol túlsókat ülnek és sokat szólnak, rendszeren annál kevesebbet és felszínesbet cselekszenek. Hadd mutassam ki, hogy kivételes állásunknál fogva sem egyéb, sem másképp működő intézet létesítése nem volt oly sürgetőleg napirenden akkor, mikor akadémiánk felállítatott, mint éppen az.

Valósággal nem lehet nemzetünknek sürgetőbb és komolyabb tennivalója, mint nyelvét közel vinni a szoros értelemben vett, a tiszta tudományos szabadsághoz. Mert csak oly nyelvvel, a mely ehhez leginkább közelít, lehet aránylag a legtöbbet, a legszaporábban a saját érdekek közül felvilágosítani. A hatalom is kifelé azon nemzetenél van, legfőképp a mai felvilágosult időkben, mikor egyedül a való győzhet, mint-hogy az anyagi diadal nem győzelem, hanem csak elnyomás, a hol a polgárok legnagyobb számát a legjobban lehet a saját érdeke körül összpontosítani. Ezt pedig aránylag könnyen egyedül kiképzett nyelvvel eszközölhetni. Ennyi és nem kevesebb felsőbbiséget rejt magában a kiművelt nyelv.

Ha most nem is fertőzted meg többé a magyar nyelvet és a magyar nemzetiséget az aljasság bélyege, volt idő, mikor

ennyire hagyták elődeink létünk és becsületünk ezen drága és oly annyira nemes zálogát sülyedni. Oly divat vala később is a honi hang, és sokáig oly heterogén elem kiképzettebb köreinkben a magyarság, hogy a lelkes hazafi ez országban alig ismerhetett hazájára, és rendszerint a távol idegenben volt kénytelen magát vélni anyaföldén is. És ha ráismert is szülőföldére néha, mint koszorús lantosaink, úgy minden hű magyar őszintén fájó érzelmeire egyedül saját néma keserviben lelhetett írt és vigasztalást.

Az egészséges nemzet kiléphet legott, a műveltség bármily fokán álljon is, egyenest a cselekvés mezejére: a nyavalygónak azonban előbb egészség, a némának szó kell, mielőtt szabad volna az egészséges népek lépcsőzetét mindenben követnie. A ki sokáig élt becsület nélkül, és azt kezdi visszanyerni, vagy részben visszanyerte már, az százszorta féltékenyebb e kincsére, mint a ki ily erkölcsi agóniában még soha sem szenvedett. Így van a magyar is nyelvével és nemzetiségével. Míg más nemzet fia imáiban az esek urához gazdagságért, hatalomért, vasy erénvért és bölcsesésért esdekel, hogy áraszsa ezeket fajtájára, azalatt nem egy buzgó magyar térdre esve azért sóvárog, bárcsak általánossá válnék a magyar nyelv a saját országában!

A lelkesebb magyar a magyarság külszínét is nem ritkán magasbra becsüli, mint a dolgok velejét, ha azok formája nem magyar.

Ezek nemzeti életerőnknek kezességei. Tehát nem érdemel ezen féltékenység gúnyt, sőt azt még csak tévedésnek sem lehet mondani, minthogy egyedül nemzeti hűségben, azon hazafiúi szent lelkesedésben gyökeredzik, mely ha, mint sokan állítják, nem is erény, hanem egyedül csalódás, mégis a legszebb erényeknek senkitől soha kérdésbe nem vett alapja, és az emberi ábrándoknak habár nem a leghasznosbja is, mindenetre legnemesebbike, s melynek legalább mi magyarok köszönhetjük azt, hogy eddigelé minden jelleg nélküli szolgálgyarmattá nem sülyedtünk.

Azon féltékenység és soha meg nem törhető lelkiét alapján fejlődhetik nemzetté a magyar, melynélfogva lelkesebb része mindent alárendel a nemzetiség angyalának. Az axióma tisztaságában vélem látni nézetem kirekesztő helyes-

ségét. Ez esetben még középutat sem látok. Nálam senki tágabb kört nem enged azon feltékenységnek, mely nemzeti hűségből mindent nemzeti színbe vágyik öltöztetni. Ennélfogva még a kelleténél többet tenni buzgó fiatalság túlzásait is némileg megbocsáthatóknak tartom. Mert ki szegheti szárnyát az élet tavaszkorában azon lelkesedésnek, mely eget kér, ha avval megegeti is néha magát; mert hiszen az isteni szikrának nincsen surrogatuma. S jaj, százsorta jaj azon fiatalnak, a kinek lelke mindig megfért testében. — Férfiútól azonban többet lehet követelni, s kivált az olyantól, a ki vezetői szerepre emelkedik. A nemzetnek békés újjászíületési folyamatában felette nagy bűn a magán uralkodni nem tudó pajzanság. A kérdés, hogy kirekesztőleg csak e mód által biztosíthatja a magyar nyelvét és ezzel elválhatlan nemzetiségét, előttem oly egyszerűnek és kézzelfoghatónak mutatkozott mindig, miképp soha nem tudtam eléggé bámulni, hómét jöhet az, hogy én e kérdés tekintetében úgyszólván isolálva vagyok.

Sokszor tölték a legfeszültebb elmélkedésben napokat, éjket, mert könnyelműen hirtelenkedő nemzeti újjászíületésünk szent ügye körül soha nem voltam. Kétkedtem, eped ve haboztam, szigorún veték mindenben számot magammal, hogy vájjon mert vérem hidegebb, béketúrémem több, tán nem szeretem annyira hazámat, mint a kik mindig forrnak s a lelkesedéstől egyhuzamban áradoznak? Tán nincs annyi bátorságom, mint azoknak, a kik mindenben az oroszlán szerepét hajlandók játszani? Végre tán hiúsági viszketeg, különczködési szeszély, vagy éppen megcsontosult makacsság homályosítják el látásomat, minélfogva nem tudám helyeselni azon utat, melyen a legnagyobb rész különféle árnyalatokban buzgólkodva közelit azon célhoz, melynek elérése saját szívemnek is legforróbb vágya: „fajtánknak nemcsak biztosítása, de egykori feldicsőítése is?” Azonban soha nem tudtam magamat e kérdések körül hibáztatni.

A magyar mélyen aludt. E közben nyelvét elfelejtő és nemzeti színét mind jobban veszté. Sokan azt hitték, hogy nem eszmél már fel többé s be van olvasztva. De fölébredt. Hogy mily halovány színben, mily torzalakkal, ismeretes. Aligvan a nemzetek közt ilyen iszonyatos példa. Azt korábban fel sem vette, sőt álfényében még tetszett is magának. Többnek

azonban túrhetlen volt az önmegismerés e keserű képe, ámde erő nem szilárdítá keblöket; kétségbe estek s magára hagyták a hont. Voltak végre olyanok, a kik dagály és szélvész daczára nem gyengültek el, s férfiak maradtak a veszély óráiban is. Ismét élet felé kezdett fordulni a haza. Hervadozva tengett azonban szerencsétlen vérünk.

Így lón, hogv a legtöbb magyar vak hevében azon tév-útra jutott, melyhez képest magán kívül keresett segítséget, miként a hullámokkal küzdő is, ha magában már nem bízik, mindent megragad, a mire csak kezét teheti. „Jaj, mily kevesen vagyunk! Lehetetlen, hogy ennélfogva a roppant számú német és szláv elemben el ne olvadjunk; terjeszteni kell tehát a nyelvet s nemzetiséget mindenekelőtt” És ez felette helyes! Csakhogy a „miképp“ körül forog a siker kérdése, minthogy nem minden mód vezet a célhoz.

Engem soha nem ijesztett csekély számunk, de fennmaradhatásunkért annál erősebben rettegetem mindig, mert fajtánk úgy anyagi, mint szellemi léte oly felette könnyű. Itt a baj! Essünk át végre az önmegismerésnek ezen legkeserűbb adagán. Nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata. Nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk oly parányi.

Sokan a nagyobb számban vélnek üdvöt lelmi, mintha bizony pl. 30 milliónyi barbár népben több magához vonzó, több magába olvasztó varázs volna, mint bármily kis számban is, ha ez a civilisatio kincsével csordultig van tele.

De ha egyenlő körülmények között a nagyobb számban nagyobb erő van is, a mit senki nem tagad, azt hiszszük-e, hogy nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is? És az a parancs lehetséges, hogy kedvünkért valaki nemzeti saját-ságaiból kivetkőzzék? Tűrnők-e mi, ha bármily hatalom akarna is minket úgy, minden legkisebb csikornya nélkül, a saját mintájára kaptázni, kivált, ha e minta még felette messze is feküdnék a tökélytől?

Törvényeink egy hajszállal sem rendeltek többet, mint-hogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen és a köz-igazgatás nyelve azon fajé legyen, melytől nemcsak nevezetét vévé az ország, hanem, mely az alkotmányos létnek is törzsöké itt. Ennél semmi sem lehet igazságosabb és méltányosabb.

De legyünk valóban igazságosak, mert hiszen az emberi nemre is mindinkább rávirrad a mennynek azon napja, mikor egyedül az igazságosak hazája fog gyarapodhatni. Ugyan ki hagyja erőszakkal ellenszegülés nélkül csak egy hajszálat is kirántatni?

Nem elég a mi időnkben törvényeket írni, de azok iránt sympathiát is kell gerjeszteni. Ha valaki olyan törvénynek nem hódol, mely előtte gyűlöletes, melytől természete is visszaborzad, sújthatja ugyan őt a betűnek szigorúsága, de célját téveszti, mert martyrt csinál, ez pedig fanatismust szül.

Nagy és kicsi, boldog és boldogtalan csak egy nagy családot képez, s a hol, legalább fővonásokban, egy érdekért, egy hazáért élve s halva, mindent már csirájában meg nem ront, meg nem gyilkol a viszálykodás, s az irigység daemona, ott mindnyájunkat csak azonos érdek fűzne össze, egy családba. Az ily boldogságtól azonban távol vagyunk. Ámde ezt soha el nem érhetjük, ha csak a lelki felsőbbség által nem Ennek eléréseért kötelességünk tehát buzgólkodni. Abban áll az egész titok, hogy miképp menthetjük meg fajunkat a bukástól, s miképp emelkedhetünk nagy, hatalmas és dicső nemzeté? Felsőbbség által, vagy sehogy sem!

Könnyebb s hasonlíthatatlanul kényelmesebb volna, ha úgy quia sic volo, sic jubeo a honnak minden lakosa már rögtön magyarrá is válnék, vagy ha már azért magyarrá vált volna, mivel 3—4 nyelv mellett még magyarul is tud szólni. Ily kényelmesen a dolog azonban nem megy.

Hanem éppen mivel egyetlen egy kiképzett emberi velőben több magához vonzó, több magába elolvasztó erő van, mint ezer üres, vagy zagyva főben, éppen ezért egyedül a főlény terjeszthet nemzetiséget is és semmi egyéb. Az erkölcsi felsőbbség ugyanis mindig s mindenütt győz az erőszak felett.

Ne keressük ennek folytán mentőnket egyebütt, mint személyes erényeinkben s lelki felsőbbségünkben. Személyes tulajdonukat hangsúlyozom, mert nemzetnek erénye s felsőbbsege csak annyiban van, a mennyiben a lehető legtöbb egyes tagja férfiasán és szeplőtlenül tölti be a saját helyét.

Képzeljünk magunknak habár csak egy millió főből álló nemzeti családot, melyben annyi értelmi súly, polgári erény, szép szokás, izlési varázs, kiművelt tudomány, élet-

bölcsesség, gyakorlati tapintat s több efféle előny volna felhalmozva, miképp mindenben segédkezet, helyes útmutatást, bölcs tanácsot tudna adni; minden készítményei tökélyvel volnának végezve; körében akaratlanul is jól és kellemesen érezné magát mindenki, mert úgy családi, mint társas viszonyai bájteliek volnának, s az mintegy bölcsője s kincstára volna minden emberi találmánynak és előmenetelnek; intézményeinek jótékony voltát pedig mindenki egyaránt éldehetné. Szóval oly nemzet volna ez, melyről értelmi felsőbbségénél fogva azt lehetne mondani, hogy „az oknak népe“.

Meg kell engednünk, hogy az ily eszményi népbe lassankint mind annak bele kellene olvadni, a ki szorosabb érintkezésbe jönne vele. Magamagától s a nélkül, hogy tola-kodó volna, nőne és terjedne, midőn mindenben mintául szolgálhatna és példaképp vétetnék. Ekképp mind nézeteit, mind szokásait, és ezekkel multhatlanul érzelmeit is — mert a jó példa és jó tett általában mindig hálát arat — lassankint azokra átruházná, a kik vele érintkezésbe jönnek, mi által nyelve is okvetlenül terjedne. Mert ébredjen csak egyszer valahol érzet, bizony annak tolmácsa, a rokonhangú szó sem marad el sokáig.

Ily ideális nép azonban, igaz, sohasem létezett; de azért még sincs egy nép sem, mely ahhoz közelebb, vagy távolabb nem állana, azaz, mely más népekkel szemben olvasztó, vagy olvadó nem volna. A legkomolyabban megszívlelendő tanulsága ennek az, hogy a mely nép élni akar, I annak okvetlen az olvasztó nemzet magaslatára kell emelkedni; különben elgyengülése és kora halála ellen e földön nincsen írj Tehát olvasztó felsőbbséggel kell bírunk./Ámde bir-e ilyennel az, a ki szeretetreméltóság és rokonszenvgerjesztés helyett kurázsikiént csak külsőleg hat. Vagy talán az a mély felfogású olvasztó mester, a ki nyughatatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotában, mielőtt elfogadhatóvá és ízlésessé vált volna, mindenkivel rögtön bevétetni akarja? Vagy a hatalom birtokának csalódásai közt mint oroszánt, a még fejletlen magyart a síkra állítja ki, hogy minden erőt és minden hatalmat felbőszítsen ellene?

Eléggé kiviláglik ebből, hogy mi a hivatása, sőt leg-szentebb kötelessége nemcsak társadalmunknak, de hazánk

bármily nagy és bármily kicsiny fiának is. Nincs a haza területén egy ember sem, a ki nemzetiségünket ne terjeszteni, vagy azon csorbát ne ütne. A ki erkölcsileg bármily csekélységgel is felsőbbiséggel bír, az terjeszt; ellenben az, a ki, habár csak egy hajszállal alantibb is, mint a nem-magyar, csorbít.

Egyedül az önmegismerés keserű gyümölcse által nyerheti el egészségét az emberi lélek. Egyedül ennek egészséges volta emelhet valamint embert, úgy nemzetet is valódi hivatásának fénykörébe. Ūrítük hát ki a megismerésnek ezt a keserű serlegét fenékig. Ha itt magyarul valakinek jól pereg a nyelve, ha nagy szónok s ügyesen tudja játszani a magyar szerepét, akkor a hazafiság ezek a küljelei nálunk még elégségesek a hazafiság legveszélyesebb mirigyeinek eltakarására. Azonban nem szabad a lényeg elébe tenni a külsőt, a való elébe a szint, az élet elébe a halált. Nincs visszataszítóbb s méltó antipathiát gerjesztőbb, mint az üres, nyavalyás és bűnös kebelre rámozolt hazafiság.

A magyar szó még nem magyar érzés. Az ember, mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. Az ilyen azok hazafiságát állítja homályba, sőt ellenük antipathiát gerjeszt, a kik szeplőtelen kebelrel minden efféle undok salaktól menten a honszeretet legtisztább szellemében ragaszkodnak vérükhöz. Nem képes civilisáló sympathiát s hódító közvéleményt gerjeszteni a legmagasztosb polgári erény sem oda künn, mert annyi bitor hazafiságtól van köryezve és elrútítva, mely tapsot arat s bálványul emeltetik fel ide benn. De habár iszonyattal vagyunk is kénytelenek látni a rothadásnak jeleit nemzetünk testén, azért ne csüggedjünk, sőt bízzunk magunkban. Fordítsuk reményeinket egy vigasztalóbb kép felé, mely szintén tárva áll előttünk, mert noha számra kevesen s ezek sem mind tiszták, azért megtörve még nem vagyunk, s nem egy hű kedély, nem egy nemes ész virraszt még vérünk felett. És egyetlenegynek erényeiért százezrek bűneit fogja boszulatlanul hagyni az egek haragja.

Bízzunk magunkban és bízzunk erőnkben; készületlenül azonban soha ne lépjünk síkra, s erőnkkel jobban gazdálkodjunk, mint eddigelé; mert hiába, a nemzetet regeneráló küzdelemben többet mozdít elő a szerény méh, a munkás

hangya, mint a sok szópompa, meg a sok lelkesedés! zaj. Minél közelebb emelkedhetünk azon nép-ideálhoz, melyet felhozék, annál biztosabban és szaporábban éri el vérünk földi üdvét.

Legyen szabad a még mondandókat a magyar tudós társaság tisztelt tagjaihoz intézнем.

Lelkesedés nélkül csak félig-meddig is tökélyvel nem megyen előre semmi. A lelkesedés azonban nem mindig egészséges állapot, s vajmi sokszor nyavalyás lobban arra és lázba tör ki, mikor többet szaporábban ront, mint maga a tespedés. Fajunk, vagy legalább annak igen nagy része ez egyik túlságból a másikba esett. Már eddigelé is megtette és még inkább fogja compromittálni a túlhév s hazánk némely fiainak nyavalyás lelkesedése újraalakulásunk legsürgetőbb és legéletbevágóbb érdekeit.

Ily helyzetben kettőztetett kötelesség, hogy kiki lelkiismeretesen töltsé be helyét s attól ne kalandozzék el.¹

A magyarság csak értelmiségének emelése által fejlőd-Magyarosíthatik. Értelmi súlyunk öregbítése s nemzetiségünk csinosítása^{tas} nélkül az nem verhet mélyebb gyökeret. Erről meg kell győződni, ha az ország lakosait, földrajzi fekvését, természeti sajátosságait s szomszédainkat figyelembe vesszük. Felmerül itt az a nagy kérdés: miképp és milyen eszközökkel kell tehát magyarosítani? A világon minden csak a fölénynek enged. Ez oly természeti törvény, melyet kétségbe vonni nem lehet. A magyarságot tehát lehetőleg minden hátrányaitól meg kell szabadítani, hogy idővel vonzóvá s követésre méltóvá lehessen. Földirati szerencsétlen helyzetünk mellett fejlődésünket sok minden, másutt nagy hatást gyakorolt tényező nem támogathatja eléggé. Önismeretben is hátra vagyunk még. Szeretjük a hibát magunkról másra tolni. Kötelességeinket nem teljesítjük eléggé, pedig éppen, mert kevesen vagyunk, kettőztetett erővel és állhatatossággal kellene azokat betöltenünk.² r Azonban a számos nagyobb és kisded nemzetiségek között, melyek ezen országot lakják, egyben sincs csak félig is annyi erő, mint az eredeti magyarban.³ A magyarsággal szem-

¹ Széchenyi 1842. évi akadémiai beszéde.

² Világ 80—83.

³ Stad. 119.

ben a németség áll, hogy egyéb ellenfeleinkről ne beszéljek; tehát külföldi háttere folytán óriási súly csekélylyel szemben. Jó taktika lenne ezen kis súlyt szüntelenül összeütközésbe hozni a nagyobbbal?

Nem kell támadólag berzenkedni ott, a hol gyengék vagyunk, s a hol a győzelem lehetetlen. Én nem látok isteni szikrát az oly agyvelőben, mely e veszélyt nem látja Nyelvünk törvényesítése bekövetkezett. Az állami nyelvet őrizzük íme; de az idegen család körébe azt tüzzel-vassal ne igyekezzünk bevinni. Ha magától befogadja nyelvünket az idegen ajkú család, hála az égnek érte. Külömben a visszahatás törvénye szerint a tüzzel-vassal való visszaveretésre legyünk elkészülve. Várjunk valamit az időtől is. És a hazában levő többi nemzetiségekkel való versenyt vigyük oly térre, a hol mi erősebbek vagyunk, ők pedig felette gyengék, t. i. az alkotmányosságára. Fogadjuk be őket az alkotmány sánczaiba, hogy ők meg minket, azaz a magyarságot, sziveikbe fogadjanak be. Nem elég a tótnak, vagy németnek azt mondani: légy magyar; mert ezen a különös követelésen, mely minket is fellázítana, vagy kacszagni fog, vagy megütközik. Ha ellenben tóthoz, némethez s Magyarországon egyéb nemzetiségeihez így szólunk: hazátok nektek oda künn is van, de nekünk nincs sehol, csak itt, alkotmányos szabadsággal azonban ti nem birtok, mi pedig bírunk. Azért lépünk egyezsége, melynek feltételei ezek volnának: beszéljen kiki saját nyelvén házi körében, egyházában; de a mi a nyilvános élet körébe vág, mind az egyesítsen bennünket az erény és honszereteten. Hogy pedig valóban legyen ok magyarul beszélni, oda kell hatni, hogy azt nem erőltetve, de szívesen cselekedjék. Terjesztessék ki a magyar alkotmány mindenkiére, úgy hogy a legkisebb se legyen abból kizárva, és annak jótékony melege a legcsekélyebb helyre is elhasson. De elbizakodottsággal egyik nemzetiséget se sértsük. Gúnyt egyikből se úzzunk. Míg nem vagyunk vonzók, addig ne követeljünk magunk iránt hajlandóságot, vagy éppen őszinte szeretetet. Ezt meghozza majd később az idő. De nem a magára hagyott idő, hanem az a jövő, mely az alkotmány kifejlődése s a fokozódó közművelődés által szellemileg és erkölcsileg nemessé emeli a magyart. Mindkét irányban tenni kell tehát; de oko-

san, mindent a maga helyén és idején. Semmi által sem kedveltethetjük meg a magyarságot jobban, mintha annak felkarolását kellemessé, vonzóvá, könnyűvé és az ezer éve velünk együtt lakó nemzetiségeknek érdekében levővé teszszük.

E helyett ne taszítsuk el a nemzetiségeket szivüinktől, ne legyünk szűkkeblűek, ne járjunk el helytelen taktikával, és ügyeljünk minden nemzetiségnek lelki állapotára.

Nem könnyű feladat ez. Sok ügyességet, még több eszet tételez fel, mely a szenvedélyek kötelékeiből ki tud bontakozni, és próbára teszi a szív nemességét is. A valódi és tartós közjóra törekedünk, mely nemcsak reánk, hanem az emberiségre nézve is hasznos és dicső lesz. Mert különben rossz számítás által diktált túlbuzgóságból hazafias törekvéseink több átoknak, mint áldásnak válhatnak forrásaivá.

A helyes számítással ellenkezik: nem tenni, mikor tenni kellene, sőt tenni kötelesség volna; másokat cselekvésre buzdítani, midőn az abbanhagyás lenne a mi tisztünk. Az eredmény mutatja meg mindig, hogy jól számítottunk-e. De a tényezők kellő mérlegelésére az elől jární hivatott egyeseknek kiváló tehetségük legyen, mely nélkül vezérkedni akarni nagy vakmerőség, sőt valóságos bűn lenne.¹ Magunk pedig ne tegyünk semmit nemzetiségünk és benső sajátságaink ellen. De mind a kettőt nemes és fejlődő értelemben kell venni.²

A műveltebb ember, a ki már felismerte a társas szabadság igazi szellemét, rendszerint mértéklettel szokta magát viselni. A ki azonban jobb neveléssel nem bír, oly kíméletlenséget és figyelemhiányt tanúsít másokkal szemben, hogy leggyakrabban azt teszi, a mit akar, ha nem is tetszik a közönségnek. A rossz és nevetlen társaság mindig lehangol. Magyarosítani kívánjuk honunk nem magyar ajkú lakosait? Ezt azonban fenytékkal és erőszakkal nem eszközölhetjük sikeresen. Csak a bájak varázsa ösztönöz utánzásra, meghódolásra. Mindenütt a lelki elsőbbség győz és az a nemzet vezetí a többít, mely szokásban, törvényben és magatartásban legtöbb értelmiséget és legjobb ízlést fejt ki. Ne mulasztzuk el hát jobb ízlésű kiművelésünket. Hódoljunk meg az erénynek,

¹ Kelet Népe 73—83.

² Hitel. 161. 11.

de egyúttal a jobb ízlésnek is. Legyünk mi magyarok annyi keverék népünk közt az első, a kikről a külföld bátran mondhassa, hogy belsők becses volta mellett külsők és magunktartása is nemes.¹

De J^{ia} valaki nem magyar is, miért ne érezhetnők iránta a legőszintébb sympathiát, miért ne sorozhatnánk őt valódi hálaérzettel jóltevőink közé, ha felfogván nemzeti kifejlődésünk s nemzetiségünk szent ügyét, segédkezett nyújtott vérünk kitisztítására s felemelésére. Hiszen a nemzetiség nem zárja ki az emberiséget. Viszont az, a ki saját vérehez valóban hú, nem kevésbé hú az egész emberiséghez is, mert a kifejlett nemzetek lépcsőin emelkedik az magasabbra, a mint a derék nemzet sem egyéb, mint sok derék polgár összesége. Abból, hogy a szebb lelkületű mindenekelőtt hazáját imádja, nem következik, hogy keblében azért a legkisebb gyűlöletet is kelljen más nemzetbeliek ellen táplálnia.³

Arról, hogy egy jó színháznak nemzetiségünk kifejlésére minő jó hatása lehet, valóban napokig tudnék okoskodni. Azok, a kik a színügyet igen rossz időkben nagy áldozatokkal mozdították elő, nemzetünk kifejlődésére többet tettek, mint azt akkor lehetett látni, mivel az, a mi a nemzetek sajátját fenntartja, elkorcsosulás ellen megvédi és a saját törzsökének fakadását elősegíti, észrevétlenül is gyarapítja annak ifjú erejét.²

Én úgy fogom fel a magyar nép rendeltetését, ez volt reményem fiatalságomban, s annak előmozdítása lett feladatommá férfikoromban, hogy képviselje Európában, mint itt egyedüli heterogén sarjadék, ázsiai bölcsőjéből magával hozott, de eddigelé még sehol virágzásra nem fejlődött sajátjait. Azelőtt csak rombolt a mívelt világban, de azután hasznára vált ennek, mert a keletről jövő vad áradatot fenntartotta. Van benne sok eredetiség. De benne a tűznek nemes hévvé, a vad erőnek bajnoki szilárdsággá és az ittas rombolási vágyak nagylelkűséggé kell tisztulni. — Az emberiségnek benne egy nemzetet kell megtartanunk; tisztult sajátjait, mint

¹ Széchenyi István gr. Hírlapi cikkei I. k. 23., 24. 11.

² Gr. Széchenyi István cikkei: Nemzeti színház I. k. 196. 1.

³ Üdvlelede 38.

ereklyét megőrizni és szeplőtlen minőségében kifejteni, erőit és erényeit nemesíteni és így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végcéljához — az emberiség fel-dicsőítéséhez — vezetni. Lehet-e minden keservtől ment tisztább öröm annál, melyet éreznie kell annak, a ki e dicső cél eléréséhez ha csak egy paránnyal is járulhat? Egy haladott, kiválóan miveit és erkölcsös nagy nemzethez tartozni általában még vérségi kötelék nélkül is boldog érzést szül. Ményivel inkább, ha saját véreink nemzeti újjászülésének szent küzdelmében vehetünk munkás részt? Hazánk reményei, romlatlan ifjak, nem reszket-e benneteket a szív, nem emelkedik-e a mindennapiság fölé lelhetek, nem hangzik-e bennetek isteni szózat, hogy ti vagytok hivatva egy sarjadzó népet megmenteni és egy fejletlen törzsökös nemzetet eszményi magasságra emelni? Egy szebb jövőnek uraivá lenni vagytok hivatva, ha mertek nagyok lenni. Lépjetekek valódi hazátok hű szolgálatába, melyen kívül nincs számotokra hely.

Minél inkább eltávozik az ember az anyagtól és minél inkább emelkedik a felsőbb lények felé, annál inkább tágul boldogságának köre. Minden kétség felett álló és eldöntött dolog, hogy annál boldogabb a nemzet, minél több benne az erény, mert ez nem kívánja, hogy magunkat és másokat a jogosult élvezetektől megfoszszuk, sőt emberi hivatásunknak úgy teszünk legjobban eleget, s természetünknek annál inkább felelünk meg, ha az Istennek minél több lelki és anyagi adományaiban részesítjük embertársainkat és részesülünk magunk is. Ez által csupán a természet nagy törvényeit teljesítjük. Csakhogy élvezetünknek a maradandóra kell irányulni és a végcél — a tökéletesbedés — felett ne legyen úr az anyagi kéj, mert ez helyesen a másiknak csak eszköze lehet.¹

Mióta magyar hazánk össze van kötve Ausztriával, s annyiféle nemzetiség, nézet, szokás, irány egy fazékba keverve, ennyi bonyodalom közt természetes lún az egyszerűsítés hoz. némi amalgamizálásra való törekvés, már vagy titkon s mellő-

¹ Kelet Népe 18—22. 11.

késén, vagy nyíltan s egyenesen; de ennek ismét természetes következése lön másrészt a separatiszticus irány.¹

De látjuk minden részről, hogy sem Ausztria-Magyarországot, sem ez azt nem subjiciálta, hanem egymás mellett függetlenül állanak, s mindegyik, bár a másikkal egyetértésben, saját útján jár, valamint a napsystemában szükséges, hogy mindegyik planétának meg legyen saját tengelye, mely körül forog, habár ismét többen együtt egy napsystemát képeznek.²

A Habsburg-dinasztia számos fejedelme a fejletlen és hibás alapelveken álló magyarságot a többi heterogén elemekkel egybeolvasztani s az ebből eredhető egyszerűség által az országglást birodalmukban tökéletesíteni kívánta.³ Azonban mivel valamely erőmű, vagy szervezet egyszerű, azért nem kell okvetlenül jónak is lennie. A balta egyszerűbb eszköz, mint az óra, de ha az előbbi puha vasból van, sokkal rosszabb lehet, mint azon óramű, a mely kellően lévén szerkesztve, pontosan jár és üt.⁴ A magyarságot becsének lealacsonyítása, sőt megsemmisítése nélkül más nemzetekkel összeolvasztani nem lehet.

Homogén, egy nyelvű nemzetek, habár régebben szakadtak is el egymástól, a részek legnagyobb hasznára ismét egyesülhetnek; de törzsökös nemzetek, mint a magyar, melynek nyelve semmi más szomszédos népével rokonságban nincs, vagy magukból emelkedhetnek fel magas egyéni létre, vagy sarkukból dőlnek ki. Az ilyenek omladékáiból majdan más nemzet fejlődhetik ki, de létező kifejlett nemzettel össze nem olvadhatnak.⁵

A monarchiának nem válhatik hasznára Magyarország politikai, vagy gazdasági gyengesége, sőt axiómának fogadható el, hogy mennél erősebb és gazdagabb Magyarország, annál jobban gyarapodnának a vele szövetségben levő szomszéd népek is, sőt ettől várható a fejedelem és nemzet oly

¹ Besz. 538.

² Besz. 538.

³ Világ 107.

⁴ Világ 108.

⁵ Világ 109.

fontos egyetértése is.¹ Az Ausztriával fennálló közjogi kapcsolat ne tartson bennünket vissza attól, hogy belügyeinket, különösen forgalmunk életfeltételeit ápoljuk és erősítsük. Biztosra vehető, hogy ha így járunk el, s teherviselési készségünk és képességünk gyarapításában megteszünk minden lehetőt, akkor az önkénytől korántsem tarthatunk oly mértékben, mintha mindezt elmulasztjuk. Sőt az ország erői szabadon fejlődve, idegrendszerében is a harmonikus egyensúly válnék uralkodóvá.² Széchenyi törekvése volt, az uralkodóház és a nemzet közötti bizalmat helyreállítani. Itthon akkoriban mind általánosabbá lön az a meggyőződés, hogy Bécsben a magyarságot csak rabigába akarják hajtani, hogy beolvasztassák, ott pedig a magyar nemzet által adott minden életjelben az összeesküvés és elszakadási törekvés nyomait vélték felfedezhetni. Ennélfogva olyan bizalom, mint a minőnek alkotmányos kormány és alkotmányos nemzet közt fenn kell állani, bensőleg igazán sohasem létezett egymás iránt. Mint az oly házasságban, a hol a különböző vérmérsékletű házastársak közt a békités által csodákat mívelhet egy őszinte jó barát, ha beavatkozásáért talán nem is nyer köszönetét, úgy a fejedelemlenek és nemzetnek egymáshoz való közelebb hozatala által szolgálatot vélt tehetni mind hazájának, mind a fejedelemlennek. Ez a feladata számtalan árnyalatban merült fel, s ámbár tudta, hogy elismerésre egyik részéről sem számíthat, mindent fontolóra véve, azt hitte, hogy működése azok részére így hajthat legtöbb hasznot.³

Már 1825-ben írja naplójába, hogy érdekeinket a monarchiának érdekeivel azonosítanunk kell. Az a szép álmom a független szabad magyar monarchiáról még nem a mi napjainkba való. Ne kívánjunk lehetetlent, és a mit a kerületi ülésekben jogainkról mondunk, oly alaposan és mérsékeltlen adjuk elő, hogy azt még az akasztófa alatt is készek lehessünk újra elmondani. — Minden irányban igazságosaknak kell lennünk. Azért, mert korábban elpáholtunk és elnémetesedtünk, a felelősség nemcsak az akkori kormányt terheli,

¹ Világ 435.

² Stadium 240.

³ Kelet Népe 31.

hanem magunkat is: miért engedték azon méltatlanságokat végbevitetni magunkon.¹

1826. évi márczins 18-án Széchenyi szükségesnek látta a főrendiházban nyilatkozni, midőn így szólt:

„Egy olyan országnak az alkotmánya, mely más absolut uralom alatti országokkal áll összeköttetésben, mindig veszélyben forog, s csakis válságos és háborús időkben tartható fenn. Ha a béke hosszabb időn át biztosítva van, úgy a szomszédországok, melyeknek alkotmányuk nincsen, eszközül engedik magokat felhasználtatni az alkotmányos, tehát boldogabb ország ellen, s az uralkodó maga is végre tűrhetetlennek fogja találni azt az állapotot, hogy míg az egyik országban kénye-kedve szerint tehet, a mit akar, addig a másokban ellentmondásra és akadályokra talál.“ Naplójában pedig ugyanekkor azt jegyzi meg, hogy „bizony ellenségeket szerzek magamnak, de a nemes gondolkozásé igaz embernek mitsem kell törődni a tömeg vélekedésével.“ Mintegy az 1867-ik évi kiegyezés alapeszméit szabatosítja 1847-ben, midőn a következőket írja: „Abnormis állapotainknak kulcsa az az indefiniált, vagy legalább eléggé soha nem definiált összeköttetés, melyben élünk, mióta Magyarország Ausztriával szövetekezett. Ebben gyökeredzik az a viszálykodás, s a majd lappangó, majd nyilvánosan kitörő visszatorlási hajlam, mely a magyar nemzet viszonyát az ausztriai kormány iránt megfordítva mindig áthatotta. És ha készakarva nem akarjuk ’csalni magunkat és másokat, s viszonyos bajaink gyökeres oka előtt szemeinket nem hunyjuk be, be kell vallani, hogy az még ma is fennáll. Fenn is fog állani mindaddig, míg a magyar és az örökös tartományok között létező államszerkezeti különbségek egyfelől nem definiáltak, másfelől pedig a monarchia gyarapodása ezen két tényezőre méltányosan nem alapittatik.² Hiba volt, hogy az ausztriai kormány a magyarnak sem nemzetiségét, sem alkotmányát nem méltatta eléggé; de hiba volt a magyar nemzetnek élénkebb és pezsgőbb elemei részéről is az, hogy philosophiai felfogással nem tudtak belenyugodni abba a gondolatba s a szerint bölcsen cselekedni, hogy Magyar-

¹ Világ 82.

² Politikai progr. töredékek 24. 1.

ország az ausztriai tartományokkal bizony egybe van házasítva, s hogy a monarchia egyik legfőbb részét képezi, és hogy egyedül e kapcsolatban találhat szerencsét és másutt nem. Tengő és sinlódó állapotunk természetes eredménye azon aggodalomnak és küzdelemnek, melyek középeit nemzeti-ségünk és alkotmányunk felett virrasztva, felhasználatlanul annyi drága és visszahozhatlan idő pergett le nemzeti életünkben. Ily körülmények közt még csodálkozhatni a felett, hogy ennyire jutottunk, a hol vagyunk; a mi életképességünknek igazán legnagyobb bizonyítéka. Valóban sokáig nem voltunk egyéb, mint egy alig lábadozó, irigységgel megtelt nép. Hiszen mióta Ausztriával össze vagyunk kapcsolva, közös érdekeink kiemelése végett soha sem használtuk a persuasiót, hanem önállóságunk képzelmében mindig csak in érdekeinket vettük szemügyre, és így azokat az erősebb félle szemben nem voltunk képesek megóvni, minélfogva eszünket nem kellőleg használván fel, a nagy istenek is neheztelve fordultak el tőlünk.¹ De az bizonyos, hogy az ausztriai hatalom, miután észrevette is, hogy belőlünk sem németet, sem alkotmány tálán tömeget faragni nem képes, inkább akart belőlünk „semmit” csinálni, mint jobb magyarokat, s rendszeretőbb alkotmányos nemzetet nevelni. A monarchia bizonyára nagyobb erőben és fényben tündöklenék, ha a sajátságaiban kifejlett Magyarország lenne fő integráns része. Az fog Magyarországra és az egész monarchiára is a legtöbb hasznot árasztani, a ki felfogván, hogy politikai bajaink oka nem annyira személyekben, mint azon complicatiókban rejlik, melyeknél fogva már a mi saját szerkezetünk is elég szövevényes, oda fog törekedni, hogy a monarchia minden részeinek kellő tekintetbe vétele mellett a fennforgó összes szövevények nyitját feltalálja.² Ha Magyarország, tudja Isten micsoda különös fátum által, el bírná szakítani magát, fajtánk csekély száma, veleszületett irigy fondorkodása, lapos hona és legfőképp sokkal erősebb szomszédai következtében tizennégy napig sem volna képes fennállni minden támasz, vagy inkább valamely erős „fenn-tartó kéz” nélkül, önállóan; a mi aztán természetesen nem

¹ Politikai programm töredékek. 30—32. 11.

² U. o. 44. 1.

lenne fényes csere.¹ — Meg kell ismernünk hát az európai helyzetet és abban hivatásunkat. Európának itt a keleten egy oly birodalom kell, mely a súlyegyent fenntartja. E birodalom felozslását Európa nem engedhetné meg. Ha mi Ausztriától el akarnánk szakadni, nemcsak Ausztriával gyűlne meg a bajunk, de Európa fordulna ellenünk és hódítana vissza.

Ausztriához mi válhatlanul vagyunk kapcsolva. Szakadásra csak őrült gondolhat. E helyzetben pedig nekünk a dinasztiát mindinkább magunkhoz kell csatolnunk, hogy az a saját biztonságának alapját bennünk találja. — Miután a Nagy Lajos királyunk lángesze által megalkotott keleti birodalom megbomlott, és a mohácsi vész után még csak a reményről is le kelle mondanunk, hogy a magyar korona csoportosulási központot képezhessen, alig történhetett számunkra kedvezőbb történelmi fejlődés, mint a Habsburg-ház uralkodása alatt fokonkint és lassan, de folyton szilárduló szövetség keletkezése.

E szövetségi viszonyt, melyet mostani fejlődött fokán „vegyes házasságnak”¹ nevezek, tartom én azon alakulásnak, melyből, ha a további fejlődések folyamatában — mint most ’ gyanítható — uralkodóházunk déli és nyugoti helyzetéből mindinkább kelet felé tolatik, nemzetünk európai állására nézve mi húzhatnók a legnagyobb hasznot, ha eszünkön járunk és hivatásunkat felismerjük.

Ahhoz nem kell nagy jóstehetség megjövendőlni, hogy Olaszország nem soká hordozza az idegen uralom jármát. Németországban a porosz hatalom mindent elkövet, hogy Ausztria befolyását gyöngítse, s azt mindinkább keletre szorítsa. — Ha ezen folyton működő erők éreztetni kezdik hatásait, Ausztria a nagyhatalmi állás fenntartása végett hovatovább Magyarországra kénytelen támaszkodni, és e nagyhatalmi állás előnyeinek természetes örökösei mi vagyunk.

A fejlődések során eljön az idő — és ez nem valami merész ábránd — midőn a monarchia európai fontos hivatásának betöltésében mi vetjük a főszűlyt a cselekvés mérlegébe. És a mint Európa látja, hogy érdekeivel magunkat nemcsak azonosítottuk, de annak fontos tényezőivé lettünk, fajunk emelkedése és erősbülése európai érdeké válik.

¹ Politikai programm töredékek 66. 1.

A mint annak felismerésére jutottam, hogy a keletkező nemzetközi áramlat nyomása alatt mi Európa népei közepette csak úgy állhattunk fenn, ha annak culturalis törekvéseit magunkba felvesszük, az sem maradhatott előttem homályban, hogy fennmaradásunk egyik feltétele most, hogy Európa létező érdekeivel ellentétbe ne jussunk, sőt azokat nemzeti fejlődésünk érdekeivel azonosítsuk. — A monarchia megvan. Három század 'lassú fejlődésének nagy műve az. Mi nem csináljuk a históriát; ahhoz is sok kell, hogy jól megértsük. — Én e kapcsolatot hazánk inalterabilis viszonyának' tekintem, melyet Európa mai conjuncturái közt felbontani nem lehet, de ha lehetne, akkor sem lenne kívánatos. — Nekünk magyaroknak éreznünk kell, hogy minden különböző népfaj közt, melyeket a sors keze egy birodalom szövevényeibe fűzött össze, minket illet leginkább az összetartás kötelessége¹.

„Ha szabad akarsz lenni, légy mindenekelőtt igazságos.“ Ez volt s ez lesz politikám főszabálya mindig. Ennek alapjára illesztve nemzeti állásunkat a közbirodalomhoz nemcsak nem tudtam magamban soha elnyomni bizonyos érzéjt, sőt minden alkalommal a lehangosabban szólt az belsőmben, melyhez képest az axióma világosságában látám, s most is azt hiszem, hogy „csak az érhet tartós cél, a ki méltányos“. Mindenekelőtt azon vagyok s azon töröm fejemet, miképp lehetne a magyarságot és alkotmányt a nélkül, hogy lényegükből veszítsenek, sőt kifejtve megifjodjanak, mind simábban az egészbe illeszteni, s e két palládiumunkat részint azok által is megkedveltetni, a kik irántunk ekkorig még hidegek, sőt ellenségesek, részint pedig azok hajlamát még inkább megnyernünk s egészen biztosítani, a kik eddig is pártolták ügyünket. Én ezen modorban iparkodom használni tehetségemet. — A rábeszélés és a közös érdekek kiténtetésének fegyverével remélek győzni. Azt mondják: „nem mindig szóltam így s megváltoztattam politikámat“. Igen, azelőtt nem így szóltam, és valóban megváltoztattam politikámat. De ugyan hogyan? Hiszen mikor a politika bárkájába ültem, már akkor tudtam s erre alludáltam is, hogy azon cél, melyet magamnak

¹ Széchenyi ez a nyilatkozata olvasható Kovács Lajos i. m. II 224—226. 11.

kitűztem, egy széllel s úgyszólván egyoldalú vitorlafelvonással nem fogom elérhetni; de az ahhoz való közelíthetés végett kedvező széllel minden vitorláim kifeszítésére, ellenkező széllel pedig azok mesterséges használására, zivatarnál végre azok tökéletes leeresztésére, sőt horgonyvetésre, vagy éppen a kevésbbé hasznos és csak akadályozó holmik kilökésére is fogok szorulni.

De ám lépjenek elő s mutassák ki, hogy most kevésbbé vagyok hű a magyarsághoz és az alkotmányhoz; hogy most kevésbbé vagyok a haladás embere; hogy most kevésbbé szomjazom minden hazámfiának „halhatatlan emberhez illő”¹ polgárosítását; hogy most kevésbbé fáradozom s rontom úgyis eléggé roncsolt testemet a közjóért, vagy hogy most inkább esengek másrul rám sugárzó fény, vagy emberséges fáradozás nélküli kincs után, mint azelőtt; hogy én most valami utilé t vadászok; hogy most máshová szándékozom vinni sorsomat s nem akarok, mint eddigelé tevém, hűn osztozni honosimmal szerencsében és gyásznapokban egyaránt.

Azon eszmét, hogy a legnagyobb veszélyek közt vagyunk, kivált a nemzetiség dolgában, lehetetlen elég erős ecsettel festenünk. Okvetlen sülyed az, a ki veszélyben való léte-
iét még csak észre sem veszi. Az mindig kettő közt ingadozik: vagy elbízta magát, vagy eléggé nem bízik magában. Fajunknak valóban ez a legáltalánosabb és legveszélyesebb betegsége.¹

Végül felemlítendő, hogy Széchenyi nyolcz nappal halála előtt Babarczy Imre alezredes által, a ki azokat rögtön írásba foglalta, a következőket izente Deák Ferencznek:

„Mondja meg ön Deáknak, ha csakugyan hallgatni akar | egy bolond szavára (a bolondok gyakran próféták), hogy használja fel azon hatalmat, melylyel a közvélemény felett bir addig, míg a vihar nem lesz oly nagy, hogy elvész benne az ő hangja is, a mint nem akartak hallgatni az én szavaimra 1848-ban. — Én Magyarországnak 300 év előtt a Habsburg házzal kötött összeköttetését nem tartom szerencsésnek; de szerencsétlen házasságból is születnek erőteljes gyermekek.

¹ *Zichy Antal*: Gr. Széchenyi István hírlapi cikkei. A szentgróti levél elemzése. 657—663. 11.

Ha elválnak a hites társak, akkor egyiknek sincs utódja: jövője. — Ne ámtígassuk sem magunkat, sem a népet. — Tanácsom — és ezt kár volna kinevetni — az, hogy őszinte kibékülés történjék az 1847,8. alapon (exceptis excipiendis) s a fejedelem megalázása nélkül, a kit mint Magyarország királyát bizonyára nagyban óhajtunk látni. — Deák és barátai fontolják meg, hogy a mozgalomnak méltányos és lehető határokat kell szabni, és akkor aztán minden magyarnak — ha a szükség úgy hozná magával — fenyegető ököllel szemébe mondani: „ulterius ne tende odiis!“ — A múltból való vezetők nélkül Magyarország nem múltjáért fog küzdeni, hanem agyrémért, mely erejét és segédeszközeit kimeríti, és végre is halállal fog végződni!

„Higgyetek szavaimnak.“¹

„Hazánkat egy szebb jövő várja. A magyarnak egészen új aerája közelit, ha eljárásunkat inkább fogja jellemezni az igazi gyakorlati életbölcsetség, mint a rabulisztikus álelmélet; ha képviselőink közt több lesz a nemesen gondolkozó egyén, mint az olyan, a ki egyoldalú kiváltságra vágyik, vagy az ilyet megtartani törekszik; ha itt több lesz a jó hazafi, a ki Örökösök a magyarság életérdekei felett, mint olyan, a ki csak a kormánynak, vagy csak a népszerűséget osztogató tömegnek kíván tetszeni, s ha feltétlen bizalommal épp úgy nem viseltetünk senki iránt, mint a hogy kerüljük az oknélküli bizalmatlanság sértő nyilvánítását. A fejedelem se ruházzon fel érdemetleneket bizalmával, és ne legyen bizalmatlan a nemzet fokozódó ereje iránt, mert az erős nemzet, melynek nincs mitől tartani, hozzá is a leghübb lehet. És a magyar nemzet a legnagyobb méltatlanságokat is nagylelkűen el tudja feledni, ha egyenesen és valóban atya módjára szól hozzá törvényes királya. A jó lelkű s jó akaratú fejedelem és nemzet egyetértve el nem bomlasztható nagy hatalmat képeznek.

Valamint a Duna, hazánk e nagy folyója, áldás, ha folyását mi tudjuk kijelölni és felhasználni; de átok, ha korlátlan dühében maga tör utat magának: úgy az újabb kor szelleme is áldást hozhat hazánkra, ha azt megérteni és hasznunkra fordítani vagyunk képesek; anarchia pedig csak

¹ Zichy A: Széchenyi Naplói. Függelék.

akkor származik belőle, ha azt félreértettük, vagy restek vagyunk kellőleg felhasználni.¹ Sem azon nemzetnél, melyen vad önkény uralkodik, sem annál, melyről csak a kormány gondoskodik, nem fejlődhetik ki a kellő lelki ruganyosság, mely a nemzetnek általában legjótékonyabb hatású életelve, mert a hol az uralkodik a gyakorlati életben, ott a nép sem elkészerítő szolgaságba nem hajtható, sem rakoncátlan képzelgésnek nem lesz áldozatává, s megóvjá azt az éretlen elméletek csábjaitól is. Csak tőlünk függ nemzetünk lelki ruganyosságát kifejleszteni, ha a helyett, hogy henyélnénk, vagy mindig csupán mások segítségével bíznánk, saját eszünkkel és kezeink munkájával igyekszünk helyt állani és magasra emelnünk országunkat is. A kormány különben a legtisztább szándék mellett sem képes a szükségjeinknek megfelelő dolgok „ legnagyobb részét eligazítani a nélkül, hogy ne önkénykedjék, erszényeinket és egyéb tehetségeinket nagyon is igénybe ne vegye. Sok tekintetben hátra vagyunk, az ország anyagi ereje pedig igen könnyen kimeríthető, és a közfeladatok megoldása így tízszer annyiba kerül, mintha mindenki elvállalja abból a természetszerűen reá eső részt. Ha ellenben ezt megteszszük, akkor értelmi súlyunk fokozódása s tulajdonságaink nemesbedése és tökélyesbedése folytán maga a nemzet is gazdagabb lesz. Azért törekedett Széchenyi mindig a nemzet lelkének ruganyosabbá tételére és a közszellem felébresztésére. Az egészséges közszellem pedig az, mely belátja, hogy számos kis tehetségnek egyesítése és összpontosítása által óriási erőt lehet kifejteni; az aránylagos áldozatok meghozatalára kész, mert bizton tudja, hogy azok kamatostul javára fognak válni, Ezt azonban csak az értelmes képes belátni, azért kell az értelmiséget oly fontos politikai tényezőnek tekinteni. Ez fogja a közcsend, rend és fegyelem meghonosítását a leghathatósban előmozdítani.²

Eszméimnek, melyek szorosan véve nem is sajátaim, hanem igazságok nem várom tüsténti helybenhagyását, hanem bízom az időben, mely azokat el fogja terjeszteni.³

¹ Világ 281., 282. 11.

² Világ 326—327.

³ Világ 212.

Jön még idő, midőn az ember ritkán, vagy talán soha többé nem lesz kénytelen egyéni, vagy nemzeti viszályainak eligazítása végett embervérrel befertőztetni kezeit.¹ Remélem eljön az az idő is, midőn hazámfiak nem fognak nehezteni reám nehézségemért. Előbb-ntöbb kiszül az igazság, és valamint a nagy fejedelmek nem a hízlekedést, hanem az igaz szót szokták becsülni, úgy a nagy nemzetek sem veszik azt megbántásnak.²

Dobáljon bár sárral, sőt méreggel a szívtelen tudatlanság holtunkig, s ott, a hol munkálkodánk, ne fakadjon bár virág soha, legyen bár kitörülve nevem hazánk fiainak emlékezetéből előbb, mintsem a hideg föld borítja tetemeimet, azért ne gyöngüljünk, s tegyünk, a mennyit tehetünk, szülőföldünk emelésére. Ha valaki félelemből, vagy javításaink sikertelenségét óhajtása szerint jövendőli, azért ne szomorodjunk. Senki sem képes többé eltiporni s megsemmisíteni az általunk elhintett magot, mely majdan, midőn többé mi már nem leszünk, ki fog kelni, s hazánk javára meg fog valósulni mindaz, a mit mi csak megpendíteni valánk képesek. E meggyőződés az a valami, mely melegíti keblünket, s mely még akkor is élni fog, mikor a leghangosabb rágalom is régen eltűnt már.³ Bizonyosan jön oly idő, midőn mindaz, a mit töredékes munkáimban szándékainkról és céljainkról előadtam, tökéletes világosságban álland.⁴ Utam a középút. Habár az emberek mindig túlságokban szoktak élni, úgy hiszem, az marad egész koporsóm zártáig. Nekem a „se hideg se melegé, a legkellemesebb, mert semmiben nem szeretem a pólust, sem a heves égövet. A megfagyásnak épp oly ellensége vagyok, mint a megégésnek. Jóllehet még most is sokszor zárva van előttünk az ég, és el-el hagyogat a jövőbe vetett bizalom; de napról-napra gyéribben lép előtérbe az a hiedelem, hogy csak voltunk, és kifejlődésünknek minden tünete, kivált a nemzet testének az ereje, melylyel a rossz nedvet és idegen anyagot kivetni törekszik magából, kétségkívül arra mutat-

¹ Világ 219., 221., 222.

² Világ 309.

³ Világ 380., 381.

⁴ Világ 382.

nak, hogy ha nemzetünk jövője nincs is biztosítva, de az mindenesetre szigorú számítással valószínűleg biztosítható. Áldom sorsomat és örömkönyűket sírhatnék, hogy nekem is volt benne egy csekély részem, hogy a nemzetek sorából gyalázatosai! ki nem törülhetnek többé.¹ De nem tartozom azok közé, a kik azt hirdetik, hogy nincs veszélyben többé a magyar. Sem azon gyáva osztályhoz, mely halálmadárként szakadatlanul azt huhogja: mindennek vége már. Azelőtt álomkórságban dermedezett nemzetünk, de volt még idő a felébredésre; most helytelen irányba vezetted, de van még idő a jó iránynak föltalálására.² De nemzetünk állását kissé magasabb szempontból kell tekinteni.—ítéljen állításaim helyességéről a jövő, melylyel — félre minden túlszerénységgel — érzem, hogy földi pályám és ittlétem egybe van szöve.³ Élni fog a magyar még.⁴ Bízom a nemzet jövőjében, és lehetetlennek tartom, hogy a nemesebb érzésű magyar annak megindult szép fejlődését fel akarná tartóztatni. .

Hazánk dicső kifejlődése, ha mi magunk nem rontjuk meg azt, bizonyára be fog következni.⁵

¹ Kelet Népe 12.

² Kelet Népe 13 — 15.

³ Kelet Népe 25.

⁴ Kelet Népe 41.

⁵ Kelet Népe 147.